

HET BRABANTS BESCHREVEN

Dialect in Noord-Brabant, met een bibliografie van 1776 tot 2007

Jos Swanenberg en Har Brok

UITGEVERIJ VEERHUIS

INHOUDSOPGAVE

4 I: DE DIALECTEN VAN NOORD-BRABANT

- 5 Wat is het Brabants dialect?
- 7 Cranendonck, Land van Cuijk en Westhoek
- 7 Cranendonck
- 8 Land van Cuijk
- 10 Westhoek
- 10 De Donge als dialectgrens
- 12 Oost-Noord-Brabants
- 13 West-Noord-Brabants
- 16 Midden-Noord-Brabants
- 17 Andere dialectgenzen in Noord-Brabant
- 17 Binnen het Midden-Noord-Brabants
- 19 Binnen het Oost-Noord-Brabants
- 23 Binnen het West-Noord-Brabants
- 24 Stadsdialecten
- 27 De historische ontwikkeling van het Noord-Brabantse taallandschap

38 II: DIALECT IN DE SAMENLEVING

- 39 Brabants en taalverandering
- 43 Status en onderwijs
- 45 Brabants geschreven en gezongen
- 53 Dialect en beleid

56 III: HET BRABANTS BESCHREVEN VANUIT HISTORIOGRAFISCH PERSPECTIEF

- 57 Van Hanewinkel tot Heemkunde
- 62 Woordenschat, klankleer en zinsbouw
- 64 Van Bergen op Zoom naar Vierlingsbeek en Velp

68 IV: SYSTEMATISCHE LIJST VAN PUBLICATIES OVER DIALECT IN NOORD-BRABANT

- 68 Inleiding
- 70 Noord-Brabant (algemeen)
- 81 Noord-Brabant (oost)
- 83 Noord-Brabant (west)
- 85 Noord-Brabant (per plaats)

138 V: REGISTER OP AUTEURSNAAM

- 144 Colofon

DE DIALECTEN VAN NOORD-BRABANT

In 1928 beweerde Jac. van Ginneken uit Oudenbosch dat de typische klanken van Zeeuwse dialecten terug te voeren zijn op de koude wind aan zee. Een slappe articulatie van tong en lippen wordt bij Zeeuwen veroorzaakt doordat ze met hun tong de keel sluiten om die gure zeewind buiten te houden.

Tegenwoordig kom je vaak lijstjes met Nederlandse zinnestelsels en hun Brabantse dialectvertaling tegen. Het Brabants dialect blijkt daarin de kortste taal van Nederland en daarom de meest efficiënte taal in de zakelijke wereld. “Dit behoort tot de mogelijkheden!” wordt vertaald met *Da kan!* en “Zou u dat nog eens willen herhalen?” met *Wā?*

Er is al veel over dialect geschreven, ook in Noord-Brabant. Zeewind en zakenwereld hebben niet veel invloed op de ontwikkeling van dialecten gehad. Maar er is wel een “Meierijse verkorting”, waardoor sommige Brabantse dialecten heel kort klinken!

Wat is het Brabants dialect?

Om die vraag te beantwoorden, moet men zich eerst een andere stellen. Wat is dialect? Een Nederlands woordenboek zoals Van Dale definieert een dialect als een taal van een plaats of een streek voorzover ze verschilt van het Nederlands. Maar daarmee is veel te weinig gezegd, want men bekijkt dan het dialect met een Nederlandse bril op, vanuit de standaardtaal, en los van de historische ontwikkeling die taal in Nederland heeft doorgemaakt. Dialect is niet een platte variant van de Nederlandse standaardtaal. Dialecten zijn ook niet ontstaan uit de Nederlandse standaardtaal, maar zij zijn juist veel ouder dan het huidige Standaardnederlands. Een dialect dient te worden beschouwd als een taal, met in iedere stad en in ieder dorp in zijn verspreidingsgebied een andere verschijningsvorm.

Streektaal is hetzelfde als dialect, volgens Van Dale. Helemaal uitwisselbaar zijn de woorden echter niet, want het dialect van het dorp Middelrode kunnen we toch moeilijk een streektaal noemen en de officieel erkende regionale taal Nedersaksisch (waartoe onder meer het Gronings, het Twents en het Achterhoekse behoren) laat zich wel streektaal maar liever niet dialect noemen. Er is wel degelijk een verschil, dat te maken heeft met geografische reikwijdte en met status. Dialect moet gezien worden als een volwaardig communicatiesysteem, met wortels diep in het culturele verleden en met een sterke, emotionele band naar de lokale herkenbaarheid en de moderne identiteit. Dialect biedt houvast, herkenning en erkenning van de lokale geborgenheid. Een dialect vormt deel en neerslag van het collectieve geheugen van zijn sprekers en staat tegelijk ook midden in de moderne samenleving.

Wat zijn dan Brabantse dialecten? Die vraag kan op verschillende manieren worden beantwoord. Brabantse dialecten zijn dialecten die in de provincie Noord-Brabant worden gesproken. Maar Brabantse dialecten kunnen ook alle dialecten zijn van het Nederlandstalige gebied dat overeenkomt met het oude hertogdom Brabant, en dan spreken we over Noord-Brabant, Vlaams-Brabant, het hoofdstedelijk gewest Brussel en Antwerpen, provincie en stad (Nederlandstalige gebied, want ook Waals-Brabant valt onder dat gebied dat overeenkomt met het oude hertogdom Brabant). Het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten (WBD)* bijvoorbeeld bestrijkt dat gebied van de provincies Noord-Brabant, Antwerpen en Vlaams-Brabant, waar Brabantse dialecten worden gesproken.

Witte da: dialect en streektaal niet helemaal hetzelfde zijn?

Op de derde plaats kan men de term Brabantse dialecten nog anders gebruiken, namelijk in taalkundig opzicht, waarbij men kijkt naar dialectkenmerken. Dan horen niet alle dialecten van de provincie Noord-Brabant bij de Brabantse dialecten. De dialecten van de gemeente Cranendonck, waartoe Budel, Gastel, Soerendonck en Maarheeze behoren, zijn eigenlijk geen Brabantse maar Limburgse dialecten: daar zeggen ze niet *huis* maar *hoes* en niet *ik* en *mij* maar *ich* en *mich*. Anderzijds kan men dan de dialecten van de Bommelerwaard in Gelderland wel tot de Brabantse dialecten rekenen, want zij vertonen veel overeenkomsten met de dialecten van aangrenzende dorpen bezuiden de Maas. Brabantse dialecten hebben in elk geval de volgende drie eigenschappen:

- *ke* bij verkleinwoorden: een mannetje is een *manneke* of *mènneke*,
- de *g* bij woorden voor jij en jullie: *gij* en *gèllie* of *gullie*,
- diftongering (tot tweeklank worden) van de oude klanken *i* en *û*.

Dat laatste betekent dat Brabantse dialecten niet *tied* voor tijd hebben of *huus* of *hoes* voor huis, zoals dat wel het geval is voor de provincie Zeeland en heel Oost-Nederland. Limburg, het Land van Cuijk, de Achterhoek, Twente en Drenthe hebben allemaal *tied* voor tijd en *huus* of *hoes* voor huis. De voorouders van die klanken zijn *i* en *û*. Brabantse dialecten hebben dat, net als het Standaardnederlands en de Hollandse dialecten, niet.

Op het eerste gezicht hebben Brabantse dialecten ook stereotiepe eigenschappen zoals de zachte *g*, de tongpunt-*r* en de verbuiging van lidwoorden (*den boer*), maar die eigenschappen zijn niet exclusief Brabants. Ze zijn ook (meer of minder) Limburgs of Gelders.

In het kader van deze beschrijving van de Brabantse dialecten kiezen wij voor de administratieve afbakening: Brabantse dialecten zijn in dit boek de dialecten die binnen de grenzen van de provincie Noord-Brabant worden gesproken.

Er zijn veel verschillende dialecten in Noord-Brabant. Kan men dan wel van “het Brabants” spreken? Ja, dat kan. Het Nederlands is ook niet uniform. Vlamingen spreken een ander Standaardnederlands dan Nederlanders en Drenten spreken een ander Standaardnederlands dan Brabanders. Die variatie bedreigt de eenheid van het Nederlands in het geheel niet. Uniformiteit is iets anders dan eenheid (zie ook Walter Haeseryn in *Ons Erfdeel* 49-3 (2006) 411-420). Dat er allerlei verschillende dialecten zijn in Noord-Brabant wil niet zeggen, dat we “het Brabants” niet als een taal kunnen behandelen.

Witte da: men in Budel eigenlijk geen Brabants spreekt?

De dialecten van Noord-Brabant verschillen onderling en daarbij verschillen ze niet allemaal evenveel van elkaar. Sommige dialecten lijken veel op hun buurdialecten en andere doen dat weer niet. Voor vrijwel ieder dialect kun je buurdialecten opnoemen die meer lijken op dat dialect dan andere buurdialecten. Het dialect van Rosmalen lijkt veel op dat van Berlicum, maar dat van 's-Hertogenbosch lijkt veel minder op die twee dialecten. Het dialect van Oploo lijkt veel op dat van Vierlingsbeek maar veel minder op dat van Gemert. Het dialect van Dinteloord lijkt veel op dat van Fijnaart, maar veel minder op dat van Oud Gastel en dat van Goirle lijkt veel op het dialect van Tilburg maar veel minder op dat van Gilze.

In de indeling van de Noord-Brabantse dialecten zien we dergelijke onderlinge verwantschappen en verschillen terug. Deze indeling van de Noord-Brabantse dialecten is voornamelijk gebaseerd op het werk van A.A. Weijnen uit de jaren dertig en veertig. De grenzen tussen verschillende dialectgebieden zijn gebaseerd op taalbewustzijn (aan mensen werd gevraagd op welk dialect zij het hunne vonden lijken) en op taalverschijnselen (daarbij ging het om de verspreidingsgebieden van klanken en woorden).

Cranendonck, Land van Cuijk en Westhoek

Cranendonck

Zoals hierboven al werd vermeld, zijn de dialecten die in de gemeente Cranendonck gesproken worden, waartoe Budel, Gastel, Soerendonck en Maarheeze behoren, eigenlijk geen Brabantse maar Limburgse dialecten. Ze liggen namelijk op de eerste plaats bezuiden de Uerdinger linie. De Uerdinger linie is een isoglosse, een taalverschijnselgrens. Dat deze dialecten bezuiden de Uerdinger linie gesproken worden, betekent dat men er *ich*, *mich* en *ooch* gebruikt voor ik, mij en ook. Die vormen met *-ch* op het einde komen ten noorden van deze grens niet voor, dus niet elders in Noord-Brabant, maar wel in Limburg en in het Duitse Rijnland tot aan de Duitse plaats Uerdingen toe.

In dit gebied loopt de betoningslijn parallel met de Uerdinger linie, hetgeen wil zeggen dat de dialecten van Cranendonck de enige dialecten in Noord-Brabant zijn waar sleep- en stoottoon voorkomen. Om het nog eens anders te zeggen betekent dat dat andere Noord-Brabanders deze dialecten een beetje zangerig vinden klinken.

Ten derde spreekt men in deze dialecten van *hoes* en *moes* (huis en muís) en van *tied* en *piep* (tijd en pijp). Dat betekent dat de West-Germaanse *ú* en *í* (West-Germaans is de voorouder uit het eerste millennium van het Nederlands en zijn dialecten) nog zijn bewaard in deze dialecten, terwijl ze elders in Noord-Brabant al heel lang tot andere klanken zijn ontwikkeld (bijv. *haus*, *hois* of *hèùs* en *taid*, *téd* of *tééd*).

Er zijn nog veel meer verschillen tussen de dialecten van Cranendonck en de aangrenzende Noord-Brabantse op te sommen, waaronder allerlei afzonderlijke woorden, bijvoorbeeld *méchje* versus Oost-Brabants *durske* of *méske* (voor meisje). De dialecten van Cranendonck zijn taalkundig beschouwd dus Limburgs, Dommellands (de dialecten sluiten aan bij die van Achel, Hamont, Neerpelt, Overpelt en Peer) om precies te zijn.

Land van Cuijk

Ook de dialecten van het Land van Cuijk zijn taalkundig gezien niet Brabants. Zij sluiten meer aan bij de dialecten van zuidoostelijk Gelderland en noordelijk Limburg. Samen vormen deze streken het Kleverlandse dialectgebied, dat zich ver over de Duitse grens uitstrekt. Het Cuijklands klinkt andere Brabanders wat oostelijk in de oren, men zegt er *holt* voor hout, *huus* voor huis en *tied* voor tijd. Terwijl in Budel en omgeving de West-Germaanse *ú* nog is bewaard in bijvoorbeeld *hoes*, heeft men in het Land van Cuijk de Middelnederlandse (Middelnederlands is het Nederlands van voor de zestiende eeuw) voortzetting van die West-Germaanse klank bewaard: *huus*. In het Standaardnederlands hebben woorden die ooit eindigden op *-old* (*-olt*) of *-ald* (*-alt*), een *ou/au* gekregen. In een aantal dialecten van het Land van Cuijk is de oude situatie deels gehandhaafd: koud - *kald* en hout - *holt*.

Witte da: het woord gij kenmerkt dat een dialect Brabants is?

*We hân d'r weggebrocht nor
Wor de trein stopte
En nog wiejer*

*Vader en ik, mien hendje ien zien haand
Twee retour Venroj
Vörbèjschietend laand*

*Tusse witte lakes 'n vrouw
Gespronge lippe, schorre stem
'n Fluusterend 'ik hou van ow'*

*Retour, herhaling van zondage
Ik kende begin en ènd
Mâ kreeg nooit 'n antwoord op mien vraoge*

*Hin en trug nô Venroj, moederdag
Bloeme bè 'n naamloos kruus
Op mien èrme draag ik hör klènkiend*

*'t Wiest mit zien vingerke
En vraogt 'oma thuus?'*

Dialect van Boxmeer.

Uit: M. Wever en C. Thijssen *Um dörrum! Verhale en gedichte ien 't Boxmèrs*.
2005.

Ook typisch Cuijklands is dat de Meierijsse verkorting er ontbreekt (Oost-Brabants *tórrre* versus Cuijklands *toore*). In de volgende paragraaf wordt dit klankverschijnsel meer uitgebreid voor het voetlicht gebracht.

Westhoek

Op de derde en laatste plaats voldoen ook de dialecten van de Westhoek niet aan de karakterisering (op taalkundige gronden) van de Brabantse dialecten. Het Westhoeks wordt gesproken in het noordwestpuntje van onze provincie, in dorpen zoals Dinteloord, Fijnaart, Klundert en Willemstad. Dat gebied is na de Elizabethsvloed van 1421 pas aan het einde van de zestiende eeuw bedijkt en bewoond geraakt en dat geschiedde door mensen van uiteenlopende herkomst. De landarbeiders kwamen uit de Brabantse zandstreek maar de landeigenaren waren Zeeuwen en Hollanders. De Brabanders hebben zich aan hen aangepast, omdat de spraak van de hogere klasse meer prestige had. De belangrijkste kenmerken die maken dat het Westhoeks meer Hollands dan Brabants klinkt, zijn een *-t* achter de persoonsvorm in de eerste persoon (*ik doet, ik gaot*), de uitspraak *aa*i voor *ij* (*blaai*ve *kaa*ike), de vorming van verkleinwoorden: vaak *-je* in plaats van *-ke* (*lap*je, *hoek*je in plaats van *lap*ke, *hoek*ske, maar wel *manne*ke, *vrouw*ke) en de persoonlijke voornaamwoorden van de tweede persoon: *jij* in plaats van *gij*. Op dit laatste dialectverschijnsel is de spotbenaming voor de Westhoek gebaseerd: het Land van *weet je*. De dialecten van de Westhoek zijn het meest verwant aan de dialecten van de Hoekse Waard en de Alblasserwaard, maar ze lijken zich aan te passen aan de aansluitende West-Brabantse dialecten want ze verliezen de *-t* in *ik doet* en krijgen steeds meer verkleinwoorden op *-ke*.

Nogmaals zij hier vermeld dat wij in het kader van de onderhavige beschrijving van de Brabantse dialecten evenwel zullen kiezen voor de administratieve afbakening: Brabantse dialecten zijn in dit boek alle dialecten die in de provincie Noord-Brabant worden gesproken.

De Donge als dialectgrens

Als we de drie dialectgebiedjes uit de voorgaande paragraaf van Noord-Brabant weglaten, houden we een groot gebied over dat in elk geval in tweeën verdeeld moet worden. Het zal veel Brabanders bekend voorkomen: in het westen en in

het oosten zijn behoorlijk grote verschillen in dialect te constateren. Voor een groot aantal dialectverschijnselen ligt de zaak anders, maar er zijn toch ook veel verschijnselen die een oost-west tegenstelling kennen. Daarbij ligt de grens bij de rivier de Donge, die loopt van Riel via Dongen naar Geertruidenberg, waar ze in de Maas uitkomt.

Een stereotiep verschil tussen Oost en West is het gebruik van stopwoordjes. Het stopwoordje gebruikt men aan het eind van de zin als men impliciet vraagt om instemming. In het Nederlands is dat stopwoordje bijvoorbeeld *nietwaar* of *he*. In Oost-Brabant is dat *war* of *wanne* en dat laatste is een uitspraakvariant van *waarniet*. In West-Brabant is dat stopwoordje *eej*. Dat *eej* aan het einde van de zin doet voor Oost-Brabanders misschien een beetje Zeeuws aan. Eigenlijk hoort er een *h* voor dat woordje. In de noordwestrand van Brabant zegt men *heej* als stopwoordje.

Het ontbreken van de *h* is meteen het tweede typisch West-Brabantse dialectkenmerk. Dat kenmerk is gemakkelijk te constateren en zulke opvallende kenmerken kunnen onderwerp van spot worden. Gemeenschappen die geconfronteerd worden met opvallende dialectkenmerken bij buurdialecten, gaan daar de spot mee drijven en dan krijg je te maken met schimpzinnen zoals *D'r zat 'n ondje in 'n okje meej 'n andje vol ooi; 'Ap', zee 't ondje en hop was 't ooi*. Het enige woord met een *h* in die zin is *op*, waar juist geen *h* voor hoort. De oostgrens van het dialect zonder *h* ligt bij de rivier de Donge, maar buigt net boven de staatsgrens iets naar het westen af: Baarle-Nassau en Ulicoten hebben wel een *h*. Het is dan ook Oosterhout dat geplaagd wordt met *Komde gij van Hoosterhout?* Daarin zit weer een *h* die er helemaal niet thuishoort. Men noemt dat hypercorrectie: omdat men weet dat men in het dialect iets anders doet dan in het Nederlands, gaat men zich corrigeren, maar daarbij overdrijft men. Zo gaat men dan van geen *h* naar een *h* op de verkeerde plaats.

Weijnen vertelde eens een mooie anekdote die hiermee te maken heeft. Toen hij nog in Roosendaal woonde, kwam bij hem wekelijks een groenteboer aan de deur. Op een dag had die groenteboer zelf zijn naam op zijn groentekar geschilderd: Harnold van Oosterhout.; Arnold met een h dus. Toen professor Weijnen daar voorzichtig een opmerking over maakte, zei de groenteboer vol begrip: "Jao ik weet 't. Daor staod Arnold, mar 't mot Harnold zijn".

Uit G. van Gastel, *Daor emme Giele wir*. 2003.

Witte da: er dialecten in Noord-Brabant zijn waar men hout holt noemt?

Behalve de *h* spreekt de West-Brabander ook de *t* niet uit in de persoonsvorm derde persoon enkelvoud: *ze zég niks; ij lach nwoot; het lwoop nogal los*. Daarnaast wordt de *r* voor een *s* of een *t* vaak niet uitgesproken: *dost* of *dùst* (dorst), *vetélle* (vertellen).

Oost-Noord-Brabants

In de oostelijke helft van Noord-Brabant is umlaut een typisch dialectverschijnsel. De term umlaut betekent dat een klinker onder invloed van een andere klank in het woord verandert van uitspraak. Zo veranderen bijvoorbeeld veel woorden van klinker als ze tot een verkleinwoord worden gemaakt: *bak-bèkske, stoel-stuuleke, kop-kùpke, brood-breujke*. Naast de vorming van verkleinwoorden kan ook meervoudsvorming umlaut veroorzaken: *hoed-huuj, boom-beum*. Op de derde plaats kan umlaut voorkomen bij verbogen werkwoordsvormen: *ik val-hij vèlt, ik kom-hij kùmt*. Dat zijn de drie voorbeelden van umlaut waarvan de oorzaak zit in de grammatica: verkleining, meervoud, verbuiging. Maar op de vierde plaats komt umlaut in Oost-Brabant ook nog voor bij een aantal woorden zonder grammaticale oorzaak: *gruun* (groen), *heure* (horen), *kees* (kaas). Van de umlaut bij die woorden ligt de oorzaak in de historische ontwikkeling van het woord. Deze woorden hebben heel lang geleden een uitgang gehad die de klinker heeft veranderd. Ooit werd groen uitgesproken met een *i*-uitgang (Oudhoogduits *gruoni*, Oudnederduits ofwel Oudsaksisch *grôni*) en die uitgang is afgesleten in het Nederlands van de Middeleeuwen (Middelnederlands *groene, grone, groen*). In Oost-Brabant heeft die uitgang echter de *oe* doen veranderen in een *uu*: *gruun* (dat gebeurde ook in het hedendaagse Duits: *grün*).

De umlaut heeft dus tot gevolg dat een klinker verder naar voren in de mond wordt uitgesproken, en zo wordt een *ó* tot een *u*, een *o* tot een *ù*, een *oo* tot een *eu*, een *ao* tot een *èù*, een *oe* tot een *uu*, een *a* tot een *è* en een *aa* tot een *ee*. De umlautverschijnselen zijn al vele eeuwen oud. Vormen zoals *gruun*, *kees* en *heure* zijn vanuit het oosten, vanuit het Rijnland met de Lotharingse cultuurcentra Keulen en Aken, als het ware over Noord-Brabant uitgewaaid. Hoe verder naar het westen in Noord-Brabant, hoe minder umlaut. Bij umlaut is de Donge niet de dialectgrens tussen oost en west, maar slechts een van de markeringen in het continuüm waarin umlaut steeds meer afneemt. In Bergen op Zoom is er dan ook geen umlaut meer.

Witte da: de Westhoek ook wel het Land van weet je wordt genoemd?

Nog een echt Oost-Brabants dialectkenmerk is de zogenoemde Meierijsse verkorting. De gevallen waarin ze optreedt, zijn net als bij de umlaut te verdelen in twee categorieën: er is wel of niet een grammaticale reden voor de verkorting. Er is een grammaticale reden als de verkorting optreedt bij de verbuiging van het werkwoord (*steeke - ik steek*, maar *gij, hij, gèllie stikt* 'steken - ik steek, jij, hij, jullie steekt / steken') en bij de vergrotende trappen van het bijvoeglijk naamwoord (*heet - hitter - 't hitste* 'heet - heter - heetst', *kaod - kòjer - 't kòjste* 'kwaad - kwader - kwaadst'). Voor een *r* wordt er ook verkort bij de vorming van verkleinwoorden (*beer - birke* 'beer - beertje') en meervouden (*boèr - boere, zweer - zwirre* 'boer - boeren, zweer - zweren'). Ten slotte komt deze verkorting ook voor in afleidingen (*geel - gilsig* 'geel - geelachtig', *twee - twiddes* 'twee - tweedens, op de tweede plaats') en samenstellingen (*geut - gutgat* 'keuken - keukenafvoer', *spaore - spòrpot* 'sparen - spaarpot').

Verkorting treedt eveneens op zonder grammaticale reden, bijvoorbeeld in een lange klinker voor een onbeklemtoonde lettergreep: *himmel, wòtter* of *watter, tórré* ('hemel, water, toren'). Maar ook in andere gevallen komt de verkorting voor, zowel bij inhoudswoorden: *ind, vlis, téd, kars, werd* (eend, vlees, tijd, kaars, waard), als bij veel gebruikte functiewoordjes: *ok, vur, wòr, wir, út* (ook, voor, waar, weer, uit). Typisch voor de Meierij, oostelijk Noord-Brabant met uitzondering van het Land van Cuijk en Cranendonck, is de *sk* aan het woordbegin: *Skéëndelse skooljong gòn mi skón skoewn nor skool* (Schijndelse schoolkinderen gaan met schone schoenen naar school). Die uitspraakvariant is op zijn retour. Vooral in de Kempen en de Peel hoort men de *sk* in de meeste plaatsen al lang niet meer. Een opmerkelijke vorm met *sk* is *nijskierig* 'nieuwsgierig', want dit woord wordt met *sk* uitgesproken, terwijl het oorspronkelijk helemaal geen *sk* heeft gehad (woorden met *sch* hadden in oudere stadia van het Nederlands *sk*; die oude uitspraak is behouden in het Meierijs). *Nijskierig* moet gevormd zijn op basis van analogie, vorming naar het voorbeeld van in klank overeenkomende vormen (*sg* lijkt op *sch* en wordt daarom ook als *sk* uitgesproken).

West-Noord-Brabants

Typisch West-Brabants is de stijgende diftong (een klinker met een *w*- of *j*-achtig begin) bij lange *oo* en *ee*: *mwooie bjeestjes*. Voorts komt er in West-Brabant een *sjwa*, de onbeklemtoonde *e*, in verkleinwoordjes voor, bijvoorbeeld *dùmmeke* voor 'duimpje' en *bangeske* voor 'bankje'. In Oost-Brabantse dialecten zit die *sjwa* niet en zegt men *dùmke* en *bènske*. Daarnaast wordt de *i* meer gesloten uitgesproken, dus als korte *ie* (*wiette wienter*) en in het Zuidkwartier (Ossendrecht, Putte)

Boven: benamingen voor karnemelk, onder: benamingen voor melk.

Bewerking van: A. Weijnen (1966/2. Nederlandse Dialectkunde. Assen, blz. 136-137.)

Witte da: de rivier de Donge een dialectgrens is?

worden ook andere halfgesloten vocalen wel eens verengd, dus meer gesloten uitgesproken: *op* klinkt er als *oep* en *Putte* als *Puut*. Deze verenging is overigens toe te schrijven aan Antwerpse invloed op deze West-Brabantse dialecten. Er wordt wel eens beweerd dat dat komt doordat West-Brabant geheel ontvolkt raakte tijdens de Tachtigjarige oorlog en vervolgens door mensen van de Antwerpse Kempen opnieuw werd bevolkt (o.a. in Heestermans en Stroop *West-Brabants* (2002: 20)), maar genealogisch onderzoek wijst veel eerder op immigratie vanuit Tilburg en omstreken. Gedegen genealogisch onderzoek kan hier meer helderheid verschaffen. Zo beschrijft Frank Wierckx dat de regio Essen-Kalmthout en in mindere mate ook Loenhout, Wuustwezel en Zundert in de periode tussen 1600 en 1700 een duidelijke immigratiestroom uit de regio groot-Tilburg heeft gekend in verband met de turfwinning. Dit uit zich bijvoorbeeld in een aantal bekende herkomstnamen in de regio (Van Tilburg, Van Gorp/Geurp, Van Loon, Van Riel, Van Baal etc). In een latere periode, vooral na de neergang van de turfnering in deze regio, trekken deze families grotendeels verder naar West-Brabant (een trek van het zand naar de klei). Dit is een migratiegolf die Wierckx met genealogische gegevens kan documenteren, maar dat wil weer niet zeggen dat dit de enige golf is. Nog een uitspraakverschil tussen West- en Oost-Brabant is te constateren bij zogeheten sandhi-verschijnselen: in het westen worden klanken terugwerkend aan elkaar aangepast en in het oosten worden ze vooruitwerkend aan elkaar aangepast. Daarmee wordt bedoeld dat in de woordgroep "is dat alles?" de Oost-Brabander de *d* aanpast aan de *s* terwijl de West-Brabander andersom de *s* aanpast aan de *d*. Dus Oost-Brabant zegt *istè alles?* en de West-Brabander zegt *izdadalles?* De gemeente Cranendonck doet in dit geval met het westen mee.

Deze klankverschijnselen zijn min of meer regelmatig en hebben dus betrekking op meer woorden tegelijk. Het is nog allerm minst een volledig overzicht van dialectverschijnselen waarbij Oost-Brabantse dialecten verschillen van West-Brabantse. Maar er zijn natuurlijk ook nog allerlei losse woorden die verschillen tussen Oost- en West-Brabant. Tegen een echtgenoot zegt men in het oosten *mens*, en in het westen *vent*, een wang is in het oosten gewoon een *wang*, maar in het westen zegt men van oudsher *kaok* of *koon*. Pakken is in het oosten *vatte*, maar in het westen is dat gewoon *pakke* en worteltjes zijn in het oosten *würtelkes* maar in het westen heten die worteltjes *peekes*. Ook kent men in West-Brabant een ruimer gebruik van het voorzetsel *aon*, want men kan zeggen *lusterd is aon mijn* ('luister eens naar mij') en *ij reej aon de Féndert* (hij reed naar Fijnaart), in welke gevallen men elders *naar* gebruikt. In het westen zegt men *broek* en in het oosten

is een broek een *bóks* en de schoot is in het westen *schoot* maar in het oosten *slip*. Vlinders noemt men *kepéllekes* in het westen en van oudsher *zómmervoogels* in het oosten en de kikker is in het westen een *puut* maar in het oosten een *kikfors*. Nog een mooi voorbeeld is westelijk *melk* en *karnemelk* zoals in het Nederlands, maar oostelijk *romme* en *mùlk*.

Midden-Noord-Brabants

Een strook aan weerszijden van de Donge fungeert bij deze verschillen in dialectbenamingen vaak als een overgangsgebied. Zo zitten er tussen de westelijke *puite* en de oostelijke *kikvors* rond de Donge *kienkforse* en *kienkpuite* in de sloten. Weijnen heeft in *Onderzoek naar de dialectgrenzen in Noord-Brabant*, (1937: 163 onder voetnoot 3) opgetekend dat in datzelfde overgangsgebied *melk* en *mùlk* tegenover elkaar zijn komen te staan ten gevolge van terreinverlies van de term *romme*. *Melk* betekent dan ‘melk’ en *mùlk* ‘karnemelk’. Als we ten slotte van kippen spreken, wordt tussen het westelijke *tiete*-gebied en het oostelijke *hinne*- of *henne*-gebied rond de Donge *kiepe* gezegd.

In feite ligt er een overgangszone tussen west en oost, waar de stad Tilburg in ligt. Deze Midden-Brabantse dialecten hebben behoorlijk veel taalverschijnselen gemeen met de Oost-Brabantse of Meierijse dialecten. Ze hebben ook de *h*, de umlaut en de verkorting. Maar in verhouding tot die aangrenzende Oost-Brabantse dialecten, het gebied dat begint bij Boxtel, de Beerzen en Reusel, missen de Midden-Brabantse dialecten de umlaut in de persoonsvorm van de derde persoon enkelvoud. De meervoudsvormen zonder uitgang en met umlaut, *beum* voor bomen, zijn in het Midden-Brabants vrij zeldzaam en in het oosten veel gebruikelijker. Umlaut neemt immers af van oost naar west. Het Midden-Brabantse dialectgebied heeft daarnaast ook westelijke trekjes, zoals de rekking van een klinker voor een *n* of *m* die wordt gevolgd door een medeklinker: *laand*, *mééns*, *laamp*.

Aan de noordzijde van dit gebied liggen de Langstraat en het Land van Heusden en Altena, waaraan we in de volgende paragraaf aandacht besteden.

Andere dialectgenzen in Noord-Brabant

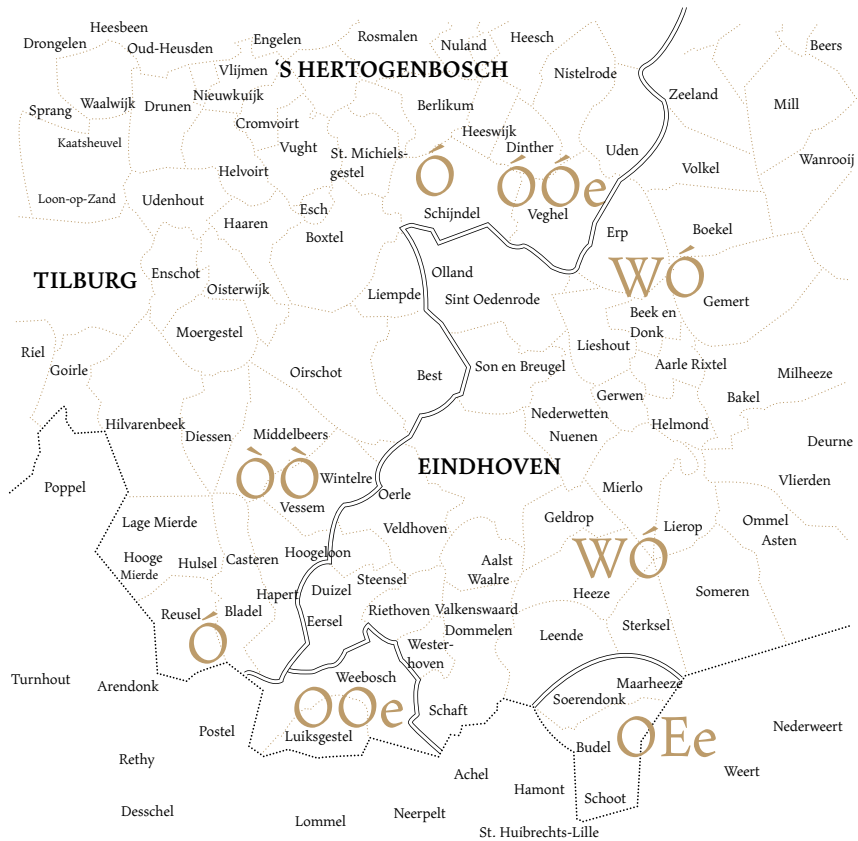
Binnen het Midden-Noord-Brabants

De dialectgrens die ongeveer parallel met de Donge loopt, is zeker niet het enige voorbeeld van een bundel van isoglossen in Noord-Brabant. Ook elders in onze provincie lopen grenzen die opvallende dialectverschillen markeren.

Tussen het Oost-Brabants en het West-Brabants loopt zoals hierboven vermeld een smalle overgangsstrook, waarin Tilburg ligt. Naar het noorden wordt het Midden-Brabantse overgangsgebied breder en omvat het de Langstraat, het Land van Heusden en het Land van Altena. Vooral in het gebied dat ten noorden van de Bergse Maas ligt (en dan vooral boven de lijn Veen-Dussen) en in iets mindere mate in de Langstraat spreekt men Brabants dat veel Hollandse invloeden heeft gehad. Net als in de Westhoek, maar hier veel minder stelselmatig, kent men vorming van verkleinwoorden naar Hollands voorbeeld: *lapje* in plaats van *lèpke* of *lapke* en de persoonlijke voornaamwoorden van de tweede persoon: *jij* in plaats van *gij*. Zoals men in de Westhoek *blaaiwe kaaik* zegt, hoort men hier, in de Langstraat, het Land van Heusden en het Land van Altena, ook veel *aa* en *oi*: *kaaik die maaid is steppe* ‘kijk die meid eens steppen’, *van den hois oit* ‘vanuit het huis’, *haal de gaaitte van den daaik, want er kome boenken on de loecht* ‘haal de geiten van de dijk, want er komen bonken, onweerswolken, aan de lucht’. In de laatste zin valt behalve het rijm van de *aa* ook het rijm van de *oe* op. In het gebied dat ten noorden van de Bergse Maas ligt, zegt men *stien* voor steen. In de Langstraat komt verenging voor: rond Kaatsheuvel worden *oo* en *eu* gesloten uitgesproken en tot tweeklank gemaakt: *nóówdeg*, *huujre* (‘nodig’ respectievelijk ‘horen’ dat elders in deze streek *heure* is) en rond Baardwijk worden *u* en *i* gesloten uitgesproken: *muuske*, *miest* (‘musje’ respectievelijk ‘mest’ dat elders in deze regio *mist* is). Verder naar het oosten loopt het Midden-Brabantse dialectgebied uit in een smalle strook langs de Maas, de Maaskant (ook het Maasland genoemd). Daarin liggen dorpen zoals Empel, Lith en Oijen en de oude stadjes Megen en Ravenstein op kleigrond met dialecten die duidelijk afwijken van de aangrenzende Meierijse dialecten op de zandgronden. Bij het oude garnizoensstadje Grave grenzen deze Maaskantse dialecten aan het Land van Cuijk. Een typisch kenmerk van Maaskantse dialecten is dat de *oo* en de *ee* er gesloten en lang worden uitgesproken: *roews*, *boewm* ‘roos, boom’ en *biejn*, *miejr* ‘been, meer’. In Oss kan men horen *m’n biejn duu zo wiej* (‘mijn been doet zo’n pijn’). Maaskants *huujre* en

Witte da: in West-Brabantse dialecten wel eens een h ontbreekt?

BOOM

De klinker in boom. Uit J. Renders: 'Stijgende diphtongen in de dialecten van Oost-Noordbrabant', in: Oost-Noordbrabantse Dialectproblemen. (1946).

Witte da: umlaut als een waater vanuit het Rijnland over Brabant ligt?

geluuvve in plaats van Meierijs *heure* en *geleuve* sluiten daar bij aan, want ook die uitspraak is geslotener en langer. De *ei* wordt er juist meer open uitgesproken, als *aa*; eigenlijk zegt men als *aagentlek* of *aanlek*, eigen als *aage*, steil haar heet daar *paanhaor* (*paan* is kweekgras, in de Meerij *pèèn*) en de kleine is de *klaane*.

Bij Oss ligt een overgangsgebied tussen het Maaskantse en Meierijs dialectgebied. Daar kent men rekking en diftongering op onverwachte plaatsen, zoals *zeige* en *leige* (zeggen, leggen), *leejge* (liggen), *baugskes* (in plaats van *bagskes*, voor biggetjes) en *béést* (best). In *reuk* (rug), *rouk* (rogge) en *heik* (heg) is bovendien de *g* in *k* veranderd. Waar *reuk* werd opgetekend voor Berghem en Heesch komt *reug* (rug) verspreid ook verder zuidelijk voor (behalve in Geffen ook in Boekel en Deurne).

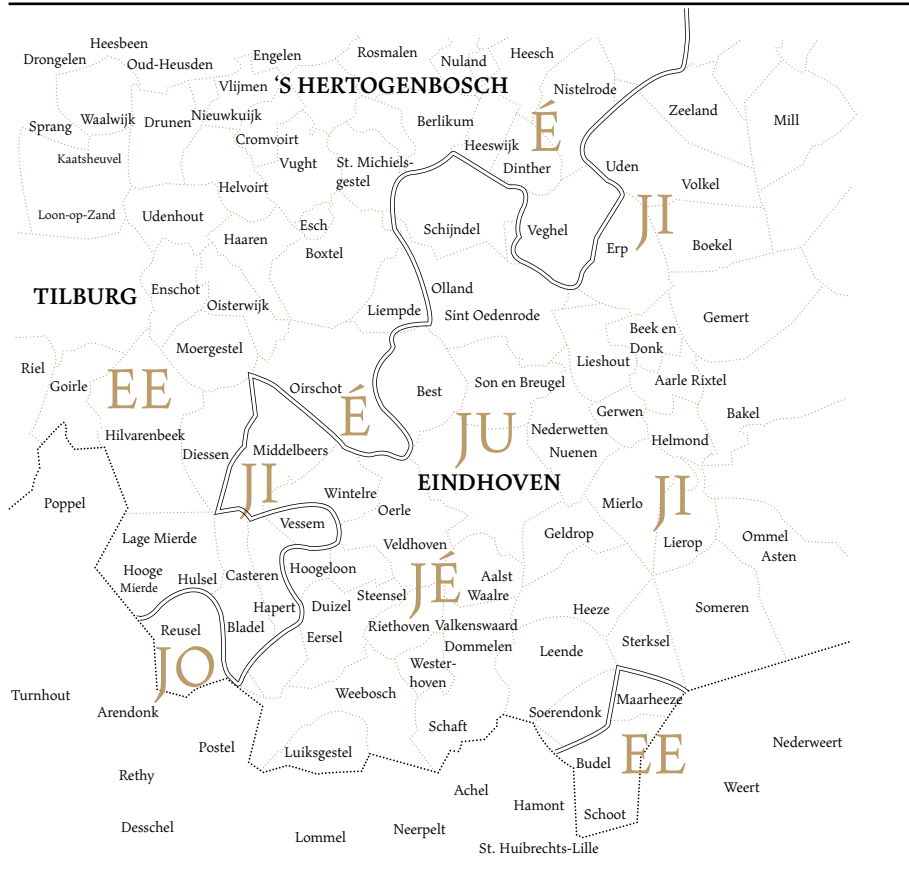
Binnen het Oost-Noord-Brabants

Het Oost-Brabantse of Meierijs dialectgebied wordt onderverdeeld in het Kempenlandse (zuidwesten), het Peellandse (zuidoosten) en het Noord-Meierijs dialectgebied.

In het Kempenlands en het Peellands worden de klinkers voor een *r* aan het wordeinde tot tweeklank of drieklank gemaakt; men spreekt daar van *boèwr* of zelfs *boèwer*, *dièjr* of *dièjer* en *muùjr* of *muùjer*. Typisch voor de dialecten van de Peel is ook *rowwiej*, voor 'rode', *rowwiej kolle* (rode kool), waarbij wederom een drieklank wordt gemaakt. In het Kempenlands en het Peellands kwam in de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw ook de stijgende tweeklank nog volop voor. Ten zuidoosten van de lijn Schaijk-Nistelrode-Veghel-Schijndel-Liempde-Oirschot-Middelbeers-Lage en Hooge Mierde (de dialecten in genoemde dorpen hebben de stijgende tweeklank zelden of niet) sprak men van *ljig* (laag), *hij sljupt* (hij slaapt), *bjist* (beest), *snjuw* (sneeuw), *jimmer* of *jummer* (emmer), *bwóm* (boom) en *kwól* (kool). Tegenwoordig worden deze klanken als ouderwets ervaren en zijn nauwelijks nog in gebruik. Voor Reusel werden recentelijk nog onder meer *kjèn* (kern, pit), *jèkser* (ekster) en *mjèl* (merel) genoteerd.

Het Peellands wijkt af van het Noord-Meierijs en het Kempenlands met zijn verlaagde tweeklanken bij de *ij* en de *ui*: 'tijd' en 'huis' zijn er *taid* en *hois*. Typisch Peellands is ook de uitspraak van *ie* in plaats van *ij* in een paar gevallen: *bliève*, *kieke*, *kriège*. Die klank klinkt in de rest van de Meerij als *éé*: *bléève*, *kééke*, *kréége*. Voorts horen we dat het wordeinde wegvalt in de persoonsvorm: bijvoorbeeld *haj krie*, *haj blie*, *kie naaw 's!*. Helmonders worden dan ook wel eens *kiewannies* genoemd; de schimpnaam is gevormd uit *kie* (kijk) en *wannie* (nietwaar?). Ook de

EMMER

De klinker in emmer. Uit J. Renders: 'Stijgende diptongen in de dialecten van Oost-Noordbrabant', in: Oost-Noordbrabantse Dialectproblemen. (1946).

Witte da: korte klanken het Meierijsse dialect typeren?

d valt weg bij *goed*, *bloed*, *kwaad*: *hij is kaod* klinkt het in de Meierij maar in de Peel is dat *hij is kao*. Voorts is de typische *ij*-uitspraak in woorden zoals *steen* of meer stereotiep Peellands: *mijer stijjn* in plaats van *meer steen*.

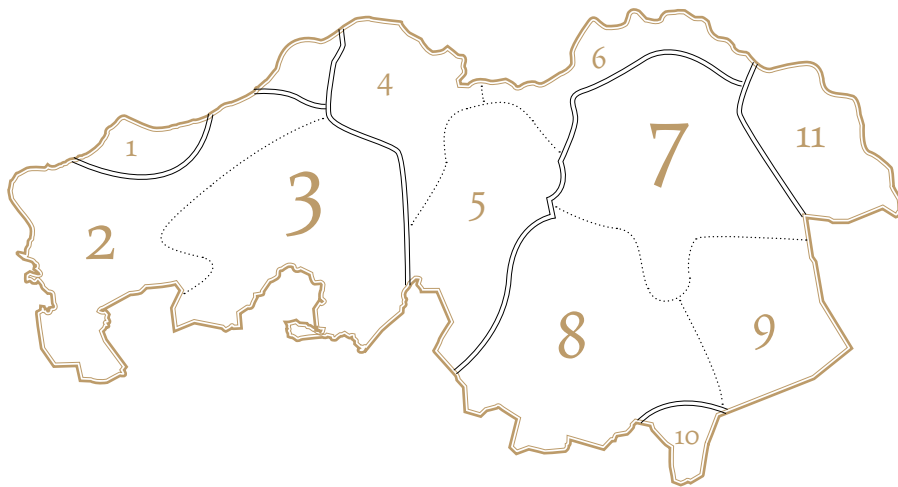
Peellands en Noord-Meierijs hebben een overlappingsgebied waarin velarisering voorkomt: *einde* is *engd*, *wind* is *weengd*, *juin* (ui) is *jung*. Velarisering betekent dat een klank in de keel wordt uitgesproken: als de *n* in de keel wordt uitgesproken wordt het een *ng*. Velarisering komt in Noord-Brabant voor in een klein gebiedje, ongeveer de driehoek Nuenen-Erp-Milheeze. In een groter overlappingsgebied van Peel en noordelijke Meierij kwam in de vorige eeuw de suizende *r* voor, een uitspraakvariant van de *r* die tegelijk ratelend en sissend klinkt. Die verdwenen klank veroorzaakte *rs*-clusters in woorden als *skaarze* (scharen, bijeenbrengen), *taarze* (met teer bestrijken) en *durske* (deertje, meisje). In hetzelfde gebied kwam ook de *ft*-uitspraak voor *cht* voor: *aafter*, *zoft* (achter, zacht). Op de grens van Peellands en Noord-Meierijs komen ook bijzondere verleden tijdsvormen voor: *mõnde* voor 'mocht' en *krinde* voor 'kreeg' (Gemert, Boerdonk).

In het oostelijke deel van Oost-Brabant, met stukken van de Maaskant, het Land van Cuijk, Noord-Meierij en Peelland komen *grèùje* en *blèùje* voor 'groeien' en 'bloeien' voor. Er zijn ook woorden, bijvoorbeeld *deeger* voor 'geheel, voortdurend' of 'terdege', die dit afwijkende verspreidingsgebied hebben (de grenzen tussen Maaskant, Noord-Meierij en Peelland lopen min of meer horizontaal, maar deze gevallen hebben een westelijke begrenzing zodat oost van west wordt gescheiden binnen het Oost-Brabantse gebied).

Ten opzichte van Peellands en Noord-Meierijs is het Kempenlands afwijkend met de uitspraak van de klinker in woorden als *duwen*, *blauwe*, *trouwen*, *koude*: *dèùwe*, *blèùwe*, *trèùwe*, *kèùwe*. Daarnaast komt verlaging van de klinker voor bij woorden als *zoon*, *wonen*, *wezen*, *veel*, *spel*, *zeven*: *zoun*, *woune*, *wijze*, *vuil*, *spuil*, *zuive* (de laatste drie hebben *eu* in de rest van de Meierij). In het Kempenlands (Luijkgestel, Bergeijk, Zeelst) kwam eens de glottisslag voor, een stop-medeklinker waarbij de luchtstroom even wordt afgesloten ter hoogte van de stembanden, die *k* of *t* tussen twee klinkers vervangt: *koffie me sui'er is le'er* (koffie met suiker is lekker). Ook ouderwets is Kempenlands *voot*, *blood* (voet, bloed) en *zeek*, *reem* (ziek, riem). Bovendien wordt in het Kempenland en aansluitend Midden-Brabant de klinker in woorden als *sneeuw* en *leeuw* niet als *euw*/*èùw* maar als *ouw*/*óów* uitgesproken: *snouw*, *louw*. Het Kempenlands heeft een voorkeur voor *m* bij woorden met *ng*: bijvoorbeeld *rom* (voor een rong, dat is een staander in een wagen), *bémmele* (bungelen) en *praome* (prangen).

Sjibbolets per dialectgebied

- 1 - Westhoeks - *Het land van 'weet je' en 'jij'*
- 2 - Markiezaats - *Waoie wa maoie, mar wete wa memme*
- 3 - Baronies - *D'r zat 'n ondje in 'n okje meej 'n andje vol ooi; 'Ap', zee 't ondje en hop was 't ooi*
- 4 - Hollands Brabants - *Haol de gaaite van den daaik, want er kome boenken on de loecht*
- 5 - Tilburgs - *Godde mee daanse bij Fraans Jaanse?*
- 6 - Maaslands - *M'n biejn duu zo wiej*
- 7 - Noord-Meierijs - *Skééndelse skooljong gòn mi skón skoewn nor skool*
- 8 - Kempenlands - *Ligt 'r nie te dèuwe anders dèuw ik èuw ok*
- 9 - Peellands - *Kie naaw die hangwang*
- 10 - Cranendoncks - *In Buul schiete ze op de stuul*
- 11 - Cuijklands - *Pien in de buuk*

Witte da: de sk ouder is dan de sch, in een dialectwoord als skool?

Binnen het West-Noord-Brabants

Ook binnen het West-Brabantse dialectgebied vallen nog talloze dialectverschillen op te merken. Hierboven werd al geconstateerd dat de Westhoek een dialectgebied op zichzelf vormt. Maar ook binnen de rest van West-Brabant zijn er dialectverschillen. Op de eerste plaats maakt men onderscheid tussen Markiezaats en Baronies. Het Baronies is genoemd naar de Baronie van Breda en wordt in het oosten van West-Brabant gesproken en in het westen spreekt men Markiezaats dat genoemd is naar het Markiezaat van Bergen op Zoom. In Brabantse dialecten komt veel umlaut voor, zoals hierboven werd uitgelegd, maar het aantal gevallen neemt van oost naar west af. Voor een aantal woorden ligt de umlautgrens parallel met de grens tussen het Baronies en het Markiezaats: in de Baronie is er nog umlaut bij *groen*, *zoet* en *wroeten* en zegt men *gruun*, *zuut*, *vrute*. In het Markiezaats is er nauwelijks umlaut in die gevallen. De opmerking van Belemans en Goossens in het WBD (2000: 173-176) dat in het Markiezaats en het Westhoeks de West-Germaanse *ô* in alle omstandigheden tot *oe* geworden is, zal wel kloppen in het daar gebruikte materiaal (uit het zogenaamde Goeman-Taeldeman-Van Reenen-Project) want dat is heel recent en laat daarom relatief weinig dialectvariatie zien. Ook Weijnen merkt in zijn proefschrift op in par. 290 “Markiezaat geen umlaut en Bar wel umlaut bij Westgermaanse *ô*”, voor de woorden met *oe* zoals *groen*, *vroeg*, *wroeten* enz. Dat is een generalisering van par. 101 en 102 waarin de auteur evenwel ook uitzonderingen beschrijft. Stroop en Heestermans noemen in *West-Brabants* (2002: 38) de volgorde van een aantal woorden; *gruuie* komt veel westelijker voor dan *vuule*. De woorden met *oe* hebben dus ieder een ander verspreidingsgebied wat de umlautsvorm betreft in het “Wilde Westen”.

De isoglossenbundel tussen deze twee West-Brabantse deelgebieden bevat feitelijk maar een beperkt aantal isoglossen en West-Brabant wordt ook op andere plaatsen doorsneden door isoglossen. Maar er is minder stelselmatigheid te vinden in de loop van die andere isoglossen (het zijn dus geen bundels). Het stadje Bergen op Zoom neemt een uitzonderingspositie in in het Markiezaats. Zo is ook 's-Hertogenbosch bij het Maaslands ingedeeld, maar had die stad eigenlijk net als Bergen op Zoom een aparte positie verdiend.

In het Baronies zegt men voor 'ik had', *ik aoi*, maar in het Markiezaats *ik aar*. Voor 'ik doe' zegt men in het Baronies *ik doei*, maar in het Markiezaats *ik doen*. Maar *ik doen* komt wel voor in Castre (bij Baarle-Nassau). Het Markiezaatse en het Baroniese dialectgebied herbergen zelf ook weer vele verschillen. Naast Castre gedragen vooral ook Zundert en omgeving en het

Zuidkwartier (Woensdrecht en omgeving) zich vaak anders dan hun naaste buurdialecten. Waar Weijnen (1937) en ook het WBD Zundert en omgeving bij het Baronies scharen, heeft zijn leermeester Jac. van Ginneken Zundert, Achtmaal en Wernhout bij de dialecten van de Antwerpse Kempen gerekend (op de *Overzichtskaart der Autochtone Nederlandsche dialecten* bij zijn *Handboek der Nederlandsche Taal* 1928).

Recent onderzoek van Wilbert Heeringa (*Measuring Dialect Pronunciation Differences using Levenshtein Distance* 2004) wijst inderdaad op een noord-zuid-tegenstelling in het West-Brabantse dialectgebied. Invloed van over de landsgrens uit Antwerpen is hier duidelijk merkbaar. We noemden eerder al de verenging van halfgesloten vocalen in het Zuidkwartier zoals in Putte dat klinkt als *Puut* en op als *oep*. Opmerkelijk voor Zundert en Rijsbergen is dat men de *h* daar wel degelijk uitspreekt terwijl die in omliggende dorpen ontbreekt, bijvoorbeeld in *hoi* voor 'had' (hetgeen niet werd opgemerkt door Stroop en Heestermans in *West-Brabants* 2002: 45), dat de *ei* er als *aaï* klinkt bijvoorbeeld in *waai*, *braaie* voor 'wei' en 'breien', en dat de *ee* soms een *ie* wordt: *stien*.

Stadsdialecten

Stadsdialecten verschillen van plattelandsdialecten; een dialect van een stad is anders dan de dialecten van de omliggende dorpen. In de verdeling in dialectgebieden van de voorgaande paragrafen, nemen stadsdialecten dan ook telkens een aparte positie in. Bergen op Zoom ligt in het Markiezaats dialectgebied, maar het Bergs dialect wijkt duidelijk af van de omliggende plattelandsdialecten. Dat geldt zo ook voor 's-Hertogenbosch, Helmond, Breda, Roosendaal, Grave enzovoorts.

Stadsdialecten nemen dus een bijzondere positie in. Lang werden stadsdialecten zelfs niet als geografisch gebonden taalvariëteiten beschouwd. Dat werd veroorzaakt door hun recente ontstaansgeschiedenis. Men sprak natuurlijk in de steden net als op het platteland altijd al dialect, maar pas in de negentiende eeuw gaan stadsdialecten afwijken van het hun omringende platteland. Op de eerste plaats ontstonden stadsdialecten doordat burgers van een stad meer volgens de normen van het Standaardnederlands gingen spreken om zich af te zetten tegen de plattelandsdialecten. Zo werd een stadsdialect dus minder authentiek dan het plattelandsdialect. Op de tweede plaats groeiden vervolgens de steden

Witte da: Antwerpen invloed op het West-Brabants heeft gehad?

in de tweede helft van de negentiende eeuw sterk en nam de gelaagdheid van sociale klassen toe. Het stadsdialect van lagere sociale klassen werd vervolgens juist minder volgens de normen van het Standaardnederlands gesproken. Het stadsplat neemt dan wraak op het burgermansfatsoen, zoals A.M. Hagen dit proces verwoordde in de inleiding bij *Honderd jaar stadstaal* (uitgegeven door Joep Kruijssen en Nicoline van der Sijs in 1999). De grotere sociale gelaagdheid van een stad maakt stadsdialecten dus anders dan plattelandsdialecten. Dat wil niet zeggen dat notabelen geen dialect hebben gesproken, maar in de meeste steden is het echte stadsdialect het dialect van de lagere klassen. Stadsdialecten zijn dus eigenlijk ontstaan als sociolecten, dat zijn talen van een bepaalde klasse. De Brabantse steden kunnen wat de ontwikkeling van hun dialect betreft, natuurlijk niet over één kam geschoren worden. 's-Hertogenbosch is bijvoorbeeld een oud bestuurlijk centrum met al heel lang belangen op het gebied van politiek en rechtspraak en al heel lang een gelaagde gemeenschap. Tilburg is daarentegen een relatief nieuwe stad, een arbeidersstad, gegroeid uit een paar boerendorpen en belangrijk geworden door de industrie. De sociale gelaagdheid is in Tilburg dan ook anders dan in 's-Hertogenbosch, want in tegenstelling tot bestuurders in andere steden spraken de Tilburgse fabrikanten vaak hetzelfde dialect als de arbeiders. Als ze tenminste uit dezelfde buurt kwamen, want een stadsdialect heeft van oudsher zijn eigen varianten. De stad Eindhoven is wat het aantal inwoners betreft in de laatste honderd jaar bijna verhonderdvoudigd en heeft zich dientengevolge in geografische zin enorm uitgebreid. De dorpen die daardoor werden opgeslokt, hebben evenwel vaak hun dialect, nu van een stadsbuurt, deels kunnen behouden. Het Eindhovens is in feite een verzameling van dorpsdialecten (Achts, Woensels, Eindhovens van de oude kern, Stratums, enzovoorts) in het noordoosten van het Kempenlandse dialectgebied.

De laatste jaren is de belangstelling voor stadsdialecten enorm toegenomen. Nu de plattelandsdialecten snel vervlakken, zijn stadsdialecten niet alleen onder taalkundigen maar ook bij het grote publiek populair geworden, bijvoorbeeld in cabaret en in strips. Maar stadsdialecten zijn vaak minder goed gedocumenteerd dan plattelandsdialecten, omdat ze minder oud zijn dan de dialecten van het platteland. De taalkundige interesse lag van oudsher meer bij die voor het grootste deel agrarische woordenschat, omdat men alsmaar zocht naar het meest authentieke dialect, de best bewaarde oude taallaag. Stadsdialecten werden eerder als sociolecten beschouwd, als een volkstaal van de lagere klasse, minderwaardig en 'fout'. Dat is zoals gezegd de laatste jaren veranderd.

In Noord-Brabant zijn de stadsdialecten minder goed gedocumenteerd dan de plattelandsdialecten, maar de inhaalrace is begonnen. Daarin loopt Tilburg voorop, waar de laatste jaren zeer veel gepubliceerd wordt. Ook over het dialect in 's-Hertogenbosch wordt regelmatig geschreven. De verkoop van enkele publicaties over stadsdialecten loopt verbazingwekkend goed.

Stadsdialecten hebben enkele kenmerken gemeenschappelijk. Een gemeenschappelijk kenmerk is de uitspraak van de *r*. Waar de meeste plattelandsdialecten van Noord-Brabant van oudsher de tongpunt-*r* hebben, hebben stadsdialecten vaak een huig-*r* (ook brouw-*r* of Franse *r* genoemd).

Woensel ca. 1940. De Oude Torenstraat is nog een zandweg en Woensel heeft nog grotendeels een agrarisch karakter (uit *Ach lieve tijd. De boeiende historie van Eindhoven, de Eindhovenaren en hun landbouw*. Zwolle 1991 (foto: Streekarchief Regio Eindhoven-Kempenland)).

Witte da: achternamen ons vaak iets over de herkomst van inwoners kunnen leren?

Deze is in dialectopnames geconstateerd voor 's-Hertogenbosch, Bergen op Zoom, Breda, Helmond, Tilburg, Heusden (aan de Maas), Grave en Eindhoven, maar elders niet in Noord-Brabant.

Vaak hebben stadsdialecten ook meer woorden geleend uit het Bargoens dan de plattelandsdialecten. Bargoens is van oorsprong een geheime boeventaal, deels gebaseerd op het Jiddisch, een aan het Duits verwante taal waarvan veel woorden aan andere talen ontleend zijn, hoofdzakelijk aan het Hebreeuws. Woorden als *jatten* (stelen), *loulouene* (niet veel waard) of *woutekiet* (politiebureau) zijn uit het Bargoens afkomstige woorden die in enkele stadsdialecten voorkomen.

Overigens zijn er meer van deze geheimtalen die het Nederlands en de Brabantse dialecten beïnvloed hebben. Zo is daar bijvoorbeeld de taal van de Teuten (reizende kramers), het Rothwälsch. Het Rothwälsch is gebaseerd op het Jiddisch, een aan het Duits verwante taal waarvan veel woorden aan andere talen ontleend zijn, hoofdzakelijk aan het Hebreeuws. De Teuten en hun taal zijn in Noord-Brabant vooral in de zuidelijke Kempen en Cranendonck prominent geweest.

De historische ontwikkeling van het Noord-Brabantse taallandschap

De meest opvallende verschillen in de dialecten in Noord-Brabant zijn in de vorige paragrafen voor het voetlicht gebracht. Waar komen deze dialectverschillen vandaan? Waar komt bijvoorbeeld die grens tussen het West- en het Oost-Brabants vandaan?

Taalgrenzen lopen vaak parallel met andere grenzen, bijvoorbeeld aardrijkskundige, staatkundige, volkskundige, economische en kerkelijke grenzen en mogelijk vinden taalgrenzen daarin ook hun oorsprong. Maar het gaat daarbij vaak om een complex van factoren. De oorzaak van de ligging van die taalgrenzen ligt buiten de taalkunde, maar meesttijds ontbreken de historische en taalkundige gegevens om de precieze factoren aan te wijzen. Taalgrenzen worden op de eerste plaats gevormd door een bepaalde samenvaal van sociale factoren. Dialectgebieden bevatten dan ook vaak een aantal netwerken van sociale relaties. Als geografische ruimte mag een dialectgebied in zijn kleinste eenheid begrepen worden als een ontmoetingsplaats.

Het is niet de staatkundige eenheid die gezorgd heeft voor de dialectverwantschap en een staatkundige grens veroorzaakt ook geen isoglosse, maar het is wel de culturele en sociale cohesie die ontstaat in zo'n staatkundige eenheid die dialectverwantschap in stand houdt en die ervoor zorgt dat groepen zich willen onderscheiden en hun dialecten van de taal in andere staatkundige eenheden laten divergeren.

Grenzen worden in eerste instantie bepaald door politieke en economische factoren; natuurlijke factoren kunnen daarbij alleen grensvorming stimuleren of afremmen. Bevaarbare rivieren stimuleren verkeer en daarmee taalcontact en onherbergzame heiden en moerassen hinderen verkeer en taalcontact. Als er dan sociale cohesie ontstaat, gaan factoren zoals identiteit en taalgebruik een rol spelen.

De dialecten van Nederland zijn niet ontstaan uit de standaardtaal, want die is pas ontstaan in de loop van de zestiende eeuw. Dan wordt het Standaardnederlands in gebruik genomen als schrijftaal; als spreektaal wordt het Standaardnederlands pas echt in gebruik genomen in de negentiende eeuw. Voor die tijd werden er verschillende varianten van het Nederlands gesproken in Nederland. Zij hebben zich ontwikkeld uit de Germaanse talen die werden gesproken door groepen die hier ergens tussen de eerste en vijfde eeuw zijn neergestreken en uit de talen die hier toen al werden gesproken. Vermoedelijk gaat het daarbij om Keltische talen. De Nederlandse dialecten zijn dus ontstaan uit talen van Fries sprekende, Saksisch sprekende en bij ons in het zuiden Frankisch sprekende groepen en uit een substraat, dat waarschijnlijk Keltisch is. Dat wil zeggen dat bij de migraties tussen de eerste en vijfde eeuw de oorspronkelijke bevolking niet is vertrokken of uitgeroeid maar vermengd en geassimileerd tot één geheel. Merk ook op dat niet over Kelten of Germanen wordt gesproken maar over Keltische en Germaanse talen. De nieuwe bevolking is Germaanse talen gaan gebruiken met daarin veel Keltische overblijfselen en de eerste Latijnse ontleningen. Daarin ligt de oorsprong van onze dialecten. Er zijn maar weinig schriftelijke overblijfselen uit die eerste periode van de talen die werden gebruikt in het gebied dat nu Nederland is. Uit namen van stammen en stamhoofden uit historische beschrijvingen (zoals *Ambiorix* en *Catuvoicus* van de *Eburonen* in *De Bello Gallico* van Julius Caesar, maar ook de bekende stamnaam *Canninefaten*) en uit inscripties (zoals *Magusenus* op resten bij de tempel van Empel) blijkt in elk geval dat er in de Romeinse tijd nog Keltische bestanddelen waren in die taal. Ook in de toponymie komen we zulke relicten tegen (de

plaatsnaam Megen is een ontlening uit het Gallo-Romaanse, dus Keltisch-Romaanse *Magus* 'marktplaats, markt, veld').

Tot aan de zevende eeuw spreekt men hier West-Germaans en tussen de zevende eeuw en de twaalfde spreekt men hier dialecten die samen het Oudnederlands worden genoemd. Met enkele fragmenten uit de Malbergse glossen (die komen uit de Lex Salica uit de zesde eeuw), een Utrechtse doopgeloofte (achtste eeuw) en de Wachtendonckse psalmen (tiende eeuw) zijn de belangrijkste overblijfselen van de eerste eeuwen wel genoemd. Wat men vooral van het West-Germaans en het Oudnederlands aanhaalt, wordt gereconstrueerd (op grond van nieuwer materiaal, materiaal uit andere talen en regelmatige taalveranderingen zoals klankverschuivingen, reconstrueert men hoe een taal als het West-Germaans heeft geklonken).

*Hebban olla uogala nestas hagunnan hanse hi(c)
(e)nda thu uu(at) unbida(t) g(h)e nu*

(ca. 1100: Alle vogels zijn met hun nesten begonnen, behalve ik en jij. Waar wacht gij nog op?)

Dit zinnetje werd lang beschouwd als het eerste Nederlandse zinnetje en het enige zinnetje Oud-Nederlands. Het werd in 1931 in Engeland ontdekt op een stukje perkament dat als verstevigend strookje in een boekband geplakt was. Waarschijnlijk wilde de kopiist even zijn pen uitproberen. Recentelijk werden meer en oudere Nederlandse tekstfragmenten ontdekt.

In de daaropvolgende eeuwen heeft het Oudnederlands allerlei invloeden ondergaan. Het heeft het zich verder ontwikkeld tot Middelnederlands (circa 1200-1500) en na 1500 Nieuwnederlands (dat dan ook weer een verzamelterm voor verschillende variëteiten is; het Standaardnederlands ontstaat zoals gezegd pas als schrijftaal in de zestiende eeuw en wordt pas massaal als spreektaal gebruikt in de negentiende eeuw).

Kenmerken die we aan de taaltoestand in zulke lang vervlogen tijden kunnen toedichten, bestaan nog steeds in de Brabantse dialecten. Zo zijn bijvoorbeeld de umlautverschijnselen heel oud. Taalkundigen stellen dat vormen zoals *gruun*, *kees* en *heure* (respectievelijk 'groen, kaas, horen') zich vanuit het oosten hebben uitgebreid over Noord-Brabant. Het idee daarachter is dat Lotharingse

Witte da: romme(melk) meervoud is: de romme zen zoer?

cultuurcentra in het Rijnland zoals Aken, Xanten, Trier en Keulen in de Middeleeuwen van invloed op onze streken zijn geweest. Zulke vermoedens zijn moeilijk te bewijzen omdat we nauwelijks over geschreven bronnen beschikken voor de oudste stadia van het Nederlands. Umlaut kwam in elk geval wel al voor in het Middelnederlands.

In de daaropvolgende periode, waarin Noord-Brabant deel uit maakt van het hertogdom Brabant, is er sprake van invloed uit het zuiden. Er waren niet alleen politieke en economische banden met het zuiden, maar ook culturele en religieuze banden, bijvoorbeeld via de abdijen van Tongerlo en Averbode, die nogal wat parochies hadden in Oost-Brabant, en de cisterciënzerabdij van Sint-Bernards aan de Schelde met haar parochies en veenderijen in West-Brabant. Vooral in West-Brabant was er bovendien een intensief contact met de stad Antwerpen, doordat de handelsroute naar Holland door West-Brabant liep. Vooral in de zuidrand van Noord-Brabant, en dan weer voornamelijk in het westen, zijn veel overeenkomsten met de dialecten van de provincie Antwerpen te horen. Rond 1600 is Holland het centrum geworden van waaruit dialecten in Nederland worden beïnvloed. Vanaf dat moment gaat de standaardtaal invloed op het dialect uitoefenen. De manier waarop het Standaardnederlands het Brabants beïnvloedt, komt aan de orde in de volgende paragraaf.

Zoals hierboven werd gesteld, kunnen politieke en aardrijkskundige grenzen een sociale cohesie veroorzaken die vervolgens de dialecten kunnen doen divergeren. Weijnen heeft in *Onderzoek naar de dialectgrenzen in Noord-Brabant* (1937) getracht argumenten te geven voor het ontstaan van de dialectgrenzen in Noord-Brabant. Zijn onderzoek paste destijds goed in het kader van de taalgeografische benadering, die net als de toenmalige volkskunde, erop gericht was cultuurgrenzen aan te wijzen en te verklaren. Hoewel sommige historische aannamen inmiddels achterhaald zijn, bevat zijn benadering een aantal interessante parallellen tussen dialectgrenzen en andere grenzen.

Weijnen heeft een aantal factoren opgesomd die volgens hem de grens tussen West- en Oost-Brabant kunnen verklaren, waaronder:

- de staatkundige situatie: er loopt een oude politieke grens ter hoogte van de Donge, en dat riviervak is de grens tussen West- en Oost-Brabant. Al in de Frankische tijd, dus meer dan duizend jaar terug, zou West-Brabant volgens Weijnen behoord hebben tot de gouw *Stria* (Strijen) en Oost-Brabant tot de gouw *Texandria*. *Texandria* zou in de tiende eeuw bij Neder-Lotharingen zijn gekomen maar een deel van West-Brabant, het latere Markiezaat, niet. Zowel Oost- als

West-Brabant zouden vervolgens in de elfde eeuw bij het hertogdom Brabant zijn ingelijfd. Daarbij was de Meierij wederom gescheiden van het Land van Breda, want het laatste was een leen van Brabant. De grens bleef nog steeds de Donge en dat was zo tot 1795.

- de religieuze toestand: de zojuist genoemde politieke grens heeft precies hetzelfde verloop als de grens tussen de bisdommen van Breda en 's-Hertogenbosch, die dateert van 1559.

- de aardrijkskundige gesteldheid: vroeger zou er tussen Waalwijk, Vlijmen en Tilburg een groot heidegebied hebben gelegen dat West- van Oost-Brabant scheidde en dat nu in de vorm van heidegebiedjes in onder andere de Loonse en Drunense duinen nog restanten heeft.

- de economische situatie: Oost-Brabant is lang agrarisch gebleven, waar Midden-Noord-Brabant sinds de achttiende en negentiende eeuw een traditie van industrie kent in textiel en leer. Er ontstaat dus een sociaal-economisch verschil tussen Midden-Brabant en Oost-Brabant, dat daarmee gescheiden is van West-Brabant.

Bovendien citeert Weijnen in dit kader Anton van Duinkerken:

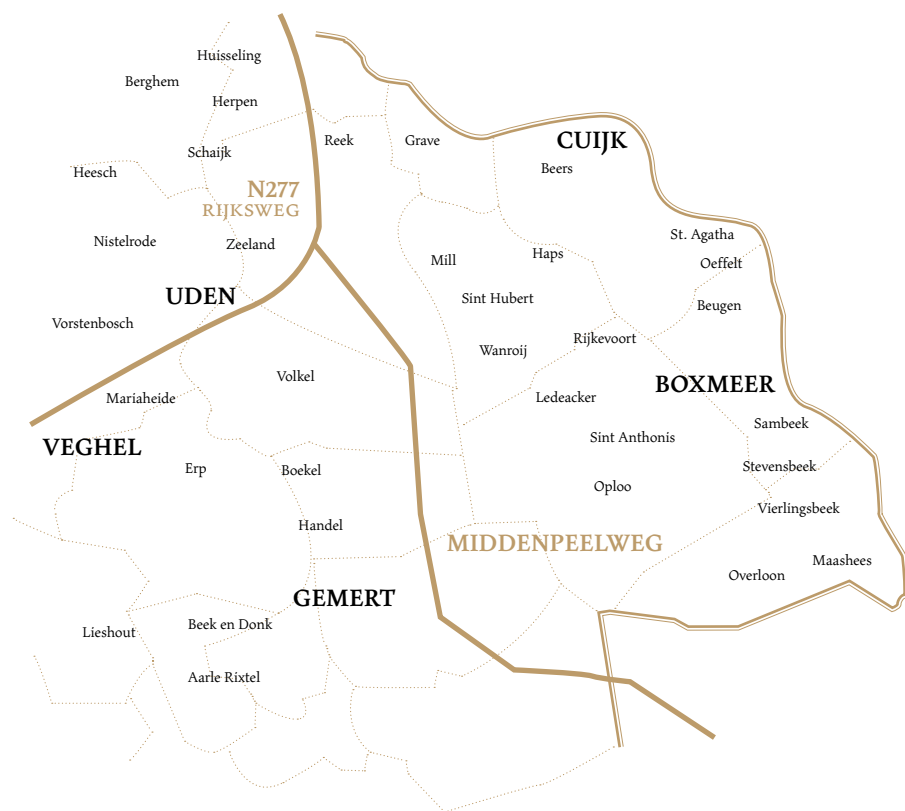
“Meiereiers met rond gezicht en zoetjes zeurende stem, nog mensen van vroeger, eenvoudig en goed als de herders van Beteljem. Maar die van West-Brabant zijn taai en rauw als de bast van een wilgeboom, hun ogen zijn nat van de wind en ze bidden als iemand, die praat in zijn droom; de kleiboeren, deftig in 't zondagse pak gaan rechtop met hun stevige kop, als van een ouwe statige klok, gaat hun plechtige harteklop”.

Vergelijk ook het volgende citaat uit *De studie der Nederlandsche streektaalen* van J. van Ginneken (1943): “De Oost-Brabanders lijken echter op de Drenten en Twenten als ruwe bonken met iets er bij, als een gonzend binnenleven; maar de ontbolsterde West-Brabanders hebben meer met de Groningers en Sallanders gemeen, terwijl de Zuid-Brabanders er een sterke Romaansche levendigheid hebben bijgewonnen. Alle Brabanders willen werken en dienen en zijn vooral sterk in lankmoedige deugden, wat zij in de eeuwenlange onderdrukking geleerd hebben.”

Weijnen constateert dan ook dat de Oost-Brabanders mateloos goed, gastvrij en trouw zijn en West-Brabanders godsdienstig, fel, koppig en volhardend. Dat zijn de belangrijkste factoren die Weijnen in 1937 heeft genoemd. Zoals gezegd moet het betoog van Weijnen in het wetenschappelijke denken van de

Witte da: er tussen puiten en kerkvoren kienkpuiten leven?

DE PEEL

Er ligt een gebied zonder dorpskernen tussen Zeeland, Volkel en Gemert enerzijds en Wanroij, Mill en Oploo anderzijds. De middenpeelweg volgt de dialectgrens.

jaren dertig geplaatst worden. Het is tegenwoordig niet meer gebruikelijk om te generaliseren over de volksaard. Desalniettemin wordt hier een mooi beeld gegeven van hoe de dialecten en het volkskarakter met elkaar in verband worden gebracht. De karakterisering zal menigeen niet zo vreemd voorkomen. Hoewel er anno 2008 kanttekeningen geplaatst kunnen worden bij deze argumentatie omdat de historische gegevens en de taalgeografische benadering inmiddels zijn ingehaald, geeft ze wel een beeld van de vele parallellen tussen dialectgrenzen en andere grenzen. In feite hebben Oost-Brabant en West-Brabant tot 1795 nauwelijks iets gemeen gehad (lees Charles de Mooij in *De geschiedenis van Brabant 2004*). Ze worden in de zeventiende eeuw samengevoegd tot Staats-Brabant, maar verder hebben ze tot tweehonderd jaar geleden nauwelijks een gedeelde geschiedenis.

Een tweede grens waarvoor in Weijnen (1937) nogal wat oorzaken van buiten de taalkunde worden aangevoerd, is de taalgrens tussen het Land van Cuijk en de Meierij. Ten eerste noemt hij de staatkundige ontwikkeling van de streek. De isoglossenbundel zou nauwkeurig de grens volgen tussen het hertogdom Brabant aan de westzijde en aan de oostzijde de stad Grave, het Land van Cuijk en de Baronie van Boxmeer, die zich oostwaarts oriënteerden op Gelre en Kleef. Die grens is volgens hem waarschijnlijk dezelfde als de veel oudere grens tussen de oude Frankische streken Mosago (Maasgouw) en Texandria. Pas ten tijde van de Bataafse republiek wordt het Land van Cuijk aan Noord-Brabant toegevoegd. Op de tweede plaats heeft de aardrijkskundige gesteldheid in deze regio een belangrijke rol gespeeld. Voor de tijd van de ontginning en ontwatering liep de Peel, een enorm gebied van onbegaanbaar veenmoeras en onherbergzame heide, precies tussen Zeeland, Volkel en Gemert met hun Meierijse tongval aan de westkant, en Mill, Wanroij en Oploo met hun Cuijkse tongval aan de oostzijde. De Peel is nu al lang ver naar het zuiden teruggedrongen, maar nog altijd ligt er een strook zonder dorpskernen op de plaats van de isoglossenbundel. De taalgrens is inmiddels tot Middenpeelweg geworden.

De grens tussen Meierij en Maaskant (ook het Maasland genoemd) is behalve taalgrens ook een landschappelijke markering: het klapzand van de Meierij loopt plotseling af in rivierklei. Het is bovendien een oude staatkundige grens. Tot de tiende eeuw behoort de Meierij tot Texandria, maar het Maaslandse dialectgebied, de kleistrook van Grave tot 's-Hertogenbosch behoort tot wat dan Teisterbant heet. Later blijft het gebied met het graafschap Megen, het Land van

Witte da: boenken onweerswolken zijn?

Ravenstein en de stad Grave sterk gericht op Kleef en Gelre; Dieden en Oijen zijn zelfs lang Gelders geweest. Door de ligging aan de rivier de Maas heeft dit gebied bovendien veel meer bloot gestaan aan vernieuwingen dan de hoge zandgronden.

Uit het onderzoek van Weijnen komt verder naar voren dat met de bevaarbaarheid van rivieren de zuidgrens van het Noord-Meierijs verklaard zou kunnen worden. De rivier de Dommel loopt van zuid naar noord door het Kempenlandse dialectgebied, terwijl de rivier de Aa door het Peellandse gebied loopt. Tot 1807 kon men de Dommel bevaren tot in Boxtel. De Aa was voor 1573 bevaarbaar tot aan Beek, daarna even tot bij Lierop, en in de achttiende eeuw weer tot Erp. Het Peellandse gebied valt bovendien precies samen met het gebied dat op Helmond als marktplaats was aangewezen. De noordgrens van het Peellands valt volgens Weijnen samen met de noordgrens van wederom een Kamer van Koophandel en Fabrieken-gebied, nu dat rond Eindhoven. Dat is ook een economische grens die samenvalt met een dialectgrens, maar in hoeverre een dergelijke grens nu een taalgrens kan veroorzaken kunnen we ons moeilijk voorstellen.

Het onderscheid tussen Midden-Brabant en de Meierij is minder scherp dan bijvoorbeeld de grens tussen het Land van Cuijk en de Meierij. De scheiding loopt ongeveer langs 's-Hertogenbosch, Oisterwijk, Diessen en Hooge Mierde, maar de grens is heel vaag. Het Midden-Brabantse dialectgebied is een overgangsgebied, waarbij de Meierijse dialectkenmerken verder naar het westen steeds meer afnemen. Deze dialectgrens loopt parallel aan een andere culturele grens. In het Midden-Brabantse gebied kent men andere poffermutsen en andere kerkenbouw dan in oostelijk Noord-Brabant. Deze streek (vooral het noorden, de Langstraat) is door de turfwinning en later door de leer- en schoenenindustrie van oudsher meer gericht op Holland dan de burens in het oosten.

Het Land van Heusden en Altena is op verschillende manieren nog meer op Holland georiënteerd geweest: het behoorde vanaf de late Middeleeuwen tot het graafschap Holland en deze politieke grens scheidde dat gebied tot 1815 van Brabant. Nog veel oudere grenzen deden dat al eerder: het Land van Heusden en Altena behoorde tot de Frankische streek Teisterbant, niet tot Texandria, en daarna grotendeels niet tot het hertogdom Brabant, maar eerst aan Kleef en later aan Holland. Hierboven maakten wij bij de dialectbeschrijving gewag van de lijn Veen-Dussen waarboven de meeste Hollandse invloed op het dialect was te

Witte da: after (achter) en soft (zacht) ook in Brabant gezegd worden?

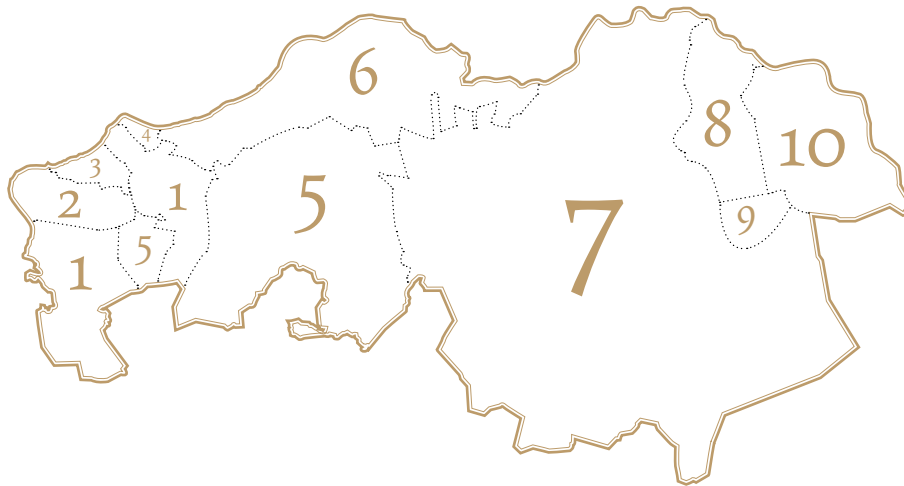
constateren. Die lijn is een oude bestuurlijke grens die nog door de *Kaaie paole*, twee hardstenen palen tussen Veen en Andel, wordt gemarkeerd. Daarenboven is ook dit gebied sinds de zeventiende eeuw overwegend protestants en godsdienst bepaalt sterk het identiteitsgevoel. Het Land van Heusden en het Land van Altena moesten in de Tachtigjarige Oorlog Holland en de Reformatie volgen. Men voelde zich niet meer verwant met de katholieke zuiderburen en dat kan verklaren waarom het taalgebruik van beide gemeenschappen divergeerde.

Het dialect van de oude baronie van Cranendonck is geïsoleerd geweest van zijn Nederlandse burens omdat er aan de oostzijde en de noordzijde een natuurlijke barrière met heide- en stuifzandgebieden (Budeler- en Weerterbergen) lag. Die werd nog eens versterkt door de Strijper Aa met zijn overstromingen; de Uerdinger linie (zie blz. 7) volgt precies de loop van deze rivier die graag buiten zijn oevers trad. Dat is de natuurlijke factor die de religieus-politieke grens heeft gestimuleerd. De administratieve eenheid (Noord-)Brabant is pas vrij laat een rol gaan spelen voor dit gebied. Bezittingen in de "*villa Budilio*", het domein Budel, werden door Pippijn van Herstal (overleden in 714), overgrootvader van Karel de Grote, aan de abdij van Chèvremont bij Luik geschonken. In de tiende eeuw werden het domein en de kerk van Budel overgedragen aan het Onze-Lieve-Vrouw- of twelvet Mariakapittel te Aken. Blevende kerk en de hof tot het einde van de achttiende eeuw in het bezit van het Akense kapittel, de rechten op het domein Budel kwamen in de loop van de dertiende eeuw in handen van een nieuwe bezitter: de heer van Cranendonck. Daarna begint pas de relatie met Brabant: in 1421 schonk de toenmalige heer van Cranendonck, Jan van Schoonvorst, Budel aan de hertog van Brabant, die het hem als een Brabants leen terugschonk en sindsdien is het lot van de Cranendonckse dorpen verbonden aan dat van Brabant. Mogelijk verklaart deze geschiedenis de dialectgrens tussen het Brabants en het Budels.

Voor het onderscheid binnen de West-Brabantse dialecten, tussen Markiezaats en Baronies, zijn enkele politieke oorzaken aan te wijzen. Al in 1287 werd het Land van Breda in twee heerlijkheden, Breda en Bergen op Zoom, gesplitst. Zoals er in de staatkundige indeling enkele enclaves zijn, zoals Roosendaal en Steenberg, zijn er ook enkele uitzonderingen op taalkundig gebied aan te wijzen; het Roosendaals bijvoorbeeld lijkt overwegend Markiezaats met toch ook Baroniese kenmerken. De staatkundige grens uit de Middeleeuwen zou parallellen in de religieuze indeling en de landschappelijke situatie hebben. Weijnen plaatst in 1937

Staatkundige verdeling van Noord-Brabant 1648-1795

- 1 - Markiezaat van Bergen op Zoom
- 2 - Stad en Land van Steenberghe
- 3 - Dinteloord en Prinsenland
- 4 - Stad en Land van Willemsstad
- 5 - Baronie van Breda
- 6 - Holland
- 7 - Meierij van 's-Hertogenbosch
- 8 - Heerlijkheid Ravenstein
- 9 - Rijksheerlijkheid Gemert
- 10 - Stad Grave, Land van Cuijk
en Vrije Heerlijkheid Boxmeer

Bewerking van *Geschiedenis van Noord-Brabant. Deel 1*, 1996.

de oostelijke parochie Gilze tegenover de westelijke parochies Wouw en Gastel en hij constateert in dat er in het oosten van West-Brabant waar Baronies wordt gesproken, veel minder woeste gronden werden ontgonnen dan in het westen, waar men Markiezaats spreekt.

In de noordwestpunt van Noord-Brabant spreekt men Westhoekse dialecten, die zoals hierboven beschreven veel gemeen hebben met de Zuid-Hollandse dialecten. De Westhoek is na de Elizabethsvloed van 1421 pas aan het einde van de zestiende eeuw bedijkt en bewoond geraakt, en dat geschiedde door mensen van verschillende herkomst. De landarbeiders kwamen uit de Brabantse zandstreek maar de landeigenaren waren Zeeuwen en Hollanders. De Brabanders zijn dialect met Zuid-Hollandse kenmerken gaan spreken, omdat ze zich aan hen aangepast hebben. De spraak van de hogere klasse heeft nu eenmaal meer prestige. Bovendien is de Westhoek net als het Land van Heusden en het Land van Altena overwegend protestant en behoorde het gebied tot 1815 tot Holland.

Voor al deze verklaringen van de loop van dialectgrenzen geldt dat het betoog van Weijnen in het wetenschappelijke kader van de jaren dertig geplaatst dient te worden, maar dat het toch minstens opmerkelijk mag worden genoemd dat er veel parallellen met andere grenzen gelegd kunnen worden.

Witte da: Helmonders kie voor 'leijk' zeggen?

DIALECT IN DE SAMENLEVING

In dit tweede hoofdstuk gaan we in op de toestand van het dialect in onze gemeenschap. Welke positie heeft het dialect ten opzichte van de standaardtaal en sterft het dialect niet uit? Kunnen we daar iets aan doen? Waarvoor wordt het dialect nog gebruikt?

Witte da: ik aar (ik had) bij Markezaat hoort en ik aoi bij Baronie?

Brabants en taalverandering

In 1914 werd een grote dialectenquête afgenomen door de latere Nijmeegse professoren Schrijnen en Van Ginneken en onderwijsinspecteur Verbeeten, met “den wissen ondergang der dialecten” als motief voor hun onderneming (dat was de SGV-enquête, waarvan de invullingen volledig raadpleegbaar zijn op www.ru.nl/dialect). In 1958 verzuchtte De Bont in *Het dialect van Kempenland*: “Tientallen woorden om niet te zeggen honderden liggen er te sterven in de hoofden en de harten van de oudere dialectsprekers”. Elemans klaagde in hetzelfde jaar in zijn proefschrift *Woord en wereld van de boer, een monografie over het dialect van Huisseling*: “Ik voel mij als de boer die met zijn laatste voer graan van de akker komt en binnen rijdt op het moment dat de bui losbarst. We werden gedurende de tien jaar van het onderzoek voortdurend van twee zijden bedreigd. Oude boeren stierven, jonge gingen steeds meer een gemoderniseerd dialect spreken...”. Zijn de laatste honderd jaar de dialecten aan de rand van uitsterven gebracht?

Bijna honderd jaar na de SGV-enquête kunnen we in elk geval zeggen dat dialecten echt niet zo maar uitsterven. Het is onontkoombaar dat eigenschappen van het dialect verloren gaan. Dat is een onderdeel van cultuurverandering en technologische vooruitgang. Dialect verandert zoals iedere taal verandert, maar in de moderne samenleving verandert het Brabants wel heel snel door de invloed van de standaardtaal in Nederland. Dat gaat ten koste van specifieke dialectwoorden en -wendingen. Omdat ze daarmee hun meest kenmerkende, lokale eigenschappen verliezen, gaan ze meer lijken op de dialecten van de omgeving. In feite is dialectverlies een vorm van convergentie: dialecten gaan steeds meer op elkaar lijken onder invloed van elkaar en de standaardtaal.

Dit proces noemt men regiolectisering, dialecten worden regiolecten, streektalen met een duidelijk accent maar met minder van de oude, lokale dialectwoorden. Oorspronkelijk was er dus een situatie van tweetaligheid: mensen spraken of authentiek dialect of Standaardnederlands. Slechts een deel van de gemeenschap beheerste beide talen en kon overschakelen indien de situatie dat vereiste. Vervolgens ontstaan er allerlei in elkaar overgaande tussenvormen tussen die twee polen, zuiver dialect en zuiver Nederlands. Deze tussenvormen worden door verschillende leeftijdsgroepen naast elkaar in een gemeenschap gesproken.

Schematisch kunnen vier verschillende stadia geconstateerd worden, hoewel het eigenlijk om veel meer, in elkaar overgaande, tussenvormen gaat:

1. authentiek dialect van de oudste generatie, dat is dialect met 'primaire', traditionele, lokale kenmerken,
2. jonger dialect dat niet meer alle traditionele, lokale kenmerken heeft, maar wel de 'secundaire', minder extreme kenmerken,
3. streektaal bestaande uit de standaardtaal met een regionaal accent; de grammatica en woordenschat is aangepast aan het Nederlands en er zijn geen dialectkenmerken meer, behalve op uitspraakniveau. Deze dialectvorm bestaat dus uit Nederlands met een duidelijk regionaal accent.
4. standaardtaal zonder regionale kenmerken, zuiver Nederlands.

In de taalgeografie, de vergelijkende dialectologie, worden dialectgrenzen vaak gezien als markerings van taalverandering. Men bestudeert dan dialectverschijnselen in het 'räumliche Nebeneinander', omdat zij verbeeldingen zijn van het 'zeitliche Nacheinander'. Taalgrenzen laten taalverandering aan het werk zien.

Scherpe overgangen in het dialectlandschap laten abrupte dialectveranderingen zien en meer graduele overgangen tonen geleidelijke veranderingen aan (J. Taeldeman "Polarisering", in *De toekomst van de variatielinguïstiek*, 2000).

Belangrijke kenmerken van een scherpe overgang zijn een hoog bewustzijn van de ruimtelijke tegenstelling, inclusief een sterke associatie met een bepaalde regio of plaats en een sterke stigmatisering van de tegengestelde variant. Rond een zich ruimtelijke aftekenende dialecttegenstelling ontwikkelt zich een bewustzijn van lokale identiteit via taal en dat gaat gepaard met een sterke stigmatisering van de niet-eigen variant, die onder meer tot uitdrukking komt in sjibbolets (J. Taeldeman "Aan uw taal heb ik u herkend", in *Aan taal herkend* 2003). Sjibbolets zijn uitingen waaraan men de identiteit kan bepalen.

Witte da: het aantal Eindhovenaren in 100 jaar bijna verhonderdvoudigd is?

Brabantse sjibbolets en schimpzinnnetjes

In Buul schiete ze op de stuuil (Budel)

D'r zat 'n ondje in 'n okje meej 'n andje vol ooi; 'Ap', zee 't ondje en hop was 't ooi (Breda en omstreken)

Skéëndelse skooljong gòn mi skón skoewn nor skool (Schijndel)

Op de miesthoop zit een muuske; ik miekte en 't was mies (Baardwijk)

Ik schup oe dur de ruuten naor buuten dè ge in de struiken ligt te kruupen van de buukpien (Grave)

Godde mee daanse bij Fraans Jaanse? (Tilburg)

Kie naaw die hangwang (Helmond)

Koffie mi sui'er is le'er, sa'erdie (Zeelst)

Lokale identiteit in verband met dialectgebruik wordt daarbij voornamelijk bepaald door het dialect van de ouders en de plaats van de lagere school. De primaire dialectkenmerken groeien uit tot markeerders van een lokale identiteit. Zij zullen leiden tot convergentie (nivellering) wanneer ze als hinderlijk of vervelend worden ervaren (bijvoorbeeld doordat ze tot slechte verstaanbaarheid buiten de gemeenschap leiden) of tot divergentie (polarisering) wanneer de tegenstelling kan gaan fungeren als markeerder van lokale identiteit ('Ortsloyautät').

Primaire dialectkenmerken kennen meestal een beperkte ruimtelijke verbreiding. Als deze lokale, opvallende kenmerken identiteit-bevestigend maar ook stigmatiserend werken, kunnen ze een rode vlag worden. Het dialectkenmerk komt in een negatief daglicht te staan. Primaire dialectkenmerken verdwijnen dus het eerste. Tot de voorbeelden rekt A.M. Hagen (*Ten geleide* bij *Hedde gij, zedde gij, Edde gij, zijde gij*, 1987) de sterke verledentijds-vormen zoals *dierf/dorf* dat tot *durfde* wordt, *kos* en *begos* die in *kon* en *begon* veranderen, en *hiel* dat in *haalde* verandert. Op het gebied van de klanken horen stijgende diftongen bij de primaire dialectkenmerken: *jille* (hele), *bwom* (boom), *wók* (ook), enzovoorts. Secundaire dialectkenmerken, die overal in Brabant worden gehoord, zijn veel minder stigmatiserend en verdwijnen niet zo snel: verkleinwoorden zoals *meske*, *pirke*, *bökske* en de verzwakking van een *d* tussen twee klinkers in *rooie*, *goeie*, *ouwe*. De kenmerken hebben niet alleen betrekking op grammatica, zoals verkleinwoordvorming en verleden tijdsvorming, en uitspraak maar ook op

de woordenschat. De woordenschat die bij het ouderwetse agrarische bedrijf hoorde, verdwijnt veel eerder dan huis-, tuin- en keukenwoordjes. Dialectwoorden zoals *juin*, *erpel* en *appelsien* zullen nog lang gebruikt worden, maar woorden als *schoelie* (ovenpaal) of *skilft* (kippenhorde) hebben het heel wat moeilijker. Ook woorden die niet de naam van een bepaalde zaak of eigenschap zijn, de voorzetsels, bijwoorden, voornaamwoorden enzovoorts, kunnen bij de secundaire dialectkenmerken worden geschaard: *bekant* (bijna), *efkes* (even), *zat* (genoeg), *gij* (jij). Die woorden worden veelvuldig gebruikt en zijn daarom minder stigmatiserend. De verandering van dialect naar standaardtaal in verschillende stadia, de regiolectisering, verloopt in Helmond bijvoorbeeld als volgt. Daar kan men zeggen voor hij gaat: *hij gji* (authentiek Helmonds), *hij gi*, *hij go*, *hij gao* en *hij gaot*. Die laatste variant is al bijna Nederlands, maar heeft nog een soort algemeen Brabants accent, met de *ao*. Dat zijn vijf stadia in het Helmondse dialect die niet-Standaardnederlands zijn.

Als de lokale woorden en klanken verdwijnen, sterft daarmee het dialect nog niet uit. Het lijkt niet waarschijnlijk dat bijvoorbeeld een oer-Brabants kenmerk zoals het gebruik van de werkwoordsvorm bij de tweede persoon: *hedde gij*, *ziede gij*, *doede gij* binnen afzienbare tijd helemaal gaat verdwijnen. *Ons moeder* en *Houddoe* zijn nog volop te horen. Van sommige woorden of wendingen zijn Brabanders zich niet eens bewust dat ze tot hun dialect behoren en ze gebruiken ze ook wanneer ze Standaardnederlands willen spreken. Brabanders zullen namelijk ook wanneer ze 'beschaafd' willen praten, eerder spreken van *peperkoek* dan van ontbijtkoek en *schoonbroer* in plaats van zwager. Voorts zeggen zij *friet* in plaats van patat en *hij schaamt zijn eigen* voor hij schaamt zich.

Aan de basis van het proces van dialectverlies ligt een aantal verschillende factoren. Belangrijk is ten eerste dat we niet langer in besloten gemeenschappen leven. Tot in de jaren 1960 gelden dialecten nog als moedertaal voor het merendeel van de Brabantse bevolking. Maar de culturele weerslag van de technische evolutie in de landbouw uit de tweede helft van de jaren 1930 is van grote invloed op het dialectgebruik. Door allerlei nieuwe vervoermiddelen (fiets, trein, auto) kwam de dialectspreker al vanaf eind negentiende eeuw, maar vooral in de twintigste eeuw in toenemende mate in contact met mensen met een andere dialectachtergrond. De twintigste eeuw was bovendien de eeuw van de nieuwe communicatiemiddelen. Naast telefoon, radio en televisie brachten ook de computer en het internet de wereld binnen handbereik. Communiceren gebeurt op steeds grotere schaal. Voor dergelijke vormen van

bovenregionale communicatie volstaat het lokale dialect niet langer. Daarom verruimt de dialectspreker in toenemende mate zijn nabije omgevingstaal voor Standaardnederlands. Ook verstedelijking werkte contact met andere dialecten en taalvariëteiten en bijgevolg afname van dialectgebruik in de hand. Het wordt steeds gebruikelijker om buiten de eigen gemeenschap te gaan wonen. In korte tijd raakt in sommige plaatsen de inheemse (dialectsprekende) bevolking in de minderheid. Dialectverlies heeft zich overal aanzienlijk vroeger doorgezet in de steden dan op het platteland. In plattelandsdorpen is het lokale dialect ook vandaag nog vaak veel beter bewaard gebleven. En ten slotte heeft het toegenomen opleidingsniveau van de gemiddelde Nederlander de omschakeling naar Standaardnederlands mogelijk gemaakt en versneld. Dialectverlies wordt ingeleid door het verlies van functie: dialect wordt in steeds minder situaties wordt gebruikt. Het wordt steeds meer beperkt tot de intiemere situaties, terwijl in meer formele situaties de standaardtaal wordt gebruikt. Dialect wordt steeds meer beperkt tot de intiemere situaties, behalve in een van de meest intieme: die tussen ouders en kinderen. Juist dát maakt dialectverlies structureel verlies, want als een taal niet meer wordt doorgegeven aan de volgende generatie, verdwijnt ze.

Status en onderwijs

In samenhang met deze objectieve factoren staat een aantal subjectieve factoren die het proces van dialectverlies versterkt hebben. Het gaat om een negatieve attitude ten opzichte van dialecten. De situatie van het dialect in Noord-Brabant is heel anders dan die in Limburg. Noord-Brabant heeft pas vrij laat een inheemse intelligentsia gekregen, constateert Jan van Oudheusden in "Brabant opgelost?" in *Geschiedenis van Noord-Brabant, deel III* (1997), en hij vervolgt met de stelling dat taal nooit een factor van belang was. Er is veel werkverkeer met Holland, over en weer, zodat het Brabants te weinig geïsoleerd was. Daar komt nog bij dat het Brabantse, in de zin van het streekeigene dat we in deze provincie gemeenschappelijk hebben, geen authentiek idee is, maar een bedachte constructie (anderen gebruiken hier de term musealisering). Zodoende is er geen draagvlak voor verzet tegen de standaardtaal. Dat neemt echter niet weg dat ieder lokaal of regionaal dialect op zich verzet zou moeten kunnen bieden tegen de standaardtaal. In Noord-Brabant is er inderdaad

lang een duidelijk prestigeverschil geweest. Dialect is in Noord-Brabant vooral de taal van lagere milieus en beter opgeleiden spraken al van oudsher Hollands. In Limburg is het dialect doorgedrongen in alle lagen van de bevolking. Die Brabantse situatie heeft geresulteerd in een lage status van het dialect. Dialect in Brabant wordt in formele situaties stelselmatig vermeden en hoger opgeleiden spreken zelden dialect in hun gezin. De negatieve attitude ten opzichte van dialecten uit zich in vooroordelen van het volgende type: dialectgebruik zou plat en ongepast zijn, symptomatisch voor een gebrek aan opleiding en een beletsel voor een goede beheersing van de standaardtaal.

Deze vooroordelen veroorzaken een bepaalde taalhouding. Ouders vinden dat hun kinderen de standaardtaal moeten leren en spreken tegen hun kinderen geen dialect, ook als ze gewoon zijn dat wel met elkaar te doen. Omdat de kinderen op school goed moeten presteren, beginnen de ouders hen al in het Nederlands op te voeden in de leeftijd voordat ze naar school gaan. In *Elsevier* (juni 2002) verwoordt iemand uit Drenthe deze gang van zaken als volgt: "Vanzölf, ik bin d'r veur dat kinder Drents mut leren. Behalve die van mij, die gaot studeren."

Maar kinderen die in het dialect zijn opgevoed, blijken juist goede prestaties in het onderwijs te laten zien. Uit recent onderzoek (M. van den Nieuwenhof, G. Driessen en F. van der Slik "Dialect en taalvaardigheid Nederlands: recent onderzoek", in S. Kroon en T. Vallen, *Dialect en school in Limburg* ((2004)) blijkt dat het helemaal geen kwaad kan kinderen in het dialect op te voeden. Een factor die wel van belang is, is het opleidingsniveau van de ouders. Over het algemeen presteren kinderen van laag opgeleide ouders minder goed op school dan kinderen van hoog opgeleiden. In Noord-Brabant wordt veel meer dialect gesproken door laag opgeleiden dan door hoog opgeleiden. Daardoor lijkt dialect schoolprestaties te beïnvloeden. In Limburg wordt dialect gesproken door alle lagen van de bevolking en daar blijkt dialect het leren op school niet negatief te beïnvloeden.

Ouders kunnen hun kinderen het beste opvoeden in de taal die ze zelf het beste beheersen en die ze het liefst spreken. Dat is het beste voor de taalontwikkeling, de cognitieve ontwikkeling en de sociaal-emotionele ontwikkeling van de kinderen. En dat is weer gunstig voor de prestaties op school. De conclusie is met andere woorden niet een pleidooi voor het dialect als instructietaal of vak op school.

Maar natuurlijk kan het dialect op school wel een rol spelen. Kinderen kunnen bijvoorbeeld in de kring best iets in het dialect vertellen.

Witte da: onze dialecten woorden uit het Bargoens en het Jiddisch hebben overgenomen?

In het PRIMA-cohortenonderzoek zijn niet alleen schoolprestaties van kinderen onder de loupe genomen maar er zijn ook een paar vragen naar dialectgebruik gesteld. Noord-Brabant blijkt niet zo best te scoren. G. Driessen (in het tijdschrift *Language, Culture and Curriculum* 2005) rapporteert dat het percentage basisschoolkinderen dat onderling dialect spreekt van 5 % in 1995 terugloopt tot 3 % in 2003. Het percentage ouders dat onderling dialect spreekt loopt terug van 19 % tot 12 %.

In 1978 werd in Gennep in Limburg en in 1983 werd in Groningen onderzocht hoe veel ouders met elkaar en met hun kinderen dialect spreken. In Gennep en in Sauwerd in Groningen spraken 67 % van de ouders met elkaar dialect en maar 33 % deed dat met de kinderen. In de stad Groningen sprak 38 % van de ouders dialect met elkaar en maar 12 % deed dat ook met de kinderen. Nu kunnen kinderen waartegen Nederlands in plaats van dialect gesproken wordt, natuurlijk toch dialect leren. Op de eerste plaats horen ze dialect, van hun ouders bijvoorbeeld, ook als het niet direct tegen de kinderen wordt gesproken. Op de tweede plaats leren kinderen het van leeftijdgenoten. Daarbij zal het evenwel meestal gaan om regiolect-varianten en niet meer om dialect als moedertaal, het dialect met de primaire dialectkenmerken.

Dialect verdwijnt niet, maar verandert sterk, van samenstelling en van positie. In feite vindt er momenteel een verschuiving van eerste naar tweede taal plaats in Noord-Brabant. Waar dialect lang de moedertaal van de Brabanders was en de standaardtaal pas op school geleerd werd, is voor velen van hen die in of na de jaren '60 werden geboren, het Nederlands de moedertaal. Dialect wordt er pas later bij geleerd, als groepstaal op de sportclub, bij het spelen op straat of tijdens het uitgaan.

Brabants geschreven en gezongen

In de vorige paragraaf is aan de orde geweest hoe een negatieve attitude heeft bijgedragen tot dialectverlies in Noord-Brabant. Het klimaat ten opzichte van dialectgebruik is in de laatste decennia veel toleranter geworden. Men staat meer open voor dialecten. Dialect mag weer, zeker ook in Noord-Brabant, en men spreekt van een 'dialectrenaissance', een hernieuwde belangstelling voor

de streektaal. Juist in deze tijd is er alle behoefte aan het levend houden van dialect en aan het vergaren en verspreiden van kennis van het dialect, de taal van onze oorsprong. Het is een haast natuurlijke reactie tegen de anonimiteit en de vervlakking, constateert Jan van Oudheusden in “Brabant opgelost?” in *Geschiedenis van Noord-Brabant, deel III* (1997), die een aanvang neemt in de jaren zeventig en zich behalve in de dialectrenaissance ook uit in de toegenomen belangstelling voor heemkunde en folklore. Ook de wens van een regionale omroep, die leidt tot de uitzendingen van Omroep Brabant vanaf 1976, plaatst hij in dit kader.

De bewustwording in deze dagen van de alom aanwezige schaalvergroting wordt steeds sterker. Die globalisering doet mensen weer terug verlangen naar de eigen identiteit. Waar identiteitseigenschappen zoals beroep of religie steeds minder bepalend zijn, biedt herkomst nog houvast. Men streeft er naar die herkomst te kennen en uit te dragen. Veel jongeren, ook diegenen die met Standaardnederlands zijn opgegroeid, vinden het interessant om er een dialect bij te hebben; een dialect is iets apart en iets moois waarmee de identiteit kan worden benadrukt. Graffiti kan dan ook in het dialect gesteld worden; in Rosmalen stonden de muren eind jaren negentig vol met de vrijbuiterskreet *himmel dol* ('helemaal gek'). Digitale media hebben vervolgens de weg vrij gemaakt voor informele taalvariëteiten. Met de opkomst van internet en de mobiele telefoon heeft het Brabants dan ook zijn intrede gedaan als sms-taal, email-taal en chattaal.

Hagen schreef in het *Ten geleide* bij *Hedde gij, zedde gij, Edde gij, zijde gij* (1987): “ik geloof ook dat het Brabantse in veel sterker mate ook op dit moment nog bestaat [...] en ook al moet erkend worden dat het een lastige opgave is precies aan te geven waaruit dat Brabantse, of zo men wil het ‘Brabants eigene’ bestaat, voor mij staat vast dat het taalgebruik daarvan in ieder geval een van de belangrijkste elementen is, ook al wordt dat aspect in de meeste discussies niet of nauwelijks genoemd.” De bezinning op de eigen identiteit draagt in hoge mate bij tot de herwaardering van het dialect.

De positieve impuls van de dialectrenaissance kan evenwel het achteruitgaan van het Brabants niet maskeren. Zo wordt op school nauwelijks of geen aandacht besteed aan dialect en de jongste kinderen spreken de taal weinig of niet. Het dialect is voor de jongere generaties niet langer meer de eerste taal en ervaringen in de belangstelling voor dialecten zijn steeds vaker gebaseerd op passieve kennis van het dialect in plaats van op actief gebruik. Daar komt nog bij dat de

toenemende aandacht voor dialect helemaal niet positief ervaren hoeft te worden. Cornelis Verhoeven zei in dat verband eens: “Die vertedering is nou juist onze vernedering”.

Bij de jongere generaties blijft een negatieve waardering merkbaar. Eigenlijk spelen er vaak twee tegengestelde houdingen ten opzichte van dialect. Enerzijds vinden jongere Brabanders dialect ouderwets en dom en schamen zij zich als ze op vakantie voor Limburger worden aangezien, maar anderzijds gebruiken ze het als stoere taal van hun groep en markeren ze hun identiteit ermee. Men spreekt daarom bij de huidige ervaringen van een broze vitaliteit.

In wetenschappelijk onderzoek naar dialectgebruik behoort Noord-Brabant steevast tot de middenmoot: in de Randstad wordt nauwelijks nog dialect gebruikt, in Groningen, Drenthe, Twente, de Achterhoek, Zeeland en Limburg nog volop en in de Betuwe, de Veluwe, West-Friesland en Noord-Brabant matig. Daarbij moet worden aangetekend dat de Peel en het uiterste westen wel als ‘veelvuldig dialectsprekend’ wordt aangemerkt.

Sinds het midden van de jaren zeventig heeft het circuit van liederentafels en Brabantse avonden zich snel uitgebreid en vanaf de jaren negentig is de productie van cd's met dialectmuziek en boeken in en over dialect sterk toegenomen. Dat is een duidelijk teken van de toenemende aandacht voor het dialect, de zojuist genoemde dialectrenaissance.

De dialectrenaissance komt vooral tot uitdrukking bij de talrijke schrijvers en muzikanten die de laatste decennia in hun dialect optreden en boeken of cd's op de markt brengen. Maar er werd natuurlijk al voor de jaren zeventig in het Brabants geschreven. In de negentiende eeuw zijn slechts twee Oost-Brabantse dialectpublicaties verschenen die vermeldenswaard zijn: *Etsen naar het leven* (1881) door H. Hollidee, pseudoniem voor E.A. Rovers, opnieuw uitgegeven als *Schetsen uit het Noordbrabantse volksleven* in 1978, en *Uit de Meierij, schetsen uit het Noordbrabantse volksleven* (1888) door J.N.G. Söhngen, heruitgegeven in 1977. De in Gouda geboren en in Berlicum wonende Marie Gijsen (1856-1936) maakte gebruik van Berlicums dialect in de dialogen van haar realistische verhalen en romans, waarvan *Brord en Hanne* (1916) wel de bekendste is. Dat doet zij echter niet foutloos. In de jaren twintig publiceert C.J. Dekkers (1887-1947) regelmatig over en in het Roosendaals, vooral in *Dagblad de Grondwet* (een voorloper van *BN/De Stem*). A.M. de Jong (1888-1943) werd vooral bekend vanwege zijn achtdelige romancyclus over *Merijntje Gijzen*, die tussen 1925 en 1938 verscheen.

Het dialect van Nieuw Vossemeer speelt een belangrijke rol in de dialogen in de reeks. Antoon Coolen (1897-1961) is beroemd geworden met zijn Peelse dorpsromans, waarvan *Kinderen van ons volk* uit 1928 de bekendste is. Hij schrijft niet in het dialect maar in een tussentaal van Nederlands met Oost-Brabantse kenmerken. Eind jaren dertig komen de gedichten en liedjes van pater Piet Heerkens uit. Deze Tilburger publiceerde zes bundels: *D'n Ôrgel*, *De Mus*, *De Kinkenduut*, *Brabant*, *Vertelselkes* en *De Knaorie*. Lodewijk van Woensel, schuilnaam voor Louis Vrijdag, publiceerde in de jaren veertig en vijftig verscheidene dicht- en verhalenbundels in het Woenselse dialect: *Meziek uit èige land*, *De kneuter*, *De wiender*, *Goej volk* en *Soldaotebabbels*.

*Moedertaol, van al de dinge
laot oe klaore klaanke zinge!
toe mar, zieltje, nie zo bang,
moedertaol is puur gezang!*

Uit Moedertaol, in P. Heerkens, *Den ôrgel*, (z.j.).

*Nou 'nen trein mee ope deure,
Nou 'ne stroom van frisse locht
En oew èige taol wir heure,
Wie ha dè zu gaauw gedocht?*

Uit Terugkomst, in L. van Woensel, *Soldaotebabbels*, 1975.

Bijzonder is de boerendichtbundel *Gepalmde rog* van Willem van 't Hof, pseudoniem voor Willem Verspaandonk uit Eersel, die jarenlang dialectgedichten publiceerde in de *Sint Jansklokken*. De Norbertijn Fulco van der Heijden, schreef onder het pseudoniem Has van Rukven van 1948 tot 1976 bijna wekelijks een column in de Heeswijkse periodiek *De Brug*. Pas veel later stelde hij een selectie van zijn bijdragen samen in de bundel *...en het beste van Hasse*, die in zijn sterfjaar 1987 verscheen.

In 1964 constateerde Harrie Kapteijns in een vergadering van het Provinciaal Genootschap dat er geen Brabantse literatuur in engere zin meer was en dat er ook geen geschriften meer werden uitgegeven in een der Brabantse dialecten. In het voorwoord van de dichtbundel *Brabants Bont* (1979) van Wim van Boxtel schrijft Jan Naaijkens "Wat is de situatie sindsdien veranderd!" Inderdaad neemt

de productie van boeken en geluidsdragers na de jaren zeventig sterk toe. Joop van den Bremen, expert op het gebied van folk- en streektaalmuziek, telde het aantal Nederlandse streektaartiesten en -groepen en kwam op 2624 artiesten en groepen die streektaalzang ten gehore brengen of brachten sinds het midden van de twintigste eeuw. Daarvan zijn er 451 afkomstig uit Noord-Brabant (alleen Limburg en Friesland hebben er meer met 1268 respectievelijk 556, volgens de stand in augustus 2007). De folkbeweging uit de jaren zeventig en tachtig heeft op de dialectmuziek in Brabant een zwaarder stempel gedrukt dan in andere provincies, hetgeen nu nog tot uitdrukking komt in de grote rol die nostalgie vaak speelt in Brabantse dialectliedjes. Dialectmuziek is van zichzelf geen afzonderlijk genre, want met deze term wordt alleen iets gezegd over de taal waarin gezongen wordt. Dialectmuziek staat dan naast Engels- of Nederlandstalige muziek. In Brabant lijkt dialectmuziek echter wel tot genre geworden met als prototype de troubadour, begeleid door gitaar of accordeon, die zingt over 'vroeger'. Het is overigens opvallend hoe scheef de verhouding Oost-West in Noord-Brabant ligt bij de productie van cd's en boeken: in de Noord-Brabantse top tien van streektaalmuzikanten van de Stichting Nederlandse Dialecten (1994) staat geen enkele West-Brabander. (zie L. Grijp: "Is zingen in dialect Normaal? Muziek, taal en regionale identiteit", in: *Zingen in een kleine taal. Volkskundig Bulletin* 21-2, 1995)

Een manifestatie waarin de belangstelling voor het dialect als medium in muziek en literatuur massaal tot uitdrukking komt, is het populaire Brabants dialectfestival, dat in 2008 voor de achtste keer wordt gehouden in Lieshout. Toneel in een Brabants dialect komt zowel voor in originele stukken, bijvoorbeeld van het Echt Bosch Tejater of de Tilburgse revue, als in vertalingen, bijvoorbeeld van Shakespeare (*Romeo en Julia*) en van Lorca (*Yerma*). C. Nispen schrijft in "Harmonie "Nederland en Oranje" te Ruckphen, 1880-1980" (in *Jaarboek De Ghulden Roos* 39 (1979) blz. 30-57) over harmonieën die ook aan toneel deden. De dramatische stukken kregen vaak een negatieve recensie omdat men ze in 'beschaafd' Nederlands probeerde te spelen, hetgeen feitelijk nooit lukte. De kluchten werden echter in dialect gespeeld en waren een groot succes bij publiek en bij de recensent. In 1993 verscheen een overzicht van het dialecttoneel in *Open doekske. Een boekske open over Brabants dialecttoneel*. Dialecttoneel heeft een veel grotere en langere traditie dan muziek of literatuur, die vooral na 1980 steeds meer in opkomst gekomen zijn. Wellicht heeft dat iets met de vorm te maken, want muziekproducties en literatuur legt men vast op een medium maar toneel vindt plaats op een podium.

Witte da: het Brabants Frankische voorouders heeft?

Daarnaast worden er in veel plaatsen dialectdictees georganiseerd. Daarbij wordt een tekst in het dialect voorgelezen die in de juiste spelling moet worden opgeschreven. De schrijfwijze is vooraf vastgelegd en wisselt van plaats tot plaats; er is immers geen algemeen geaccepteerde spelling voor de verschillende dialecten in Noord-Brabant. De dictees worden vaak aangevuld met Tien voor Taal-achtige vragen over de betekenis van spreekwoorden of de verklaring van dialectwoorden. Waar vooral het Nedersaksische dialectgebied al volop bijbelvertalingen in het dialect kent, leest Noord-Brabant de bijbel nog in het Nederlands. Als we de vertalingen van de *De Gelijkenis van de Verloren Zoon* (zie hoofdstuk 3) buiten beschouwing laten, vertaalde alleen Martien Goossens een aantal fragmenten in het dialect van Sint-Anthonis.

Niet alleen op Noord-Brabant zelf maar eerder naar buiten gericht en bedoeld om iedereen, beneden en boven de rivieren, aan te spreken, zijn de cabaretiers. Het Brabants dialect is de laatste jaren niet enkel steeds meer te horen of te lezen in muziek en literatuur maar ook in cabaret en tv-uitzendingen. In de jaren negentig gaan jonge cabaretiers als Theo Maassen, Hans Teeuwen, Marc-Marie Huijbregts, Karin Bruers, Mark van de Veerdonk, Guido Weijers en tweederde van de Vliegende Panters dialect niet alleen voor bepaalde typetjes gebruiken, maar gaan zij ook over naar hun dialect in andere situaties, bijvoorbeeld om even iemand in het publiek aan te spreken, “hedde gij da ok wel ‘s?”. Ook Pieter Bouwman en George van Houts die het VPRO-programma *Radio Bergeijk* presenteren, mogen wel in dit rijtje geplaatst worden.

Theo Maassen laat niet alleen zijn Brabantse roots spreken, bijvoorbeeld in “het enige goede uit Amsterdam is de trein naar Eindhoven”, maar hij maakt ook gebruik van zijn dialectkennis, wanneer hij vertelt hoe een meisje in zijn schoolklas voor dom werd versleten omdat ze bij de vraag hoe ze heette, steevast “witnie” (weet niet) antwoordde. Ze heette Whitney.

“Afgelopen zaterdag werd er aangebeld. Op het moment dat ik de voordeur opendeed, viel er een reusachtige kerel uit de dakgoot. Verkleed in een rood gordijn met een hele zak watten onder aan z’n kin geplakt. Ik rook meteen dat deze religieuze zij-instromer niemand minder was dan mijn buurman Haske van der Heijden.

Ik schrok niet, want ik ken hem. Has laat zijn lichaam na z’n dood aan de wetenschap, en tot die tijd houdt hij het zelf wel in de alkohol. “En menneke... bende braaf gewist?”, hikte de hulpsint. “Dan ga mar ‘s mooi een borreltje inschenken vur dizze kloas”.

Uit M. van de Veerdonk *Straatprijs valt in Slabroek!* 2003.

Witte da: Hebban olla uogala niet meer het oudste Nederlandse zinnetje is?

De toename van het Brabantse accent op radio en televisie leidde er toe dat men een “Brabantse Welle” meende te moeten constateren, een zogenaamde opmars van de Brabo. Zelfs dat PSV weer aan kop staat en Van Moorsel en Van den Hoogenband goud winnen, wordt er bij gesleept. De ontdekking van de Brabo is toch iets teveel van het goede. Het gaat niet om onze provincie maar wel om de provincie, het kleinschalige. De Brabander is inmiddels samen met Drent’n, Twent’n en Knuffelhagenezen doorgedrongen in allerlei Nederlandse televisie-uitzendingen. Waar vroeger acteurs van buiten Brabant een accentje nadeden, krijgen in het streven naar authenticiteit acteurs met een Brabantse tongval de kans om hun accent vanuit het Gooi te laten horen. Brabants als televisie- en radiotaal is een medium geworden om iedereen, beneden en boven de rivieren, aan te spreken. Als wegbereiders voor dit verschijnsel mogen denkkelijk streektal muzikanten, zoals Normaal uit de Achterhoek en later Rowwen Hèze uit Limburg worden gezien.

Bertus Staigerpaip was medio jaren tachtig een van de eerste Brabantse dialectgroepen die nationale bekendheid verwierven.

Uit onderzoek van Lizzy Komen (Universiteit van Amsterdam) blijkt dat er na 1970 geen films in het Brabants dialect zijn geproduceerd. Een film waarin het Brabants dialect uitdrukkelijk een rol speelt, is *Merijntje Gijzens jeugd* uit 1936, gebaseerd op een roman van A.M. de Jong. De film speelt zich af op het platteland van West-Brabant. Het dialect in de film is niet authentiek, degene die Merijntje speelde kwam zelf niet uit Brabant maar uit Vlaanderen en moest zich het dialect eigen maken. A.M. de Jong heeft daarbij als een soort ‘dialectcoach’ de acteurs in deze film geholpen met de juiste uitspraak van het Brabants; hij sprak zelf het dialect van Nieuw-Vossemeer. Een latere verfilming door de VARA van *Merijntje Gijzens jeugd* slaat wat taalgebruik betreft volledig de plank mis, met rollen voor onder meer André van den Heuvel en Piet Römer.

Dat het Brabantse accent goed aanslaat, vooral in de reclamewereld, moet toch in een breder kader van omarming van dialect en accent in het algemeen worden gezien. Brabants dialect hoor je nauwelijks op de nationale radio of televisie, het gaat hier uitdrukkelijk om Nederlands met een Brabants accent, de zachte g.

Omdat de opgeleefde belangstelling voor het dialect niet alleen de authentieke dialectspreker kan raken, maar ook mensen die niet met dialect als eerste taal zijn opgegroeid, veroorzaakt de dialectrenaissance een toename van hyperdialectgebruik. Hyperdialectvormen zijn hypercorrecties, maar dan in

omgekeerde richting. Hypercorrecties hebben de standaardtaal als doel en hyperdialectvormen hebben dialect als doel. Er is bijvoorbeeld een tendens om de *-n* als typisch Brabants dialectkenmerk als hypervorm te gebruiken, zoals men kan lezen in carnavalskrantjes en op uithangborden van horeca-gelegenheden (C. Hoppenbrouwers noemt dat in *Van aawbátte tot zwiemele* 1996 superdialect respectievelijk geveldialect). Zo komt men de onmogelijke vormen *den kapper*, *den zaolmaker* en *den kontente mens* tegen of zelfs de mannelijke verbuiging voor vrouwelijke zelfstandige naamwoorden in *den boerderij* of *unne vrouw*. Men lijkt wel te denken dat men al Brabants spreekt als men *den* of *unne* voor om het even welk Nederlands woord zet. Voor alle duidelijkheid, het Brabants kent drie geslachten. Vrouwelijke woorden krijgen als lidwoord gewoon *de* en *een*, mannelijke woorden krijgen (*e*)*ne* en *de* en onzijdige woorden krijgen 't en *een*, behalve in het zuidoosten van Noord-Brabant waar ze *e* als onbepaald lidwoord hebben: *e perd*. Mannelijke woorden kunnen echter ook (*e*)*nen* en *den* hebben, namelijk voor een klinker en voor de medeklinkers *b*, *d*, *h* of *t* (het is dus *den bèkker* maar *de kùster*). Een interessante uitzondering vormen de mannelijke verwantschapsnamen: zij krijgen niet *ene*, zoals men zou verwachten: 'n *bruúr*, 'n *oom*, 'n *neef*, 'n *zwaoger*.

Hyperdialectvormen kunnen voorstadia van een proces van taalverandering zijn. Ze worden veroorzaakt door competentie-problemen, waarbij er foute analogie wordt toegepast, bijvoorbeeld *meid* wordt dan ten onrechte uitgesproken als *mied* in het Cuijks, omdat *tijd* daar ook *tied* is. Ze kunnen ook worden veroorzaakt door contacten tussen verschillende talen, zoals in de situaties die A.J. Bijsterveld schetst in "Ge hurt d'rbij ... of nie. Streektaal als groepstaal" (in *Streektaal en identiteit* 2002). Daarin spreken allochtone jongeren in Tilburg een allochtone versie van het Tilburgs, waarin Nederlandse en Tilburgse elementen vermengd worden met Arabisch of Berbers, en spreken Delftse en Utrechtse studenten uit Brabant een 'superbrabants' om hun gezamenlijke regionale identiteit te benadrukken. Enkele avant-gardisten maken gretig gebruik van hyperdialectvormen: Frans van der Meer (alias Berry van den Bebbber van *doe mennene mexicano*, Fred van Boeschoten van *schoon waoge*, Ferry van de Zaande of Frits Ganzewinkel) en Jeroen de Leijer bijvoorbeeld laten een Tilburgs klinken dat menige dialectkenner de wenkbrouwen doet fronsen.

Witte da: mannelijke woorden het lidwoord ene (unne) krijgen, maar we toch 'n bruur zeggen?

Dialect en beleid

In andere provincies in Nederland zoals Groningen, Drenthe, Overijssel en Limburg ligt er al lang een duidelijk geformuleerd streektaalbeleid. Niet toevallig zijn de dialecten van deze vier provincies erkend als regionale taal, eerder onder de noemer streektaal, volgens het Europees Handvest voor Regionale Talen en Talen van Minderheden (de erkende talen zijn het Limburgs en het Nedersaksisch, waaronder de Groningse, Drentse, Stellingwerfse, Achterhoekse en Overijsselse dialecten vallen). Op die erkenning komen we verderop terug. Limburg en het hele Nedersaksische gebied kennen een goede infrastructuur op het gebied van streektaalondersteuning. Streektaalprojecten zijn degelijk ingebed in literatuurbeoefening, streektaalmuziek, wetenschappelijk onderzoek en vooral ook in het onderwijs (van kleuters tot volwassenen). Bovendien zijn er jarenlang streektaalfunctionarissen of -consulenten voor Groningen, de Stellingwerven, Drenthe, Overijssel, de Achterhoek en Limburg.

Het Zeeuws was na het Limburgs en het Nedersaksisch de derde streektaal die vroeg om erkenning volgens het Europees Handvest voor Regionale Talen en Talen van Minderheden. Dat is vanwege een negatief advies van de Nederlandse Taalunie niet doorgegaan. Desalniettemin voert de provincie Zeeland de laatste jaren wel een beleid waarin streektaal veel aandacht krijgt, hetgeen wederom blijkt uit de aanstelling een streektaalconsulent en projecten op het gebied van literatuurbeoefening, wetenschappelijk onderzoek en toepassingen in het onderwijs.

Noord-Brabant bleef lange tijd achter bij deze provincies. Net als in Noord- en Zuid-Holland en Utrecht was er vanuit de overheid nauwelijks aandacht voor streektaal. Alleen aan het wetenschappelijk onderzoeksproject van het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten* werd al sinds 1979 structureel steun verleend. De laatste jaren is dat op initiatief van de in 2003 gevormde Stichting het Brabants veranderd en wordt er gewerkt aan streektaalbeleid. Om de Brabantse dialectspreker de ruimte te bieden moet het Brabants de aandacht en toewijding krijgen die het verdient. De doelgroep van streektaalbeleid bestaat niet alleen uit de 'autochtone' dialectsprekers, de geboren en getogen Brabanders die hun authentieke dialect in hun hart meedragen. Ook nieuwe Brabanders of zelfs buiten-Brabanders kunnen tot de doelgroep behoren, zodra zij zich bij stereotypen van de Brabanders willen aansluiten. Waar de eerstgenoemde groep

zijn identiteit op grond van herkomst laat bepalen (“erfelijk”), construeert de andere groep zijn identiteit zelf (“mentaal”).

Bij een groot deel van de Brabantse samenleving is een mentaliteitsverandering nodig en moet er een emancipatie van de Brabantse dialectspreker plaatsvinden opdat het minderwaardigheidscomplex van die dialectspreker afneemt. Dialect móét niet, maar dialect moet wel kunnen. De aanpak is daarmee in eerste instantie attitudevormend. Daarvoor is het van belang dat het prestige van het dialect wordt versterkt, bijvoorbeeld door een zo alzijdig mogelijk gebruik van de schriftelijke vorm ervan.

Het minderwaardigheidscomplex van de dialectspreker is een gevolg van een negatieve attitude van de gemeenschap ten opzichte van dialect. In feite hebben we te maken met een vorm van discriminatie, gebaseerd op taalgebruik. Racisme is discriminatie op grond van rassen, seksisme is discriminatie op grond van de sekse en hier is sprake van linguïcisme, discriminatie op grond van het taalgebruik.

Om deze situatie tegen te gaan, is positieve aandacht voor het dialect nodig in het onderwijs, zodat er een verandering ontstaat in de houding vanuit de standaardtaal (men zou het dialect niet minderwaardig moeten vinden) en vanuit het dialect (de dialectspreker zou zich moeten emanciperen).

Waar voor de erkende regionale talen in Nederland een zelfstandig streektaalbeleid wordt ontwikkeld, wordt voor de dialecten in de provincies waar die erkenning niet aan de orde is (zoals Zeeland en Noord-Brabant) het beleid op streektaal gevormd binnen het kader van het beleid op cultuurhistorisch erfgoed. Zonder erkennig is er toch heel goede ondersteuning vanuit de overheid mogelijk (Veronique De Tier en Rob Belemans “Beleidsontwikkeling en –ondersteuning voor niet-erkende dialecten in Vlaanderen en Zeeland”, in *Streektaal en duurzaamheid* 2007).

In Nederland zijn dus behalve het Fries, Jiddisch, Sinti en Roma ook de streektaalen het Limburgs en het Nedersaksisch erkend volgens het Europees Handvest voor Regionale Talen of Talen van Minderheden (European charter for regional or minority languages). Hoewel de erkenning voor het Nedersaksisch en het Limburgs in eerste instantie overheidssteun bij de zorg voor de dialecten in het vooruitzicht stelde, heeft het in de praktijk nog maar weinig opgeleverd. De erkenning lijkt vooral een psychologische kwestie geworden: een officiële status

Witte da: honderd jaar geleden al werd gewaarschuwd voor het uitsterven van dialecten?

werpt het stigma van minderwaardigheid af (Joep Kruijssen “Erkenning of het einde van het stigma”, in *Alledaagse dingen* 11-1, 2005).

Een poging om ook het Zeeuws deze status te geven, is mislukt. Het criterium om een regionale taal te erkennen luidt: “talen die (a) van oudsher worden gebruikt in een bepaald gebied van een Staat door onderdanen van die Staat die een numerieke minderheid vormen ten opzichte van de overige bevolking van die staat; en (b) verschillen van de officiële taal/talen van die Staat; hieronder worden niet verstaan de dialecten van de officiële taal/talen van die staat of talen van immigranten.”.

Het Zeeuws en het Brabants zijn inderdaad dialecten van het Nederlands, maar in hoeverre geldt dat eigenlijk niet ook voor het Limburgs, of toch voor een aantal Limburgse dialecten? Dat is moeilijk om te bepalen: er is geen precieze lijn te trekken tussen dialecten in Nederland die wel en die niet tot de officiële taal behoren. Waar de staatsgrens duidelijk aangeeft waar het Nederlands ophoudt en het Duits begint, vormen dialectgebieden continua. Het is niet te bepalen waar dialecten ophouden Nederlands te zijn. De Groninger hoogleraar en streektaalfunctionaris Siemon Reker pleit dan ook namens de Stichting Nederlandse Dialecten voor een erkenning van alle dialecten in Nederland en Vlaanderen, niet op taalkundige gronden maar op grond van een beginsel van gelijkwaardige behandeling.

HET BRABANTS BESCHREVEN VANUIT HISTORIOGRAFISCH PERSPECTIEF

Dit derde hoofdstuk bevat een beknopte historiografie van de beschrijving van de Brabantse dialecten. Vervolgens wordt een overzicht van de gepubliceerde beschrijvingen gepresenteerd. In deze lijst worden enkel de teksten over Brabantse dialecten opgenomen, teksten in het Brabants werden er niet in opgenomen.

Van Hanewinkel tot Heemkunde

De beschrijving van de Noord-Brabantse dialecten neemt een aanvang met de *Reize door de Majorij van 's-Hertogenbosch in den jaare 1798-1799* van dominee Hanewinkel. Dat reisverslag bevat op blz. 76 enkele “oude woorden”, Meierijsse woordjes als *schoer* (regenbui) en *varen* (in de betekenis van rijden). In feite zijn dat woorden die behoren tot de woordenschat die globaal genomen hedendaags is. Er is trouwens een oudere woordverzameling dan het handjevol van Hanewinkel op papier vastgelegd. De verzameling Meierijsse woorden van J.L. Verster, gereformeerd predikant, die dateert van 1776-1781, ook bekend als Handschrift 130 van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden, werd echter pas daadwerkelijk uitgegeven in 1968 door dialectoloog K. Heeroma. Ook in die woordenlijst vinden we woorden die nog tot het hedendaagse dialect gerekend mogen worden.

Hanewinkel merkt op dat de Meierij taalkundig interessant is, omdat er nergens zoveel verschillende dialecten zijn. Verder gaat zijn appreciatie niet, want de armoedige katholieke bevolking van het toenmalige Generaliteitsland sprak volgens hem een barbaretaal die minderwaardig en onverstaaanbaar was. Als ze zingen, lijkt dat op “balken”, en ze vloeken in het Frans zonder precies te weten wat ze zeggen. Hanewinkel bezigt de termen domheid, dweepzucht, bijgeloof en onverdraagzaamheid om de volksaard van de Meierijsse Brabanders uit te drukken. In 1828 worden weer een paar dialectwoorden op papier vastgelegd, dit maal door G. Schrauwen op blz. 34 van het boek *Beschrijving van het dorp Gilze. Ten nutte van de inwonende jeugd bearbeid*.

De volgende publicatie is meteen de eerste serieuze dialectstudie: *Proeve van Bredaasch taaleigen of Lijst van eenige in de stad en den lande van Breda gebruikelijke en in sommige oorden van ons vaderland min gewone woorden en spreekwijzen, verzameld en toegelicht* van de jurist J.H. Hoeufft. Het idioticon, een woordenboek met woorden die in het dialect afwijken van de Nederlandse woordenschat, verschijnt in 1836. Het lijvige woordenboek beschrijft niet alleen het stadsdialect van Breda, maar veeleer de dialecten van de Baronie.

In de jaren 1859-1861 verschijnen er verschillende woordenlijsten in het tijdschrift *De Navorscher* voor het Land van Cuijk en de Meierij. In 1874-1876 wordt die reeks vervolgd en er is dan ook een Meierijsse lijst in de *Taal- en letterbode* te vinden. In dezelfde periode publiceert J. Winkler zijn imposante *Algemeen Nederduitsch en*

Witte da: de verleden tijd van halen hiel is geweest?

Friesch dialecticon (1874), waarin 186 dialectvertalingen van *De Gelijkenis van de Verloren Zoon* (Lucas 15, 11-32), voorzien van taalkundige aantekeningen.

De gelijkenis van den verlorenen zoon in den tongval van het vlek Oorschot. Medegedeeld door den heer H.M.C. van Oosterzee, predikant te Oorschot. September 1870. (In nederlandse spelling.)

11. 'Nne mins ha twee zeuns.
12. En de jonkste d'af zee tegen z'ne voajer: voajer! lang me m'ne part. En de voajer deilde mè ullie af.
13. Ettelike doagen loater skoarde de jonkste 't zijn gelijk bij een en trok 'r van deur wijd heen en lapte 't 'r deur mè bonsjoere.
14. Doe 't gelijk op woar, kwamp 'r 'n geweldige diere tijt in da land en voor hum woar armoe troef.
15. Doe gink i bij een van de minse in da land en die stierde 'm op 'n akker um op de verkes te passé.
16. En i a geern z'ne buik vol verkesvoeier ehad, moar niemes langde 't 'm.
17. Doe kwamp i tot z'n eiges en zee: 't volk van m'ne voajer hee brood zat en ik hè zukken honger, da 'k 'r de dooad af sterve moet.

Fragment uit J. Winkler, *Algemeen Nederduitsch en Friesch dialecticon*. 's-Gravenhage 1874.

Honderdvijftig jaar later verscheen een nieuwe vertaling van dit fragment in het dialect van Oirschot, nu van mevr. Cl. van Esch-van Hout en dr. M. van der Heijden.

11. Iemend ha twee zeuns.
12. De jongste van hun zin tegen hunne vadder: Vadder gift men m'n part. En ie verdelde 't bezit onder hun.
13. En wennig doag latter verkocht de jongste zoon alles en ging op reis, na 'n land wijd eweg, wor ie z'n bezit verkwanselde in 'n leve van overdaad.
14. Toen ie alles opgemaakt ha, kwoam 'r 'ne zwoaren hongersnood over de land en ie begon erremoei te lije.
15. En ie trok 'r op ut en drong z'n eige op on een van de burgers van de land en die stuurden 'm na 't veld um de verrekes te huje.
16. En ie wo z'nen buik vulle mi de skel die de verrekes oate, mer geman goaf z'um.
17. Toen kwoam ie toew z'n eigen en zin: Hoeveul dagloners van onze vadder hebbe brood zat en ik kom hier um van d'n honger.

Fragment uit H. Scholtmeier, *Naast het Nederlands*. Amsterdam / Antwerpen 1999.

Witte da: men in Oost-Brabant meer dialect zingt dan in het westen?

Winkler kiest voor deze parabel omdat deze tekst het meest alledaagse taalgebruik in de bijbel bevat. Er zijn vertalingen voor Noord-Brabant voor Dussen, Helmond, Oirschot, Rijsbergen en Sambeek. Jacob (1937) en De Bont (1958) maken later vertalingen voor Grave en Oerle.

In de jaren tachtig van de negentiende eeuw wordt het nieuwe tijdschrift *Onze volkstaal* opgericht. Dat houdt het maar drie jaargangen vol, die verschijnen tussen 1882 en 1890. In de eerste twee jaargangen verschijnen zes artikelen van Brabantius, het pseudoniem van Hendrikus van den Brand. Het werk van deze onderwijzer uit het dorp Zeeland wordt door Weijnen geclassificeerd als behorend tot het beste wat in Nederland in de negentiende eeuw over dialecten verscheen. Het legt getuigenis af van een uitstekende opmerkingsgave en een verrassend juist taalhistorisch inzicht, vindt Weijnen. In dezelfde periode schrijven J. Cuypers (bovenmeester in Zeelst) en A. Sassen (gemeente-archivaris te Helmond) over dialect in het *Tijdschrift voor Noord-Brabantsche geschiedenis, Taal- en Letterkunde* (1883-84) en de *Noord-Brabantsche almanak* (1890-1892).

Als rond de eeuwwisseling de studie van onze dialecten een serieuze wetenschap begint te worden en de fase van de taalgeografie (de vergelijkende dialectkunde waarbij veel van taalkaarten gebruik wordt gemaakt) aanbreekt, is Noord-Brabant onderwerp van onderzoek van onder andere Jacques van Ginneken en Jos Schrijnen, die in het Interbellum uitgroeien tot internationaal bekende wetenschappers op het gebied van taalkunde en volkskunde. Schrijnen specialiseert zich verder vooral in de volkskunde, maar beschrijft ook de belangrijkste isoglossen in Limburg op grond van de bevindingen van de grootschalige dialect-enquête die hij met Jacques van Ginneken en onderwijsinspecteur Verbeeten op poten zet in Limburg en het oosten van Noord-Brabant.

Van Ginneken is een van de grondleggers van de Katholieke Universiteit Nijmegen, waar hij zich onder meer met fonologie en dialectologie bezighoudt, maar ook vergelijkende taalwetenschap en de verhouding tussen ras en taal (taalbiologie). Onder de studenten van Van Ginneken, die zich met een Brabants dialect bezighouden, bevinden zich A. van Gerwen (Zeeland), J. Renders (Woensel) en H. Mandos (Tilburg), die zich later aan *De Brabantse Spreekwoorden* zette, en A. Weijnen.

In 1937 promoveert bij Van Ginneken A.A. (Toon) Weijnen op zijn onderzoek naar de dialectgrenzen in Noord-Brabant. Ook W. Jacob verdedigt in 1937

zijn proefschrift, dat bestaat uit een klank- en vormleer van het dialect van Grave. Toon Weijnen blijft de hele verdere twintigste eeuw bepalend voor het dialectonderzoek in Noord-Brabant en Nederland. Tot zijn promoti behoren Hans Heestermans en Jan Stroop, die veel over Brabantse dialecten publiceerden. Heestermans wordt later hoofdredacteur van het *Groot Woordenboek der Nederlandse taal* van Van Dale en Stroop “ontdekt” in de jaren negentig een hypermoderne uitspraakvariant, het Poldernederlands.

Rond 1960 worden er enkele monografieën uitgebracht die diep ingaan op het dialect van één plaats. Zo publiceert A.P. de Bont zijn *Dialekt van Kempenland* (1959, 1962), een beschrijving van het dialect van Oerle die bestaat uit de plaatsing van dat dialect in de maatschappelijke context, de geografische ligging en de tijd, een klankleer, een vormleer met de nadruk op de woordsoorten en een woordenboek (het vocabularium). Bovendien bracht De Bont, leraar Nederlands en een groot deel van zijn leven woonachtig in Overijssel, in 1969 ook nog een toponiemenstudie uit in zijn drieluik *Dialekt van Kempenland*.

In 1958 publiceerde Jan Elemans zijn *Woord en wereld van de boer. Een monografie over het dialect van Huisseling*, een schitterend onderzoeksverslag waarbij dialect heel nadrukkelijk in zijn sociale context wordt geplaatst. Daarnaast bevat *Woord en wereld van de boer* een klankleer van het dialect van Huisseling. Elemans wordt na zijn studie leraar, maar maakt ook naam als dichter.

In de jaren zestig begint Weijnen met zijn *Woordenboek van de Brabantse Dialecten*, dat tot een kolossaal project zal uitgroeien dat pas in 2005 werd afgerond en dan uit 33 afleveringen bestaat. Het woordenboek wordt thematisch opgezet. Op het hoogste niveau worden de volgende drie delen onderscheiden: Agrarische woordenschat (I), Niet-agrarische vak-terminologieën (II) en Algemene woordenschat (III). Binnen ieder deel worden vervolgens verschillende afleveringen per onderwerp samengesteld, zoals in deel I Het rund, in deel II Houtbewerking en in deel III Eten en drinken. De woordenboeken zijn niet alfabetisch, maar naar gebruikssfeer geordend. Een woordenboekartikel vermeldt voor een bepaald begrip alle gevonden dialectwoorden met hun vindplaats. Iedere aflevering wordt ontsloten door alfabetische registers. Tot het onderzoeksgebied van het WBD behoort niet alleen de provincie Noord-Brabant, maar ook Antwerpen, Vlaams-Brabant en het hoofdstedelijk gewest Brussel.

De gegevens voor het WBD worden verzameld uit een schriftelijke enquête, die wordt afgenomen bij honderden respondenten in het onderzoeksgebied, aangevuld met gegevens uit monografieën en enquêtes van andere instituten

zoals het Meertens-instituut. Weijnen en zijn opvolgers wierven de informanten voor hun enquête vooral onder heemkundigen en onderwijzers.

Het onderzoek voor het WBD leidt tot een groot aantal nevenpublicaties van Weijnen en zijn medewerkers onder wie Jan van Bakel, J.B. Berns, J. Vromans, Herman Cromptoets, P.H. Vos en Jos Swanenberg. Na zijn emeritaat wordt het woordenboekenwerk van Weijnen voortgezet onder A.M. Hagen en vervolgens onder Roeland van Hout. Wanneer er in 1992 een zusterredactie aan de KU Leuven wordt opgericht, verschijnt er weldra ook een aantal publicaties over Brabantse dialecten van de hand van Belgische Limburgers (Rob Belemans, Miet Ooms) en West-Vlamingen (Bram Decroos, Ines Blomme).

Een belangrijke bijdrage tot de emancipatie van de Brabantse dialectbeschrijving levert de van oorsprong Udenhoutse filosoof Cornelis Verhoeven in zijn beschouwingen (deels gebundeld in *Herinneringen aan mijn moedertaal* 1978), waarbij voornamelijk typische dialectwoorden centraal staan. Als geen ander weet Verhoeven de gevoeligheden en subtiliteiten van dialectgebruik bloot te leggen.

In de jaren 1990 komt het lokale woordenboek sterk op. Een van de eerste is het *Bosch' Woordenboek* van Lex Reelick e.a. uit 1993 waarvan in 1998 meer dan 7500 exemplaren verkocht zijn. In 2002 verschijnen de aanvullingen als *Bosch woordenboek II* (Deel I verschijnt als *Bosch'* en deel II als *Bosch woordenboek*; omdat we hier met een bijvoeglijk naamwoord te maken hebben, hoort er geen apostrof achter Bosch, want dat wordt alleen bij een tweede naamval gedaan: Bosch' schilderij is het schilderij van Jeroen Bosch). Ook noemenswaardig zijn het mooie *Dè's Biks* (1993) van Jan Naaijkens uit Hilvarenbeek, *Tètte-leurs woordeboek* (2000) van Frans Verschuren uit Etten-Leur en de vele publicaties van Cor Swanenberg (over het dialect van Rosmalen en omgeving), allen afkomstig uit het onderwijs. Lokale woordenboeken verschillen onderling sterk van opzet. Het merendeel bestaat uit verklarende alfabetische woordenlijsten, waarin de betekenis wordt gegeven en soms ook voorbeeldzinnen en beknopte grammaticale of etymologische informatie. Maar enkele zijn heel anders van opzet zoals het vierdelige *Reusels woordenboek* (2002-2006) van Wim van Gompel, dat thematisch is opgezet en veel grammaticale en etymologische toelichtingen bevat. In feite wordt deze stroom van lokale dialectstudies voorafgegaan en tegenwoordig vergezeld van publicaties over dialecten in heemkundige tijdschriften en jaarboeken. Wordt er in de beginperiode in de jaren vijftig in het tijdschrift *Brabants Heem* nog volop in de vorm van korte artikeltjes over lokale

Witte da: Romeo en Julia ook Brabants spreken?

dialectkenmerken geschreven, zoals door M.P. Boselie of H. Essink, sinds 1970 vinden we dergelijke bijdragen enkel nog in de periodieken van de afzonderlijke kringen. Heemkundekring 'Onsenoort' bijvoorbeeld heeft in zijn blad *Met gansen trou* al vanaf de eerste jaargang in 1950 een traditie hoog gehouden met publicaties van onder andere A. van Engelen en A. van der Lee. Anderen die veelvuldig in heemkundige tijdschriften over dialect schreven en schrijven, zijn H. Draaijer (*De Waterschans*, Bergen op Zoom), J. de Groot en I. Krielen (*Oud Nieuws*, Zevenbergen), W. van Gestel (*De Mulder*, Gilze-Rijen), C.J. Verhoeven (*De Kleine Meierij*, Haaren), Wim van Gompel (*De Schééper*, Reusel), Gard Janssen (ook in *De Schééper*), C. Brandts (*Aa-Kroniek*, Budel), Willem Vos (*Gemerts Heem*), en daarmee zijn we nog lang niet volledig. Soms volgt er op de artikelenreeksen een publicatie van de dialectbeschrijvingen in boekvorm, zoals de *Geïllustreerde Woordenlijst van de streektaal van Gilze en Rijen en omstreken* (Van Gestel 1996), *Prodde nog Buuls?* (Brandts 1997), het *Reusels Woordenboek* (Van Gompel, 2002-2006) en het *Gemerts Woordenboek* (Vos 1996).

Woordenschat, klankleer en zinsbouw

De publicaties over de Brabantse dialecten worden in deze bibliografie thematisch onderverdeeld; preciezer gezegd zijn zij per plaats of regio geordend. Maar men zou de titels ook op andere manieren kunnen ordenen, want vele publicaties komen van wetenschappers en een groot aantal werd door liefhebbers samengesteld. Bovendien verschillen de boeken en artikelen sterk van onderwerp in taalkundige zin. De onderwerpen kunnen horen bij de lexicografie (woordenschat), etymologie (woordherkomst), morfologie (woordvorming), fonologie (klankleer), syntaxis (zinsbouw en woordvoeging), semantiek (betekenisleer) en sociolinguïstiek (onderzoek naar taal in zijn maatschappelijke context).

Het overgrote deel van de titels in onze lijst behandelt een aspect van de woordenschat van de Noord-Brabantse dialecten. Een groot aantal daarvan is lexicografisch van aard en wil dus in feite een verzameling dialectwoorden vormen. Andere artikelen behandelen echter alleen maar de herkomst van een bepaald dialectwoord. De meest omvangrijke lexicografische publicatie wordt door twee wetenschappelijke instituten verzorgd, het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten* (Radboud Universiteit Nijmegen en Katholieke Universiteit Leuven).

Witte da: een zakboek ook wel tésnuzzik wordt genoemd?

Vele woordenboeken en -lijsten worden evenwel door liefhebbers samengesteld, die zelf spreker van het plaatselijke dialect zijn en midden in de (taal) gemeenschap staan. Niet voor niets zijn rubrieken in deze categorie dan ook wel eens getiteld “Zèèg ‘t mar as ‘ne Rucvenner”, “Wa zeede gij dèèr?” en “Hoe zèdde gij dè?”. Daarmee wordt de intentie van het artikel weergegeven: “hoe zeggen wij dat?”, of “zo zeggen wij dat”, (“hier”, “bij ons”, leest men er impliciet bij). In deze lexicografische publicaties staat over het algemeen de relatie woordvorm-betekenis centraal, maar ook de herkomst van het woord (de etymologische verklaring) is een populair onderwerp.

Op de tweede plaats blijkt in deze bibliografie de spreekwoordenverzameling zeer populair. Legendarisch is natuurlijk *De Brabantse Spreekwoorden* van H. Mandos en M. Mandos-Van der Pol, dat al in de zesde druk verschenen is en wel met afstand het meest verkochte boek van onze catalogus zal zijn. Ook in deze categorie vinden we naast een dergelijke wetenschappelijke studie een groot aantal kleinere verzamelingen van spreekwoorden, gezegden en uitdrukkingen. De populariteit van dit soort verzamelingen is begrijpelijk, want spreekwoorden en gezegden zijn vaak verrassend en humoristisch.

Veel minder aandacht is er besteed aan de klankleer (of fonologie), de zinsbouw (of syntaxis) en de woordvorming (of morfologie) in de Brabantse dialecten. Zij vormen het onderwerp van de traditionele grammatica, waarvan deel I van *Dialekt van Kempenland* van A.P. de Bont een prachtig voorbeeld is. Wie dat werk kent, weet meteen waarom er weinig dialectgrammatica's zijn: De Bont heeft er Herculeswerk mee verricht. Wetenschappelijke artikelen en monografieën waarin een aspect uit de morfologie, fonologie of syntaxis aan de orde wordt gesteld, zijn er wel behoorlijk wat te vinden, bijvoorbeeld van de hand van A. Weijnen, Jan van Bakel, Jan Goossens, Cor Hoppenbrouwers, Rob Belemans en Marc van Oostendorp.

Van Bergen op Zoom naar Vierlingsbeek en Velp

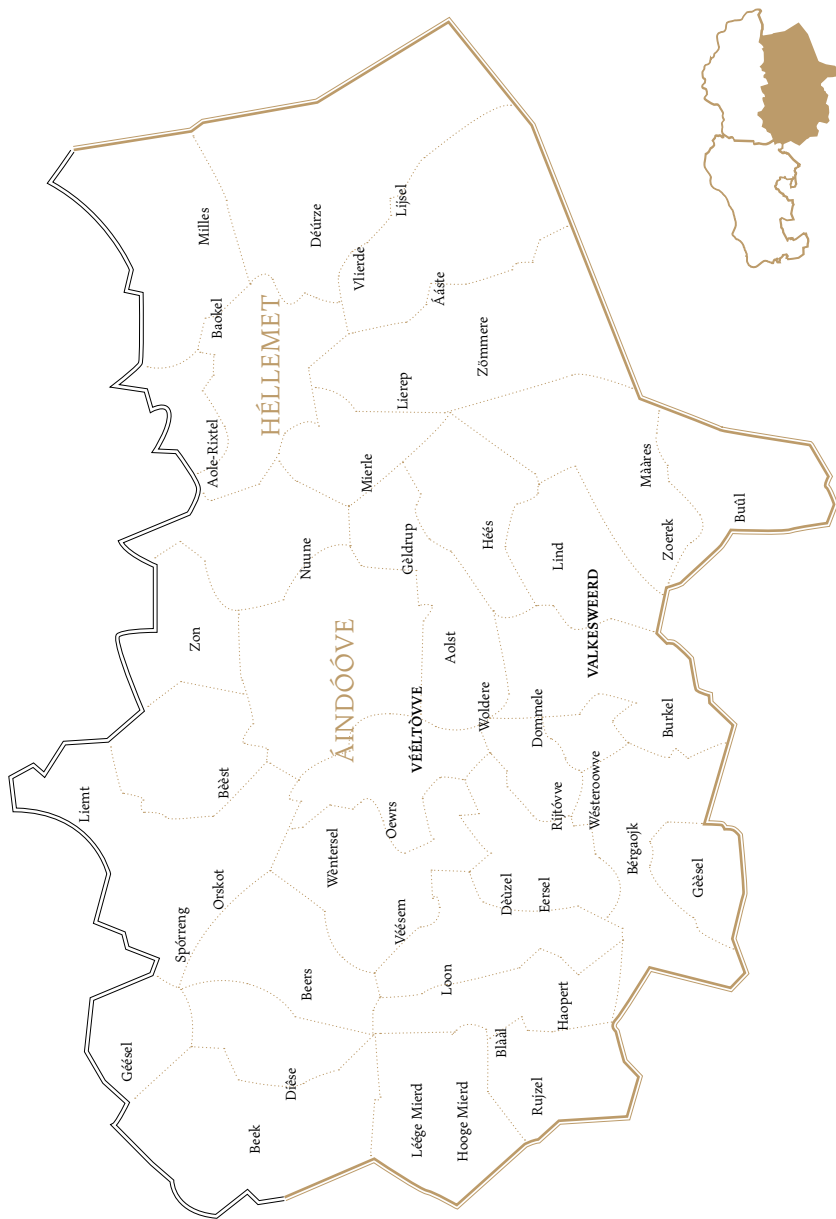
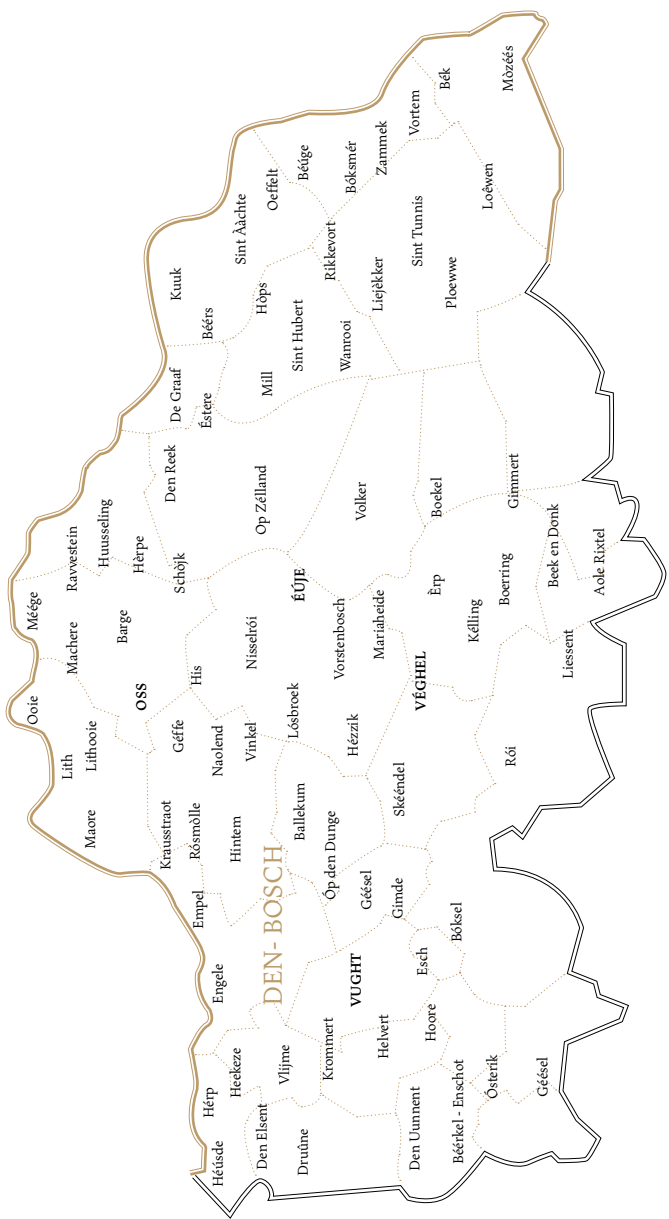
Hoe is de geografische spreiding van de publicaties over Brabantse dialecten? Als we kijken naar de ruime rubrieken aan het begin van de lijst, Oost-Brabants en West-Brabants, dan constateren we 39 oostelijke en 29 westelijke publicaties. Maar interessanter is de ruimtelijke verdeling van de publicaties die preciezer gelokaliseerd kunnen worden. Van de meer dan 800 titels (waarvan een aantal in feite een serie bijdragen benoemt) kunnen er bijna 600 aan een bepaalde plaats gekoppeld worden. Als we vervolgens de rivier de Donge als grens tussen het West-Brabantse en het Oost-Brabantse gebied nemen, dan tellen we 166 West-Brabantse tegen 426 Oost-Brabantse titels. Maar zulke absolute getallen zeggen niet veel, omdat men rekening dient te houden met het aantal plaatsen dat in beide gebieden ligt.

In elk geval kunnen we constateren dat de Maaskant (of het Maasland), de dorpen op de kleigrond tussen Bokhoven en Ravenstein, een dialectgebied vormt dat nog wel enige aandacht verdient. Overigens is dit gebied ook historisch slecht beschreven. Slechts dertien publicaties gaan over een van deze dialecten; voor de stad 's-Hertogenbosch die tegen de Maaskant aanligt zijn er 24. In het westen grenst dit Maaskantse dialectgebied aan de Langstraat en, ten noorden daarvan, het Land van Heusden en Altena. Ook die streken, die samen het Hollands-Brabantse of Noord-Midden-Brabantse dialectgebied vormen, hebben naar verhouding maar weinig dialectbeschrijvingen voortgebracht.

Met ruim 100 publicaties is het noorden van het Oost-Brabantse of Meierijsse dialectgebied, grofweg de rechthoek van Rosmalen tot Boxtel tot Gemert tot Zeeland, het best beschreven, maar ook het zuidelijke Midden-Brabants (met de stad Tilburg), het Baronies (tussen de Donge en Hoeven) en het Markiezaats (uiterst West-Brabant) zijn goed voorzien.

Al met al verschilt het aantal publicaties per plaats enorm en vaak is het werk van een enkele enthousiasteling al genoeg om een behoorlijk beeld van het plaatselijke dialect te krijgen. Het dialect van een stad als Bergen op Zoom is met 18 boeken en artikelen goed beschreven, het dialect van Vierlingsbeek is enkel in de RND gedocumenteerd en heeft dus geen enkele publicatie van de hand van een *native speaker* en dat van Velp is nog helemaal niet vastgelegd.

SYSTEMATISCHE LIJST VAN PUBLICATIES OVER DIALECT IN NOORD-BRABANT

Inleiding

Deze geografisch geordende bibliografie geeft een zo volledig mogelijk overzicht van publicaties over de in Noord-Brabant gesproken dialecten tot en met het jaar 2006. De lijst met publicaties is al eerder in 1994 verschenen in het tijdschrift *Brabants Heem* en werd bijgehouden tot 1997 door Har Brok, werkzaam aan het Meertens-Instituut in Amsterdam. In 2004 begon Jos Swanenberg, streektaalfunctionaris van Noord-Brabant, met de aanvullingen tot en met 2006. Swanenberg schreef ook de drie beschrijvende hoofdstukken die voorafgingen aan deze bibliografie.

Per plaats (in enkele gevallen per streek) worden naast dialectstudies ook belangrijke dialectbronnen opgesomd. De bibliografie bevat geen literair werk, zoals gedichten en verhalen in het dialect geschreven, noch naamkundig werk, zoals toponiemenverzamelingen. Het doel van deze lijst van publicaties is de dialectonderzoeker in Noord-Brabant, liefhebber of professional, te voorzien van een praktisch onderzoeksinstrument. Met het verschijnen van deze bibliografie is eenvoudig na te gaan welk onderzoek er per plaats en regio al eerder ondernomen werd en waar het verslag van dat onderzoek te vinden is.

De plaatsnamen in de lijst per plaats zijn voorzien van codenummers, die door dialectologen gebruikt worden om dialectgegevens in kaart te kunnen brengen. Deze codering met bijbehorende grondkaart is terug te vinden in het *Systematisch en alfabetisch register van plaatsnamen voor Nederland, de Nederlands-sprekende delen van België en Noord-Frankrijk en het noordwesten der Duitse Bondsrepubliek* (Amsterdam / Antwerpen 1962) van Grootaers en Kloeke.

De lijst per plaats wordt voorafgegaan door drie algemene rubrieken, Noord-Brabant (algemeen), Noord-Brabant (oost) en Noord-Brabant (west), die niet nader per plaats konden worden uitgesplitst.

In rubriek a. wordt vermeld of er in het dialect van de betreffende plaats een vertaling is opgenomen van de 142 zinnen in de *Reeks Nederlandse Dialektatlassen*. Deze reeks verscheen tussen 1925 en 1981 en de delen 3, 5, 7, 8, 9 en 10 bevatten materiaal voor plaatsen in Noord-Brabant.

In rubriek a worden de volgende afkortingen gebruikt:

RND 3: E. Blancquaert: *Dialect-atlas van Noord-Oost-Vlaanderen en Zeeuwsch-Vlaanderen*. Antwerpen z.j. (1936?) [= Reeks Nederlandsche Dialectatlassen 3];

RND 5: E. Blancquaert / P.J. Meertens: *Dialect-atlas van de Zeeuwsche eilanden*. Antwerpen z.j. (1939?). [= Reeks Nederlandsche Dialect-Atlassen 5];

RND 7: W. Péé: *Dialektatlas van Antwerpen*. Antwerpen 1958. [= Reeks Nederlandse Dialektatlassen 7];

RND 8: E. Blancquaert / J.C. Claessens / W. Goffin / A. Stevens: *Dialektatlas van Belgisch-Limburg en Zuid Nederlands-Limburg*. Antwerpen 1962. [= Reeks Nederlandse Dialektatlassen 8];

RND 9: A. Weijnen: *Dialect-atlas van Noord-Brabant*. Antwerpen 1952. [= Reeks Nederlandse Dialectatlassen 9];

RND 10: A.R. Hol / J. Passage: *Dialektatlas van Oost-Noord-Brabant, de Rivierenstreek en Noord-Nederlands-Limburg*. Antwerpen 1966. [= Reeks Nederlandse Dialektatlassen 10].

Bovendien wordt in rubriek a. vermeld of er van het betreffende dialect een vertaling van De Gelijkenis van de Verloren Zoon (Lucas 15, 11-32) is opgenomen in: J. Winkler: *Algemeen Nederduitsch en Friesch Dialecticon*. 's-Gravenhage 1874, twee delen [reprint: Walluf bei Wiesbaden 1972];

verder afgekort: Winkler]. In deze uitgave wordt de vertaling door Winkler steeds voorzien van een taalkundig commentaar.

In rubriek b. worden de in druk verschenen publicaties over het dialect en de belangrijkste dialectbronnen chronologisch opgesomd. De chronologische volgorde laat zien hoe de beschrijving van het betreffende dialect door de tijd heen heeft plaatsgevonden en zich heeft ontwikkeld. De publicaties staan dus niet gesorteerd op auteursnaam. Achterin is een alfabetisch register op auteursnaam opgenomen.

In rubriek c. zijn de niet-gepubliceerde dialectbeschrijvingen opgenomen. Daarbij kan het bijvoorbeeld gaan om scripties van studenten of om handschriften en typoscripten die als uniek exemplaar worden bewaard in het archief van een onderzoeksinstituut (bijv. de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde, waarvan het Brabantica-archief berust in het Brabants Historisch Informatiecentrum in 's-Hertogenbosch). De inventarisatie van het werk in deze categorie is grotendeels gedaan door P.H. Vos, die een bibliografie heeft samengesteld ten behoeve van het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten*.

Dank gaat uit naar Piet Vos, redacteur van het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten*, die zijn bibliografie aan ons ter beschikking stelde en aan Maya Tjoa die ons assisteerde bij het tikwerk.

Noord-Brabant (algemeen)

- Brabantius [H. van den Brand]: 'Over de R en de H', in: *Onze Volkstaal* 1 (1882), blz. 89-91.
- Brabantius [H. van den Brand]: 'De quantiteit in de Noord-Brabantsche volkstaal', in: *Onze Volkstaal* 1 (1882), blz. 18-26 en 92.
- Brabantius [H. van den Brand]: 'De scherpe klinkers', in: *Onze Volkstaal* 1 (1882), blz. 85-89.
- Brabantius [H. van den Brand]: 'Nog eene Bijdrage tot de Klankleer van het Noord-Brabantsch', in: *Onze Volkstaal* 2 (1885), blz. 153-174.
- P.N. Panken: 'Spreekwoorden en zegswijzen uit Noord-Brabant', in: *Ons Volksleven* 8 (1896) en 9 (1897), bl. 227-230 resp. 19-24.
- J. van Ginneken: 'Het Brabantsch-Frankisch', resp. 'Het Limburgsch-Frankisch', in: -: *Handboek der Nederlandsche taal*. Deel 1. Nijmegen 1913 [2de druk 's-Hertogenbosch 1931], blz. 123-205.
- M.H. van de Ven: 'Een eigenaardig gebruik van het lidwoord 'de' in het Brabants', in: *De Nieuwe Taalgids* 11 (1917), blz. 51-54. [Zie in deze jaargang ook blz. 100-101, 131-143 en 188-194]

- A. Weijnen: 'De taalgeographie van Noord-Brabant', in: *Handelingen van het 16e Nederlandsche Philologencongres 1935*, blz. 42-44.
- Reeks Nederlandse Dialektatlassen*: Noord-Brabantse gegevens zijn opgenomen in de volgende delen: E. Blancquaert: *Dialect-atlas van Noord-Oost-Vlaanderen en Zeeuwsch-Vlaanderen*. Antwerpen (1936?) [RND 3]; E. Blancquaert / P.J. Meertens: *Dialect-atlas van de Zeeuwsche eilanden*. Antwerpen (1939?). [RND 5]; W. Pée: *Dialektatlas van Antwerpen*. Antwerpen 1958. [RND 7]; E. Blancquaert / J.C. Claessens / W. Goffin / A. Stevens: *Dialektatlas van Belgisch-Limburg en Zuid Nederlands-Limburg*. Antwerpen 1962. [RND 8]; A. Weijnen: *Dialect-atlas van Noord-Brabant*. Antwerpen 1952. [RND 9]; A.R. Hol / J. Passage: *Dialektatlas van Oost-Noord-Brabant, de Rivierestreek en Noord-Nederlands-Limburg*. Antwerpen 1966. [RND 10].
- J. Renders: 'Noord-Brabantsche dialect-geographie; resultaten en wenschen', in: *Onze Taaltuin* 6 (1937-'38), blz. 394-400.
- A. Weijnen: 'De ù en iets over articulatie-gewoonten in Noord-Brabant', in: *Onze Taaltuin* 6 (1937), blz. 11-15.
- A. Weijnen: *Onderzoek naar de dialectgrenzen in Noord-Brabant, in aansluiting aan geographie, geschiedenis en volksleven*. Fijnaart 1937.
- A. Weijnen: 'Den Bosch en Noord-Brabant', in: *Brabantia Nostra* 3 (1937-38), blz. 57-60.
- A. Weijnen: 'Brabants dialectonderzoek', [Een reeks artikelen met dialectvragenlijsten en met evaluaties van de resultaten] in: *Brabantia Nostra* [aangevangen in] 4 (1938-39), blz. 60-62, [en doorlopend tot] 7 (1941-42), blz. 131-132; [Deze reeks werd voortgezet] in: *Edele Brabant* [vanaf] 1 (1946-47) nr. 13, blz. 5, [doorlopend tot] 4 (1949-50)nr. 12, blz. 13.
- A. Weijnen: 'Bijdrage tot de historische grammatica der Brabantse dialecten', in: *Onze Taaltuin* 7 (1938), blz. 140-146; 8 (1939), blz. 179-185, 368-372; 9 (1940), blz. 318-320.
- A. Weijnen: 'Onderzoek naar de dialectgrenzen in Noord-Brabant', in: *Neophilologus* 24 (1939), blz. 212-216.
- A. Weijnen: 'Geboeid door onze Brabantse taal I-V', [Reeks artikelen] in: *Brabantia Nostra* 6 (1940-41), blz. 165-166 ('Betekenis en mogelijkheden'), 242-246 ('Geloofsverschil en taalverscheidenheid'), 324-326 ('Het Peellands dialect'), 354-355 ('Een oud Romeins woord' [vijver]); 7 (1941-42), blz. 126-129 ('De rommelpot').
- C.G.N. de Vooyo: 'Bijdragen tot de Middelnederlandse woord-geografie en woord-chronologie, VIII: Middeleeuws Vlaams en Brabants', in: *Tijdschrift voor Nederlandsche taal- en letterkunde* 60 (1940-1941), nr. 3-4, blz. 228-248.
- J. van Ginneken: 'De accentwisseling in de diphtongen van Brabant en Limburg', in: *Accentwisseling in de diphtongen*. Amsterdam 1944 [Bijdragen en Mededelingen der Dialectencommissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam V], blz. 18-26.
- A.A. Weijnen: 'Ter datering van de diphtongering in Noord-Brabant', in: *De nieuwe taalgids* 40 (1947), nr. 1, blz. 32.

-A. Weijnen: 'Het Katholicisme weerspiegeld in de Brabantse volkstaal', in: *Donum lustrale catholicae Universitate Noviomagensi oblatum 1923-48*. Z.p. [1949], blz. 195-229.

-A. Weijnen: 'Noordbrabantse stijgende diphtongen', in: *Taal en Tongval 2* (1950), blz. 28-30.

-L.C. Michels: 'Middelnoordbrabants', in: *Land van mijn hart: Brabantse feestbundel voor mgr. prof. dr. Th.J.A.J. Goossens op zijn zeventigste verjaardag; aangeboden door L.G.J. Verberne en A.A. Weijnen*. Tilburg 1952.

-A. Weijnen: *De dialecten van Noord-Brabant*. Z.p. 1952. [Tweede bijgewerkte uitgave: 's-Hertogenbosch 1987]

-A. Weijnen: 'Romeinse invloed in Noord-Brabant', in: *Taal en Tongval 4* (1952), blz. 171-174.

-L.C. Michels: 'Over Noordbrabantse dialecten', in: *Brabantia 2* (1953), blz. 56-63.

-H. Vangassen: *Bouwstoffen tot de historische taalgeografie van het Nederlands: hertogdom Brabant*. Brussel 1954.

-A.P. de Bont: 'De 'G' in hij 'heeft het' en ik, gij (enk.), hij en gij (meerv.) 'doet het' en dergelijke ww.vormen', in: *T dschrift voor Nederlandsche taal- en letterkunde 73* (1955) nr. 4, blz. 262-278.

-W.Z. Shetter: 'Brabants dialect in Wisconsin', in: *Taal en Tongval 9* (1957), blz. 183-189.

-A. Weijnen: 'De rijks grens tussen België en Nederland als taalgrens in de dialecten', in: *De rijks grens tussen België en Nederland als taalgrens*. Amsterdam 1957 [Bijdragen en Mededelingen der Dialectencommissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam XVIII], blz. 3-15.

-A.P. de Bont: 'Een dialectgeografische verkenningstocht door Noord-Brabant', in: *Taal en Tongval 12* (1960), blz. 108-131.

-A.A. Weijnen: 'Dem Blaauwe,' in: *Taal en Tongval 12* (1960), nr. 3-4, blz. 178-184.

-J. van Bakel: 'Bomijs', in: *Mededelingen van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde 1* (1961), blz. 8-10.

-J. van Bakel: 'Van plan zijn', in: *Mededelingen van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde 1* (1961), blz. 7-8.

-J. van Bakel: 'Het rijden van de koeien', in: *Mededelingen van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde 2* (1962), blz. 4-6.

-F.J.P. Peeters: 'Bij de kaart van propeschietser of klakkebus', in: *Mededelingen van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde 2* (1962), blz. 7-11.

-A. Weijnen: 'De dialecten van Noord-Brabant', in: *Noord-Brabantweek te Antwerpen*. Antwerpen 1962 [= *Hinterland*, Speciaalnummer], blz. 87-88 [ook verschenen in *De Klaproos* (1987) blz. 6-7].

-J. van Bakel: 'De stalzul', in: *Mededelingen van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde 3* (1963), blz. 4-7.

-J. van Bakel: 'Voorproef, vuurproef: een lemma van het Brabants Woordenboek', in: *Mededelingen van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde 4* (1964), blz. 3-8.

-A. Weijnen / J. van Bakel / A. Hagen / R. van Hout / W. Van Langendonck / L. Draye (red.): *Woordenboek van de Brabantse dialecten*; A. Weijnen / J. van Bakel: *Voorlopige inleiding (...)*. Assen 1967; (*Agrarische vakterminologie Deel I*) afl. 1. Assen 1967; A. Weijnen / J. van Bakel / J.B. Berns: (*Deel I*) afl. 2. Assen z.j.; J. Vromans / A. Weijnen / J.B. Berns: (*Deel I*) afl. 3. Assen 1976; J. Vromans / A. Weijnen / J.B. Berns / H. Crompvoets: (*Deel I*) afl. 4. Assen 1977; (*Deel I*) afl. 5. Assen 1979; H. Crompvoets / A. Weijnen / C. Frissen / J. Vromans / J.B. Berns: (*Deel I*) afl. 6. Assen 1980; H. Crompvoets / A. Weijnen / J.B. Berns: (*Deel I*) afl. 7. Assen 1985; G. Janssens / A. Dams: *Deel I*, afl. 8. *Teelt en verzorging van de gewassen*. Assen/ Maastricht 1990; P.H. Vos / W.A.M.M. Janssen Steenberg / A. Weijnen: *Deel II (Niet-agrarische vakterminologieën)*, afl. 1 (Huislachter, Bakker). Assen 1979; P.H. Vos / A. Weijnen: *Deel II*, afl. 2 (Brouwer, Jeneverstoker, Molenaar). Assen 1983; P.H. Vos / H. v. Lieshout / A. Boland: *Deel II*, afl. 3. *Leerbewerking (Viller, Leerlooier, Schoenmaker, Zadelmaker, Gareelmaker)*. Assen / Maastricht 1986; P.H. Vos / H. v. Lieshout: *Deel II*, afl. 4. *Textiel (Spinnen, Handwever, Kleermaker / Naaister, Kantwerkster, Mutsenmaakster, Hoedenmaker, Pettenmaker, Touwslager)*. Assen / Maastricht 1988 [rec. Th. van Doorn: *Brabantia 38* (1989) nr. 9, blz. 27-28]; P.H. Vos / H. v. Lieshout: *Deel II*, afl. 5. *Kaarsenmaker, Sigarenmaker, Pottenbakker en Diamantbewerker*. Assen / Maastricht 1990; P.H. Vos: *Deel II*, afl. 6. *Metaalbewerking (Smid, Loodgieter, Koperslager, Zinkbewerker, Klokkengieter, Uurwerk- en Horlogemaker)*. Assen / Maastricht 1992; P.H. Vos / H.L.M.M. Messelink-Zijlmans / M.H. Lubbers: *Deel II*, afl. 7 (*Houtbewerking I*). Assen 1996; P.H. Vos, m.m.v. M.H. Lubbers, *Deel II*, afl. 8, *Houtbewerking II*, Assen 1996; L. Messelink-Zijlmans, *Deel II*, afl. 9, *Vaktaal van de imker*, Utrecht 2005; R. Belemans en J. Goossens, *Deel III (Algemene Woordenschat), inleiding en klankgeografie*, Assen 2000; P.H. Vos, *Deel III*, afl. 1.1, *Het menselijk lichaam*, Groningen 2005; P.H. Vos, *Deel III*, afl. 1.2, *Beweging en gezondheid*, Groningen 2005; G. Coupé, *Deel III*, afl. 1.3, *Kleding*, Utrecht 2005; M. Ooms, *Deel III*, afl. 1.4, *Karakter en gevoel*, Utrecht 2005; M. Ooms, *Deel III*, afl. 2.1, *De woning*, Assen 2003 [rec. J.B. Berns: *Brabants 2* (2005) 1, blz. 7-8]; M. Ooms / I. Blomme / J. Kruijssen / J. Swanenberg, *Deel III*, afl. 2.2, *Familie en seksualiteit*, Utrecht 2005; I. Blomme, *Deel III*, afl. 2.3, *Eten en drinken*, Groningen 2004; B. Decroos, *Deel III*, afl. 3.1, *Maatschappelijk gedrag, school en onderwijs*, Assen 2002; G. Coupé, *Deel III*, afl. 3.2 *Feest en vermaak*, Assen 2004 [rec. A.J. Bijsterveld: *Brabants 1* (2005) 4, blz. 35-37]; G. Coupé, *Deel III*, afl. 3.3, *Kerk en geloof*, Assen 2004; J. Swanenberg, *Deel III*, afl. 4.1, *Fauna: vogels*, Assen 2001; J. Swanenberg, *Deel III*, afl. 4.2, *Fauna: overige dieren*, Assen 2001; J. Swanenberg m.m.v. H. Brok, *Deel III*, afl. 4.3, *Flora*, Assen 2002; J. Swanenberg, *Deel III*, afl. 4.4 *De wereld*, Utrecht 2005.

-J. Goossens: 'Pseudo-Lautverschiebung im niederländischen Sprachraum', in: *Jahrbuch für niederdeutsche Sprachforschung*. Bd. 91 (1968), blz. 7-41.

-F.K.M. Mars: 'Syntactische Brabantismen?', in: *De Nieuwe Taalgids 63* (1970), blz. 33-38.

-G. de Schutter: 'Pronominale problemen in de syntaxis van de Zuidnederlandse dialecten', in: *Taal en Tongval 22* (1970) blz. 151-182.

-J. Goossens: 'Bakker in het Brabants', in: *Taal en Tongval 23* (1971) blz. 94-97.

- J. Berns: 'Semantica Brabantica. Verkenningen in de Brabantse woordenschat', in: J. de Rooij, en J.B. Berns, *Zuidelijk Nederlands in het algemeen en in het bijzonder*. Amsterdam 1972, blz. 19-33.
- H.A.J.M. Lamers: 'De betekenis van 'schot' in het gebied van het W.B.D.' in: *Mededelingen van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde* 11 (1972), blz. 4-11.
- J. de Rooij: 'Algemeen Zuidnederlands?', in: *Zuidelijk Nederlands in het algemeen en in het bijzonder*. Amsterdam 1972 [Bijdragen en Mededelingen der Dialectencommissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam XLIII], blz. 5-18.
- J. Berns: 'Semantica Brabantica 2' in: *Taal en Tongval* 25 (1973) blz. 131-149.
- A. van Loey: 'Lexicologische kanttekeningen bij het woordenboek van de Brabantse dialecten', in: *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 1 (1973), blz. 1-13.
- J. Berns / H. Brok / P. van Sterkenburg / A. Weijnen: *Brabantse spot- en schertswoorden*. Nijmegen 1974 [= *Mededelingen van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde*, Speciaal nummer].
- C. Frissen en J. Vromans: 'Trechtter / trefter', in: *Mededelingen van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde* 13 (1974), blz. 68-70.
- J. Stroop: 'De rijksgrens als taalgrens', in: *Taal en Tongval* 26 (1974) blz. 86-90.
- A. van Oirschot: 'Brabants dialect', in: -: *Het land van de Brabanders*. Hoorn 1975, blz. 98-100.
- C. Verhoeven: 'Emancipatie uit het dialekt', 'Geslaagde fouten', en 'Het is haaft', in *Brabantia* 24 (1975) blz. 59-60, 24 (1975) p.93-94, resp. 25 (1976) p.177-178.
- A. van Oirschot en J. Reijs: *Spreuken zo te zien: een kleine 1000 spreuken uit Brabant*. Heeze 1976 [spreekwoorden].
- H. Crompvoets: 'Hoe betrouwbaar is de Brabantse zeug?' in *Mededelingen van het Instituut voor Dialectologie, Volkskunde en Naamkunde* (1977/78) p.1-6.
- H. Nas: 'Het Brabants', in: -: *Cuijk, Brabant en de boerenbruiloft*. Cuijk 1978, blz. 24-26.
- H. Brok: 'Woordenboek Brabantse Dialecten. Schakel tussen dialectologie en dialectspreker', in: *Brabantia* 30 (1981), blz. 25-28.
- A. van der Lee: 'Invloed van het Frans op onze streektaal', in: *Met gansen trou* 33 (1983), blz. 185-186.
- H. Hermkens: 'Van casus-n naar genus-n', in: *De nieuwe taalgeds* 78 (1985), nr. 6, blz. 537-538.
- P.G.J. van Sterkenburg: 'Dialect en hoe het te bewaren', in: *Rond Janus en Bet* 7 (1985) nr.1, blz. 2-3.
- C. Hoppenbrouwers: 'Verlies en behoud van lexicale dialectelementen', in: *Gramma* 10 (1986), nr. 3, blz. 295-307.
- L. Livestro-Nieuwenhuis: 'Streekbenamingen van enkele kledingstukken', in: *'...die jakken en rokken dragen': Brabantse klederdrachten en streeksieraden*. 's-Hertogenbosch 1986.
- G. de Schutter / J. Taeldeman: 'Assimilatie van stem in de zuidelijke Nederlandse dialecten', in: M. Devos / J. Taeldeman (red.): *Vruchten van z'n akker*. Gent 1986, blz. 91-133.
- H. Crompvoets: 'Ploegen' in Limburg en Brabant dialectgeografisch beschouwd', in G. Rooijackers: *Bodemcultuur: de geschiedenis van het ploegen*. Limbricht-Sittard 1987, blz. 91-98.
- A. Hagen: 'Het voortbestaan van Brabants eigen taal', in: *Hedde gij, zedde gij, Edde gij, zijde gij. Een bonte staalkaart van Brabantse dialecten*. 's Hertogenbosch 1987, blz. XI-XXIV.
- J. Goossens: *Sprachatlas des nördlichen Rheinlands und des Südöstlichen Nederlands: 'Fränkischer Sprachatlas'. Erste Lieferung* (Marburg 1988); *Zweite Lieferung* (Marburg 1994).
- W. Iven: 'Rook, vuur, warmte en hitte in Brabantse spreekwoorden', in: *Brabantia* 37 (1988), nr. 5, blz. 17-18.
- H. Mandos / M. Mandos-van de Pol: *De Brabantse Spreekwoorden. Uitdrukkingen in Brabant gebruikt en opgetekend*. Waalre 1988. [4de herziene en aangevulde druk 1992; 5de druk 1997, 6de druk 2003]
- C. Swanenberg: 'Goewd roms, slecht kattieliek', 'Religieuze termen voor wereldlijke zaken', 'Erotiek? Kunde dè eete?', en andere titels, in *Brabantia* 37 (1988) - 40 (1991); meerdere bijdragen [spreuken, woorden, uitdrukkingen].
- W. Iven: 'Duu ter nogal doen duu 't nie?', in: *Brabantia* 38 (1989) nr.2, blz. 25.
- H. Brok: 'Publikaties over dialect in Noord-Brabant', in: *Brabants Heem* 42 (1990), blz. 125-134, 163-167. [bibliografie]
- M. Mandos-van de Pol: 'Spreekwoordenonderzoek in Noord-Brabant', in: *Volkscultuur in Brabant III. Leergang Volkskunde* 1989. Utrecht 1990, blz. 37-53.
- C. Swanenberg: *Jikkies merante! Sprokkelen in Brabantse spreuken*. Den Bosch 1990 (Grotendeels eerder verschenen in *Brabantia* 37 (1988) - 39 (1990); heruitgegeven in 2005.) [spreuken, woorden, uitdrukkingen]
- J. Taeldeman: 'Ist die belgisch-niederländische Staatsgrenze auch eine Dialektgrenze?', in: L. Kremer / H. Niebaum (ed): *Grenzdialekte. Studien zur Entwicklung kontinentalgermanischer Dialektkontinua*. [= *Germanistische Linguistik* 101-103]. Hildesheim / Zürich / New York 1990, blz. 275-314.
- A. Dams: 'De regionale top-tiens van dialectwoorden en -begrippen. Brabant, Noord-Brabant en Antwerpen', in: H. Crompvoets / A. Dams (red.): *Het dialectenboek. Kroesels op de bozzem*. Waalre 1991, 113-121.
- C. Swanenberg: 'Erotica Brabantica', in: *Spoorzoeker* 4 (1991) nr.1 blz. 28-30.
- A. Weijnen: 'Sloos, (2)', in: *Brabants heem* 43 (1991), nr. 2, blz. 81-82.
- H. Brok: 'Publikaties over dialect in Noord-Brabant -Aanvulling 1-', in: *De Koerier van Brabants Heem* 21 (1992) nr. 3, blz. 11-13. [bibliografie]
- J. van Keymeulen: *De algemene woordenschat in de grote dialectwoordenboeken (WBD, WLD, WVD). Een methodologische reflectie*. Gent 1992.
- C. Swanenberg en A. Riether: 'Made in Brabant: an effort to language-comparison', in: *Brabant is another cup of coffee*. Delft 1992.
- J. Taeldeman: 'De Belgisch-Nederlandse rijksgrens als dialectgrens', in: *Nederlands van nu* 40 (1992) nr. 6, blz. 3-26.

-H. Heestermans: 'Affeseer 's 'n bietje', in: *Brabantia* 42 (1993) nr. 6/7, blz. 3-6. Onder de titel 'Drie Brabantse dialectwoordenboekjes (boekbespreking)' ook in: *Trefwoord* nr. 7 (1994), blz. 83-85. [over het Bosch, Tilburgs en Hilvarenbeeks woordenboek]

-C. Hoppenbrouwers: 'De teloorgang van primaire dialectvormen langs de rijksgrens', in: *Taal en Tongval* 45 (1993) blz. 62-74.

-C. Swanenberg: *Z'is wèl 'n zonde wèrd. Honderd Brabantse spreuken vertaald en verbeeld*. Delft 1993. [spreuken]

-C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993. [woorden, uitdrukkingen]

-C. Swanenberg: 'Overdenkingen op weg naar een 'turbo-regiolect' ', in: *Open doekske: een boekje open over Brabants dialecttoneel* [R. Albers e.a.]. 's-Hertogenbosch 1993.

-C.A. Verkuyl: 'Schrijfwijzer Brabants Dialect', in: -: *Brabantse Dorpsverhalen / Schrijfwijzer BrabantsDialect*. Delft 1993. [spelling]

-H. Brok: 'Publikaties over dialect in Noord-Brabant. Aanvulling 1.', in: *Brabants Heem* 46 (1994), blz. 120-126. [bibliografie]

-C. Hoppenbrouwers: 'De indeling van de zuidoostelijke streektaalen', in: *Tabu. Bulletin voor taalwetenschap* 24 (1994), blz. 37-63.

-L. Lagerwerf: 'Brabants die is deelbaar', in: *Onze Taal* 63 (1994), blz. 181.

-A. van der Lee: 'De invloed van het Frans op onze streektaal (2)', in: *Met gansen trou* 44 (1994), blz. 31-32.

-P. Vos: 'Seminaritaal', in: *Medewerkerscontact WBD en WLD* 5 (1994) nr. 2, blz. 7-12; 6 (1995) nr.1, blz. 8-14, nr. 2, blz. 5-13. [woordenlijstjes]

-A. Dams: 'Brabant ver-zuur-t vanuit het westen', in: R. Belemans / H.H.A. van de Wijngaard (red.): *Dialect in beweging. 100 jaar na de enquêtes van Willems en AardrijkskundigGenootschap*. Groesbeek 1995, 165-181. [vergelijking toestand 1895 en 1995]

-A. van der Lee: 'Enkele oude uitdrukkingen met hun achtergronden', in: *Met gansen trou* 45 (1995), nr. 6-7, blz. 107-110.

-R. Belemans: 'Eenheid en verscheidenheid in de Brabantse dialecten', in: *De Brabantse folklore en geschiedenis* (1996) nr.290-291, blz. 7-21.

-R. Belemans: 'Brabantse dialectwijzer', in: *De Brabantse folklore en geschiedenis* (1996) nr. 290-291, blz.114-123 [beknopte bibliografie en adressenlijst].

-H. Heestermans: ' 'Hij' voor 'zij' ', in: *Onze taal* 65 (1996), nr. 4, blz. 86.

-B. Bevers: 'Een echte Brabander bestelt geen patatje. Christel Evers en Janneke Zwaan onderzoeken dialectgebruik', in: *Knipselkrant Taal en Letteren* 4 (1997), 12. [reprint uit *De Stem* van 2 mei 1997]

-M. Ooms: 'De kruiwagen in Limburg (en Brabant)', in: *Medewerkerscontact WBD en WLD* 8 (1997) nr. 2, blz. 17-21. [kruiwagenbenamingen]

-J. Swanenberg: 'Enkele namen van reptielen in de Brabantse dialecten', in: *Medewerkerscontact WBD en WLD* 8 (1997) nr. 2, blz. 12-17.

-P. Vos: 'Noord-Brabant', in: H. van de Wijngaard en R. Belemans, *Nooit verloren werk. (Het dialectenboek 4)*. Groesbeek 1997. blz. 122-125.

-R. Belemans: 'De wispelturige /r/ in de Brabantse dialecten' in: *Handelingen. Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis* 52 (1998), blz. 5-22.

-R. Belemans: 'De glottisslag in de Brabantse dialecten', in: *Medewerkerscontact WBD en WLD* 9 (1998) nr. 1, blz. 9-14.

-R. Belemans: 'Wie aa zegt in het Brabants. Een klankgeografische verkenning.' in: R. Belemans en S. De Vriendt (red.) *Brabantse dialecten springlevend*. Leuven 1998.

-R. Belemans, J. Kruijssen, J. Van Keymeulen: 'Gebiedsindeling van de zuidelijk-Nederlandse dialecten' in: *Taal en Tongval* 50 (1998), blz. 26-42.

-J. Swanenberg en C. Swanenberg: *Brabantse beestjes*. Enschede 1998.

-W. Wellekens: 'Een referentiespelling voor alle Brabantse dialecten', in: R. Belemans en S. De Vriendt (red.) *Brabantse dialecten springlevend*. Leuven 1998.

-B. Decroos: 'Rolletje munten, cartouche', in: *Medewerkerscontact WBD en WLD* 10 (1999) nr. 1, blz. 20-23.

-Hoe schrijf ik mijn Brabants dialect? Een referentiespelling voor alle Brabantse Dialecten. Leuven, Amersfoort 1999 [spelling].

-P. van Sterkenburg: 'Het vloeklexicon in Merijntje Gijzen en nog veel meer', in: J. Berns, G. Dibbets en P. van Stekenburg (red.) *Weijnen Tnegentig: een vriendenboek voor professor dr. A.A. Weijnen bij gelegenheid van zijn negentigste verjaardag*. Schiedam 1999.

-P. Vos: 'Een gekke beestenbende', in: V. De Tier en S. Reker, *In vergelijking met dieren. (Het dialectenboek 5)*. Groesbeek 1999.

-A. Weijnen: *Oude woordlagen in de zuidelijk-centrale dialecten*. Amsterdam 1999.

-J. Berns: 'Klink en baarmoeder van de koe in de zuidelijke dialecten': in V. De Tier, M. Devos en J. Van Keymeulen (red.), *Nochtans was scherp van zin. Huldealbum Hugo Ryckeboer*. Gent 2000.

-J. Goossens: 'Het 'onregelmatige' vocalisme bij een aantal sterke werkwoorden in Brabantse dialecten', in: *Taal en Tongval* 52 (2000), nr.1, blz. 101-114.

-M. Ooms: 'Een krent uit de pap: de krokstoel', in: *Medewerkerscontact WBD en WLD* 11 (2000) nr. 2, blz.5-8.

-J. Swanenberg: *Lexicale variatie cognitief-semantisch benaderd. Over het benoemen van vogels in Zuid-Nederlandse dialecten*. Dissertatie K.U. Nijmegen 2000.

-J. Swanenberg: 'Wervelwind en windhoos. Een barende vrouw in Brabant', in: V. De Tier, M. Devos en J. Van Keymeulen (red.), *Nochtans was scherp van zin. Huldealbum Hugo Ryckeboer*. Gent 2000.

-J. Swanenberg: 'Luug en gelp, mals en geil. Heteroniemen voor 'welig groeiend', gezegd van planten', in: *Medewerkerscontact WBD en WLD* 11 (2000) nr. 2, blz. 4-5.

-P. Vos: 'Het lemma knieholte', in: *Medewerkerscontact WBD en WLD* 11 (2000) nr. 1, blz. 11-22.

- P. Vos: 'Beven en huiveren', in: V. De Tier, M. Devos en J. Van Keymeulen (red.), *Nochtans was scherp van zin. Huldealbum Hugo Ryckeboer*. Gent 2000.
- I. Blomme: 'Slappe koffie', in: *Medewerkerscontact WBD en WLD 12* (2001) nr. 1, blz. 10-16.
- J. Swanenberg: 'Brabantse etnozoölogische termen in semantisch perspectief', in: *Taal en Tongval 53* (2001), blz. 62-81.
- P. Vos: 'Noord-Brabantse familienamen als Raaijmakers en Musters', in: V. De Tier en A. Marijnissen m.m.v. H. Brok, *Van de streek (Het dialectenboek 6)*. Groesbeek 2001.
- A.J. Bijsterveld: 'Ge hurt d'rbij...of nie. Streektaal als groeptaal', in: J. Swanenberg (red.), *Streektaal en identiteit. Studiedag van de Commissie Volkskunde*. Nijmegen 2002.
- I. Blomme: 'Zwadder, peut, schuddekul, flut of klets?: slappe koffie in de Brabantse dialecten', in: *Over taal 41* (2002), nr. 4, blz. 79-82.
- I. Blomme: 'Een babbelke om van te smokkelen? De benamingen voor 'snoepje' in het Brabantse dialectgebied', in: W. Wellekens, L. Pletinckx en M. Ooms (red.) *Brabantse dialecten Cultureel Erfgoed*. Leuven 2002.
- G. Coupé: 'Hoogzaal en superplie: religieus Latijn in de Brabantse dialecten', in: *Medewerkerscontact WBD en WLD 13* (2002) nr. 1, blz. 8-11.
- G. Coupé: 'Schokken, beven, draaien en glijden: benamingen voor de schommel in de Brabantse dialecten', W. Wellekens, L. Pletinckx en M. Ooms (red.) *Brabantse dialecten Cultureel Erfgoed*. Leuven 2002.
- M. Ooms: 'Leien in de Brabantse dialecten', in *Over taal 41* (2002), nr. 1, blz. 3-5.
- M. Ooms: 'De fauteuil van de proost', in: W. Wellekens, L. Pletinckx en M. Ooms (red.) *Brabantse dialecten Cultureel Erfgoed*. Leuven 2002.
- S. Reker: 'De kwestie van de erkenning: woorden en daden', in: J. Swanenberg (red.): *Streektaal en identiteit. Studiedag van de Commissie Volkskunde*. Nijmegen 2002.
- J. Swanenberg (red.): *Streektaal en identiteit. Studiedag van de Commissie Volkskunde*. Nijmegen 2002; hierin: J. Swanenberg: 'Taalvariatie en identiteit in Noord-Brabant'.
- J. Swanenberg: 'Noord-Brabantse curiosa op de korrel', in: V. De Tier en R. Vandekerckhove (red.), *Aan taal herkend. Het bewustzijn van dialectverskil. (Het Dialectenboek 7)*. Groesbeek 2003.
- J. Swanenberg: 'Inchoatieve werkwoorden in Noord-Brabant', in: *Medewerkerscontact WBD en WLD 14* (2003) nr. 1, blz. 9-10.
- J. Swanenberg: 'Het boerenerf en de Noord-Brabantse dialectwoorden', in: *Medewerkerscontact WBD en WLD 14* (2003) nr. 2, blz. 7-9.
- G. Coupé: 'Nieuwe aflevering [WBD III, 3.2 en 3.3]', in: *Medewerkerscontact WBD en WLD 15* (2004) nr. 1, blz. 4-10.
- H. Crompvoets: 'Bakeren in de Brabantse zon', in *Brabants 1* (2004) nr. 1, blz. 19-21.
- H. Hermkens: 'Waar een Wil is, is een weg', in H. van Doremalen, R. Peeters en P. Spapens (red.), *De vrienden van De Wil. Liber amicorum voor Wil Sterenberg*. Tilburg 2004.
- J. Kruijssen: 'Een monument voor het Brabants', in: *Brabants 1* (2004) nr. 3, blz. 2-4 [geschiedenis WBD].
- M. Ooms: 'De lucifer in de Brabantse dialecten', in: *Medewerkerscontact WBD en WLD 15* (2004) nr. 1, blz. 11-14.
- M. van Oostendorp: 'Hij lopt', in *Brabants 1* (2004) nr. 2, blz. 46-47.
- G. Rooijackers: 'Kwijlen', in: *Brabants 1* (2004), nr. 1, blz. 37.
- G. Rooijackers: 'Contra-intuïtieve paradoxen', in: *Brabants 1* (2004), nr. 2, blz. 25.
- G. Rooijackers: 'G-force', in: *Brabants 1* (2004), nr. 3, blz. 43.
- J. Stroop: 'Doegut op oew sloffe': in *Brabants 1* (2004) nr. 1, blz. 19-21. [over de gebiedende wijs].
- J. Swanenberg: 'Lang leve de winnaar van het Groot Brabants dictee. Over dialect en spelling', in H. van Doremalen, R. Peeters en P. Spapens (red.), *De vrienden van De Wil. Liber amicorum voor Wil Sterenberg*. Tilburg 2004.
- J. Swanenberg: 'De verholen samenstelling in het Brabants', in *Brabants 1* (2004) nr. 2, blz. 7-8.
- J. Swanenberg: 'Pissebedden... hoe zeg je dat?', in *Brabants 1* (2004) nr. 2, blz. 37-38.
- J. Swanenberg: 'Kolbloemen, bloedpaters en manebleden versus zoetelief en luitentuit. Bronnen van lexicale variatie in de Brabantse flora en fauna', in: *Taal en Tongval 56* (2004), blz. 19-47.
- C. van de Ven: 'Avonduil', in: *Brabants 1* (2004) nr. 2, blz. 16.
- C. van de Ven: 'Vrouwelijke ossen', in: *Brabants 1* (2004) nr. 3, blz. 14.
- P. Vos: 'Woorden voor Wil', in H. van Doremalen, R. Peeters en P. Spapens (red.), *De vrienden van De Wil. Liber amicorum voor Wil Sterenberg*. Tilburg 2004.
- P. Vos: 'K...met pruimen', in *Brabants 1* (2004) nr. 2, blz. 2-4.
- W. Daniëls: *Brabants mooiste woord*. 's-Hertogenbosch 2005.
- F. Houblon: 'Dialect, zògezééd', in: *Brabants 2* (2005) nr. 2, blz. 36.
- F. Houblon: 'Woordelijk. Vur, veur en aachter', in: *Brabants 2* (2005) nr. 4, blz. 44.
- J. Kruijssen: 'WBD, een monument voor de toekomst', in *Brabants 1* (2005) nr. 4, blz. 10-12.
- G. Rooijackers: 'God ziet mij', in: *Brabants 1* (2005), nr. 4, blz. 41.
- G. Rooijackers: 'Doodsbidders', in: *Brabants 2* (2005), nr. 1, blz. 36.
- G. Rooijackers: 'Sjibbolet', in: *Brabants 2* (2005), nr. 2, blz. 33.
- G. Rooijackers: 'Normaalwoorden?', in: *Brabants 2* (2005), nr. 3, blz. 13.
- G. Rooijackers: 'Streektaalfilms', in: *Brabants 2* (2005), nr. 4, blz. 18.
- J. Swanenberg: 'Lol', in: *Brabants 1* (2005) nr. 4, blz. 13.
- J. Swanenberg: 'D'r wier veul en goewd ge-ète. De Brabantse maaltijd van smèrreges vruug tot saoves laot', in V. De Tier, R. Keulen en J. Swanenberg (red.), *Proeven van dialect. Een kijkje in de keuken van de Nederlandse dialecten. Het dialectenboek 8*. Groesbeek 2005.
- J. Swanenberg: 'Oost versus West. De Donge als dialectgrens', in: *Brabants 2* (2005) nr. 2, blz. 11-13.
- J. Swanenberg: 'Onze plaatsnamen in hun dialect', in: *Brabants 2* (2005) nr. 4, blz. 5-8.
- C. van de Ven: 'De skurft hebben aon skurft', in: *Brabants 1* (2005) nr. 4, blz. 7.

- C. van de Ven: 'Houtere bakkes', in: *Brabants 2* (2005) nr. 1, blz. 34.
- C. van de Ven: 'Gezondheid', in: *Brabants 2* (2005) nr. 2, blz. 14.
- C. van de Ven: 'Sint-Anna's schaap', in: *Brabants 2* (2005), nr. 3 blz. 5.
- C. van de Ven: 'As de duvel op Geertje', in: *Brabants 2* (2005) nr. 4, blz. 9.
- P.H. Vos: 'De mannelijke tegenhanger', in: *Brabants 2* (2005) nr. 1, blz. 30.
- J. Biemans: 'Het verschil tussen plat en plat', in: *Brabants 3* (2006) nr. 3, blz. 1-3.
- W. van Gompel: 'Metaforen van de gewone man', in: *Brabants 3* (2006) nr. 4, blz. 1-3.
- H. Kloots: 'Van toffelscène tot toefeling', in: *Brabants 3* (2006), nr. 1, blz. 44-46.
- M. de Koning: 'Jac van Ginneken over dialect en moedertaalonderwijs', in: *Brabants 3* (2006), nr. 2, blz. 15-17.
- M. de Koning: 'Dr. A. Weijnen en Brabantia Nostra (I)', in: *Brabants 3* (2006), nr. 4, blz. 11-14.
- G. Rooijackers: 'Moederstad', in: *Brabants 3* (2006), nr. 1, blz. 26.
- C. Swanenberg: 'Een Brabantse moedertaal', in: *Brabants 3* (2006), nr. 1, blz. 18. [over C. Verhoeven]
- C. Swanenberg: 'Een Brabantse moedertaal 2', in: *Brabants 3* (2006), nr. 2, blz. 43. [over C. Verhoeven]
- J. Swanenberg: *Houde! Taalgids Noord-Brabant*. Assen 2006.
- J. Swanenberg: *Trots op je taal! Gruts, grootsig, freed op oe(w) dialect! 's-Hertogenbosch 2006* [over dialectgebruik en - attitude].
- J. Swanenberg: 'De enquête Brabants 2005', in: *Brabants 3* (2006) nr. 1, blz. 1-3.
- J. Swanenberg: 'Heul, slaapbol', in: *Brabants 3* (2006) nr. 2, blz. 14.
- J. Swanenberg: 'De middelbare school en dialect', in: *Brabants 3* (2006) nr. 4, blz. 42-43.
- J. Swanenberg: 'De Brabantse dialecten beschreven. Historiografie van het dialectonderzoek in Noord-Brabant', in: *Brabants Heem 58* (2006), blz. 109-119.
- C. van de Ven: 'Al wè van èksters komt', in: *Brabants 3* (2006) nr. 3, blz. 20.
- C. van de Ven: 'Hondsknobbenhout', in: *Brabants 3* (2006) nr. 2, blz. 5.
- C. van de Ven: 'Pasen mei strooi in het haor', in: *Brabants 3* (2006) nr. 1, blz. 16.
- C. van de Ven: 'Vor de Korsmis kunde nie aftelle', in: *Brabants 3* (2006) nr. 4, blz. 25.
- F. Hoppenbrouwers: 'Kallepaone', in: *Brabants 4* (2007), nr. 1, blz. 24.
- F. Houblon [F. Hoppenbrouwers]: 'Paddernaks', in: *Brabants 4* (2007), nr. 3, blz. 46-47.
- W. van Gompel: 'Een Brabants-Engelse parallel', in: *Brabants 4* (2007) nr. 4, blz. 42-45.
- M. de Koning: 'Dr. A. Weijnen en Brabantia Nostra (II)', in: *Brabants 4* (2007), nr. 1, blz. 15-19.
- J. Swanenberg: 'De toekomst van het dialect in Noord-Brabant', in: *De Waterschans 37* (2007) nr. 2, blz. 75-77.
- J. Swanenberg: 'Da spult 'm. Kinderspel en dialect in Noord-Brabant', in: V. De Tier, R. Keulen en J. Swanenberg (red.): *Dialect in het spel. Dialectenboek 9*. Groesbeek 2007.
- J. Swanenberg: "Schatten uit het Brabants: knickers", in: *Brabants 4* (2007), nr. 2, blz. 10-12.
- J. Swanenberg: "Schatten uit het Brabants: vliegende pad", in: *Brabants 4* (2007), nr. 3, blz. 45-46.

- J. Swanenberg: "Schatten uit het Brabants: pierogen", in: *Brabants 4* (2007), nr. 4, blz. 6-7.
- J. Swanenberg: "Als het beestje maar een naam heeft", in: *Brabants Landschap 157* (2007), blz. 20-31.
- C. van de Ven: 'Over gelten, vaarzen en germen', in: *Brabants 4* (2007) nr. 1, blz. 7-9.
- C. van de Ven: 'Boegend is een weke schoor', in: *Brabants 4* (2007) nr. 2, blz. 7-10.
- C. van de Ven: 'Ge kunt spurrie in oew ore zaaie', in: *Brabants 4* (2007) nr. 3, blz. 19-21.
- C. van de Ven: 'De drie koningen hebben harde koppen', in: *Brabants 4* (2007) nr. 4, blz. 19-23.
- c. -Hs Sassen, Hs. 1, A3c van August Sassen uit de voormalige bibliotheek van het Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen te 's-Hertogenbosch (4 verschillende mappen getiteld: 'hs Sassen (allerlei plaatsen N-Br)' etc.) In collectie NCDN aanwezig.
- Hs Van Gerwen Noord-Brabant, handschrift van A. van Gerwen met lexicografisch materiaal over boerengereedschap, vee en pluimvee en diversen voor diverse plaatsen in Noord-Brabant. Per trefwoord op afzonderlijke blaadjes in een cahier. In collectie NCDN aanwezig.
- A. van de Biezen: *Noordbrabantsche spreekwoorden en spreekwijzen* (z.p. 1940) [handschrift].
- P. Vos: *Spellingsvoorstel i.v.m. dialectdictees in de provincie Noord-Brabant*. Dieren 1995. [typoscript over spelling]

Noord-Brabant (oost)

- [S. Hanewinkel]: *Reize door de Majorij van 's-Hertogenbosch in den jaare 1798-1799*. Amsterdam 1799-1800 [Reprint: Schiedam z.j. (1973)], deel I, blz. 76, blz. 125; deel II, blz. 102-105. [oude woorden]
- Brabantius: 'Proeve eener grammatica der taal van oostelijk Noord-Brabant', in: *Onze Volkstaal 1* (1882), blz. 162-173.
- J. Schrijnen: 'Taalgrenzen in Zuidnederland: het Mich-kwartier', in: *T dschrift voor Nederlandsche taal- en letterkunde 26* (1907), blz. 81-85.
- J. Schrijnen: *De isoglossen van Ramisch in Nederland*. Bussum 1920.
- A. van Gerwen: 'Oost-Brabantsche boerderijtermen', in: *Onze Taaltuin 3* (1934-35), blz. 343-351; 4 (1935-36), blz. 87-91.
- A. Weijnen: 'Merkwaardige Oost-Noordbrabantse woorden', in: *Eigen Volk 7* (1935), blz. 180-183, 246-249; 8 (1936), blz. 39-40, 173-176 en 193-195.
- W. Roukens: *Wort- und Sachgeographie in Niederländisch-Limburg und den benachbarten Gebieten mit besonderer Berücksichtigung des Volkskundlichen*. Nijmegen 1937 [Reprint getiteld: *Wort- und Sachgeographie Südost-Niederlands und der umliegenden Gebiete mit besonderer Berücksichtigung des Volkskundlichen*. 's-Gravenhage 1938]. (2 delen met 91 taalkaarten).
- J. van Ginneken: 'De Brabantsche klinkerverkorting en ons Nederlandsch vocaalsysteem', in: *Oost-Noordbrabantse Dialectproblemen*. Amsterdam 1946 [Bijdragen en Mededelingen der

Dialectencommissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam VIII], blz. 51-62.

-J. Renders: 'Stijgende diphthongen in de dialecten van Oost-Noordbrabant', in: *Oost-Noordbrabantse Dialectproblemen*. Amsterdam 1946. [Bijdragen en Mededelingen der Dialectencommissie vande Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam VIII], blz. 17-50.

-A. Weijnen: 'De grenzen tussen de Oost-Noordbrabantse dialecten onderling', in: *Oost-Noordbrabantse Dialectproblemen*. Amsterdam 1946. [Bijdragen en Mededelingen der Dialectencommissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam VIII], blz. 1-15. [over de indeling Oost-Noord-Brabantse dialecten].

-A.P. de Bont: 'Van Sem, Jesse en David', in: *Tijdschrift voor Nederlandsche taal- en letterkunde* 65 ([1947]-1948), nr. 2 ([1947]), blz. 148-150 [kledingtermen].

-H. Mandos: 'Oostbrabantsche spreekwoorden', in: H. Mandos e.a.: *Land van Dommel en Aa*. Eindhoven 1947.

-A. Weijnen: 'De onderscheiding van dialectgroepen in Noord-Brabant en Limburg', in: *Akademiedagen* 1 (1947), blz. 69-99. (indeling Oost-Noord-Brabantse en Limburgse dialecten).

-W.A.F. Janssen: *De verbreiding van de uu-uitspraak voor Westgermaansch u in Zuid-Oost-Nederland*. Maastricht 1949.

-K. Heeroma: 'De representatie van gm. ù in het Oostnoordbrabants', in: *Taal en Tongval* 21 (1969), blz. 177-180.

-A.P. de Bont: 'Naar aanleiding van een oostbrabantse zegswijze', in: *Brabants Heem* 22 (1970) blz. 123-124.

-C. Hoppenbrouwers: 'De realisering van NNL ui in Zuidoost Noord-Brabant. Een algemene theorie over de diftongering', in: *Taal en Tongval* 23 (1971), blz. 15-37. Herdrukt in: J. Stroop (red.): *Nederlands dialectonderzoek. Artikelen uit de periode 1927-1982*. Amsterdam 1983, blz. 91-110

-A.P. de Bont: 'Het oostnoordbrabantse bijwoord ten resp. ti-een', in: *Driemaandel ksche bladen* 25 (1973), nr. 4, blz. 171-172.

-B. Janssen en G. Ulijn: *De boer en zijn erf*. Maasbree 1979 [spreekwoorden en gezegden].

-C. Hoppenbrouwers: *Language change, a study of phonemic and analogical change with particular reference to S.E. Dutch dialects*. Meppel 1982.

-C. Swanenberg: *Wiej wè bewaort ... 'n oostbrabants woordebuukske(...)*. Delft 1986.

-C. Swanenberg: *...Diej he' wè ... 'n oostbrabants woordebuukske(...)*. Delft 1987.

-B. Janssen: *Oost-Brabants spreekwoordenbuukske. Spreekwoorden, gezegden en uitdrukkingen opgetekend in Oost Brabant*. Eindhoven 1988.

-C. Swanenberg: *Zin 't wefke...Zei-spreuken en humoristische verhaaltjes met haar in de hoofdrol*. Delft 1988.

-C. Hoppenbrouwers: 'Het genus in de Oostbrabantse dialecten', in: -: *Het regiolect: van dialect tot Algemeen Nederlands*. Muiderberg 1990, 109-127.

-W. Daniëls: *'n Schon boks*. Hapert 1991. [uitdrukkingen, diverse observaties]

-C. Swanenberg: *...En ze waar al 80 jaor maagd. 'n oostbrabants woordebuukske*. Delft 1991.

-N. de Laat en C. Swanenberg: *Daor stodde dan me' oew zweetvoewte: Brabantse spreuken verklaard en verbeeld*. Veghel 1992.

-J. v.d. Ven: 'Tilburg (4), Gemert, De Rips, Heeze', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 256. [typische woorden]

-W. Daniëls: *Hortsik!*. Amsterdam 1998.

-W. Daniëls: *Ollieklonje*. Liempde 2002 [observaties; deels als column verschenen in *Brabants Dagblad* en *Eindhovens Dagblad*].

-J. Swanenberg en C. Swanenberg: *Oost-Brabants. Taal in stad en land, deel 7. 's-Gravenhage* 2002.

-C. Swanenberg: *Oost-Brabantse streekwoorden*. Enschede 2003 [spreekwoorden en zegswijzen].

-C. Swanenberg: *Wie wè bewaort diej he' wè*. Enschede 2003.

-J. Swanenberg: 'Kuus: kalf of varken', in *Brabants* 1 (2004) nr. 2, blz. 27.

-J. Swanenberg en C. Swanenberg: *Op goei gevuul. Vormleer van de Meierijse dialecten*. Almere / Enschede 2007.

c. -M.B.J. Wilm: *De taal van de beugelaars in Midden-Limburg, Noord-Limburg, Oost-Brabant*. Scriptie K.U. Nijmegen 1966. [typoscript]

-M. Haage: *De stamtijden van de sterke werkwoorden in Oost-Noord-Brabant*. Nijmegen 1967. [kandidaatsscript NCDN]

-C. Hoppenbrouwers: *Taalverandering, diftongering en andere vormen van interne taalverandering in de dialecten van Noord-Oost-Brabant en het rivierengebied*. Weurt 1975. Doctoraalscriptie Nijmegen. In collectie NCDN aanwezig.

-Zie ook De Kempen, De Meierij, De Peel.

Noord-Brabant (west)

-H. Kunst: 'Brabantse spotnamen en spreekwijzen', in: *Sinte Geertruydsbronne* 3 (1926) blz. 10.

-A. Weijnen: 'Typische [resp. 'Merkwaardige'] West-Noordbrabantsche woorden [uit Fijnaart, Wagenberg en Oud-Gastel]', in: *Eigen Volk* 7 (1935), blz. 13-14, 107-109; 8 (1936), blz. 19-21; 9 (1937), blz. 254-255.

-A. Weijnen: 'Betrekkingen tussen Zeeuwse en West-Noordbrabantse dialecten', in: *Onze Taaltuin* 7 (1938), blz. 262-279.

-H. t' Sas: 'Een persoonlijke kijk op het West-Brabantsch dialect', in: A.L.C.A. van Nijnanten *Zwerven door Noord-Brabant, het land der vennen en kasteelen*. Assen 1941.

-A. Weijnen: 'Taalgrenzen in het gebied van De Ghulden Roos', in: *Jaarboek De Ghulden Roos* nr. 2 (1942), blz. 13-20.

-J. van Ginneken: 'De Antwerpsche invloed op het Westnoordbrabantsch dialect', in: *Jaarboek De Ghulden Roos* nr. 3 (1943), blz. 11-16.

-A. Weijnen: 'Merkwaardige overeenkomsten tussen de woordenschat der Zeeuwse eilanden en die van Brabant', in: *Zeeuwse dialectproblemen*. Amsterdam 1944 [Bijdragen en Mededelingen der Dialectencommissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam VI], blz. 15-35.

-A. Weijnen: 'Opmerkelijke nasale elementen in westelijk Noord-Brabant', in: *Jaarboek De Ghulden Roos* nr. 4 (1944-45), blz. 11-12.

-A.A. Weijnen: 'Pes- -paarde-', in: *Jaarboek Ghulden Roos* nr. 5 (1945), blz. 51.

-A. Weijnen: 'De bewogen geschiedenis van het Westnoordbrabants dialect', in: *Jaarboek De Ghulden Roos* nr. 25 (1965), blz. 49-60. (kenmerken van de West-Noordbrabantse dialecten).

-A. Elst: *Landbouwtermen opgetekend te Meerle en omgeving*. Leuven 1970 [lic.verhandeling met gegevens voor Chaam, Baarle-Nassau, Rijsbergen en Ulvenhout].

-N.J. Schuurmans (Broeder Dominicus): *Verbindingen met specifiek enclitische pronomina in het Westbrabants*. Nijmegen 1975 [= *Mededelingen van de Nijmeegse Centrale voor Dialect-en Naamkunde*, Speciaal nummer].

-J. Stroop: *Sprekend een Westbrabander. Krantestukjes over dialectverschijnselen in West-Noord-Brabant*. Amsterdam 1979; 2de druk 1980. [Naar aanleiding hiervan: P.L. van Elderen: 'Dialektkunde en een kleine sociologie van de alledaagse taal', in: *Sociale Wetenschappen* 24 (1981), nr. 2, blz. 195-202]

-A. de Vin: 'De (dialect)grenzen van Zeeland (2)', in: *Taal en Tongval* 32 (1980), blz. 137-178.

-J. Stroop: *Sprekend een Westbrabander [2]. Krantestukjes over dialectverschijnselen in West-Noord-Brabant*. Amsterdam 1981.

-A. Weijnen: 'Etymologische invallen, 1: Westbrabants zaarf 'vel' ', in: *Taal en Tongval* 35 (1983), nr. 3-4, blz. 165.

-D. Hugens-Verbrugge en H. Hugens-Verbrugge: 'Bloemen en planten in onze streek met een eigen dialectische naam', in: *T ding* 3, (1985), nr. 3, blz. 26-32.

-J. Stroop: 'Over schuilgaande medeklinkers en hun sporen', in: *De Vierschaer* 3 (1985), nr. 4, blz. 59-66.

-H. Heestermans: 'Da gieng mè 'n fievelefor. Enkele overeenkomsten tussen het Westbrabants en het Zeeuws', in: *Zeeuws Tijdschrift* 37 (1987), blz. 226-228.

-J. Stroop: 'Naamvallen, resten en relictten', in: *De Vierschaer* 5 (1987), nr. 4, blz. 4-13.

-J. Stroop: 'Enclitische verschijnselen in het Westbrabants', in: *Taal en Tongval* 39 (1987), blz. 121-140.

-H. Heestermans: *Witte nog? Over Bergse en Westbrabantse woorden en uitdrukkingen*. Deel 1 - 8. Roosendaal 1988-1995. [met woordenlijst]

-J. Stroop: 'Woordgeslacht (genus)', in: *De Vierschaer* 7 (1989), nr. 4, blz. 4-15.

-W. Schuurmans: 'Dialecten tussen Holland en Zeeland', in: *De Burt* nr. 16 (1993), blz. 34-35.

-A. Weijnen: 'De positie van het Westhoeks' in: R. van Hout en J. Kruijssen (red.), *Taalvariëaties. Toonzettingen en modulaties op een thema*. Dordrecht 1996.

-H. Heestermans: *West-Brabants Zogezeed*. Bergen op Zoom 1997.

-H. Heestermans en J. Stroop: *West-Brabants. Taal in stad en land*, deel 12. 's-Gravenhage 2002.

-M. de Koning: 'Het dialect van de Zuidwesthoek', in: *Brabants* 1 (2004) nr. 3, blz. 7-9.

-M. de Koning en C. Swanenberg: *West-Brabantse streekwoorden*. Almere 2004 [spreekwoorden en zegswijzen].

-H. Kloots: 'Herkomst van een hengel: de ijs', in: *Brabants* 2 (2005) nr. 4, blz. 20-22.

-M. de Koning: 'Dialect in werk A.M. de Jong (I)', in: *Brabants* 2 (2005) nr. 3, blz. 7-10.

-M. de Koning: 'Dialect in het werk A.M. de Jong (II)', in: *Brabants* 2 (2005) nr. 4, blz. 11-14.

-M. de Koning: 'Invloed van het Antwerps op het West-Brabants'in: *Brabants* 2 (2005), nr. 3, blz. 39-41.

-M. de Koning: 'Onregelmatige werkwoorden in het West-Brabants'in: *Brabants* 4 (2006), nr. 4, blz. 44-46.

c. -Hs Vermeulen Noordwestbr. (K 157), aantekeningen van F. Vermeulen over het Westbrabants, in het bijzonder het dialect van Oudenbosch (z. j.). Het hs, bestaande uit 20 schriften en losse blaadjes, bevindt zich in de collectie van de NCDN.

-Hs Etten K 176, *West-Noordbrabants idioticon* (anoniem, z. j.). In collectie van de NCDN.

Noord-Brabant (per plaats)

Aalst (L 256)

a. RND 10, blz. 597.

Aarle-Rixtel (L 205-206)

a. RND 10, blz. 473.

b. - A. Barten: 'Toen het paard nog perd was', in: *Hagelkruis* 7 (1990) nr.3 blz. 21-22.

-W. Daniëls: 'n *Schon boks*. Hapert 1991. [uitdrukkingen, diverse observaties]

-J. Verschuuren: 'Aarle-Rixtel', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 10-11. [typische woorden]

-W. Daniëls: *Hortsik!*. Amsterdam 1998.

-W. Daniëls: *Ollieklonje*. Liempde 2002 [observaties; deels als column verschenen in *Brabants Dagblad* en *Eindhovens Dagblad*].

Acht (L 230*)

b. -E. Kuijpers: 'Heeze, Acht. Woorden met gevoel', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 121-122. [typische woorden]

Acht Zaligheden: zie onder Bladel, Duizel, Eersel, Hulsel, Knegsel, Netersel, Reusel en Steensel.

c. -Hs Kruip, handschrift van J.H. Kruip-v.d. Heijden uit Eindhoven met een woordenlijstje uit de 'Acht Zaligheden'. In collectie van de NCDN.

Achtmaal (K 190b)

b. -J.R.W. Sinninghe: 'Gezegden uit Achtmaal, gezegden uit Breda', in: *Sinte Geertruydsbronne* 4 (1927).

Alphen (K 194)

a. RND 7, blz. 33.

b. -C. van Bree / M. van Scherpenzeel: 'Contact en nationaliteit. Bewustzijn omtrent vlamismen bij inwoners van Baarle-Nassau en Baarle-Hertog en naburige nederlandse en belgische plaatsen', in: *Leuvense Bijdragen* 83 (1994), blz. 317-341. Naar aanleiding hiervan: F. J[ansen]: 'Hertog versus Nassau', in: *Onze Taal* 64 (1995), blz. 24.

c. -F. Hendrickx: *De invloed van de rijksgrens op de woordenschat in een grensstreek tussen Noord-Brabant en Antwerpen*. Leuven 1958 [lic. verhandeling KU Leuven met gegevens voor Alphen en Baarle-Nassau].

Almkerk (K 101)

a. RND 9, blz. 79.

Asten (L 263)

a. RND 10, blz. 617.

b. -[anoniem]: *Asten's woordenboek*. Astén 19795 [typoscript Vormingscentrum Astén-Someren].

-J. Coppens: 'Houtsoorten in het Astens dialect', in: *D'n Uytbeyndel* nr. 9 (1985), blz. 21-23.

-H. Crompvoets: *Meijel: dialectologisch een scharnier en tevens een zwart gat*. Hasselt 1991. [= *Mededelingen van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde* nr.61]

-T. Manders: 'Asten. Op 't kregelbenske', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 12-13. [typische woorden]

-A. Weijnen: 'Algemeen Brabants, Fijnaart en Astén. Dialectherinnering en dialectbeschouwing', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 5-9. [typische woorden]

-C. Hoppenbrouwers: 'De indeling van de zuidoostelijke streektaalen', in: *Tabu. Bulletin voor taalwetenschap* 24 (1994), blz. 37-63 met op blz. 43: De overeenkomst met het Oostbrabants van Astén.

-[anoniem] 'Aaste's woordeboek', in: *Vonder* 1 (1995) - *Vonder* 3 (1997), meerdere bijdragen.

-Th. Knoops: 'Geen behoefte aan zij/haar in dialect', in: *Onze Taal* 65 (1996), blz. 189. [vrouwelijk voornaamwoord]

-P. Sniijders: *Aastes van heure zegge*. Astén, 2006.

-Zie ook: De Peel.

Baardwijk (K 142)

b. -H. Essink: 'Baardwijkse sprokkelingen', in: *Brabants Heem* 5 (1953), blz. 67-68, 116, 140-141.

-H. Essink: 'Veehouderij-vaktermen in het Hollandse gebied van Noord-Brabant', in: *Brabants Heem* 5 (1953), blz.116.

-W. Pullens: 'Waalwijk, Baardwijk', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 279-281. [typische woorden]

c. -M. van Hulten: *Lexicaal woordonderzoek voor het vak dialectgeografie, begrippen uit de agrarische sector*. Nijmegen 1984 [werkstuk]. Typoscript in collectie van de NCDN.

Baarle-Nassau (K 195)

a. RND 7, blz. 37.

b. -K. Deprez: 'De rijksgrens als taalgrens: zelfs in BaarleHertog', in: *Gramma* 8 (1984), blz. 113-142.]

-C. van Bree / M. van Scherpenzeel: 'Contact en nationaliteit. Bewustzijn omtrent vlamismen bij inwoners van Baarle-Nassau en Baarle-Hertog en naburige nederlandse en belgische plaatsen',

in: *Leuvense Bijdragen* 83 (1994), blz. 317-341. Naar aanleiding hiervan: F. J[ansen]: 'Hertog versus Nassau', in: *Onze Taal* 64 (1995), blz. 24.

-W. Ollislaegers: 'Baarlese dialectwoorden' in: *Van Wirskaante: orgaan van Heemkundekring 'Amalia van Solms', Baarle-Hertog-Nassau* 16 (2001) nr.3 - 17 (2002) nr.3, diverse bijdragen (5).

-H. Broeren: 't Pèrdsgetuig', in: *Van Wirskaante: orgaan van Heemkundekring 'Amalia van Solms', Baarle-Hertog-Nassau* 21 (2006) nr.4, blz. 234-236.

-W. Ollislaegers: *Groete ôt Bòd. Bòls dialect. Baarle Nassau-Hertog* 2006.

c. -F. Hendrickx: *De invloed van de rijks grens op de woordenschat in een grensstreek tussen Noord-Brabant en Antwerpen*. Leuven 1958 [lic. verhandeling KU Leuven met gegevens voor Alphen en Baarle-Nassau].

Bakel (L 208)

a. RND 10, blz. 481.

b. -W. Iven: 'Bakel en omgeving. Herpen in de zon, gin bamisweer', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 14-15. [typische woorden]

-W. Vos: 'Dialecten Gemert en Bakel vergeleken', in: *Gemerts heem* 39 (1997) nr.1, blz. 59-68.

c. -P. Jansen en G. Verbaarschot: 'Boakelse streek', een onderzoek naar attitudes tegenover dialect/standaardtaal en streek. Nijmegen 1984 [verslag; in scriptiekast van NCDN].

-Ts Vermeulen L 208, typoscript met woordenlijst van W. Vermeulen (1997). In collectie van de NCDN.

Baronie van Breda

b. -J.H. Hoeufft: *Proeve van Bredaasch taaleigen of Lijst van eenige in de stad en den lande van Breda gebruikelijke en in sommige oorden van ons vaderland min gewone woorden en spreekwijzen, verzameld en toegelicht*. Breda 1836. [woordenboek].

-J.H. Hoeufft: *Aanhangsel op de Proeve van Bredaasch taaleigen, bevattende ophelderingen van eenige in onbruik zijnde woorden en spreekwijzen, in oude Bredasche stukken voorkomend*. Breda 1838.

-P.H. de Vlam, 'Uit de Baronie van Breda', in: *Onze Volkstaal* 3 (1890), blz. 253.

-A. Weijnen: 'Een vergeten verzameling dialect-parallelteksten', in: *Taal en Tongval* 4 (1952), blz. 20-21.

-H. Krijnen: 'Breda, Terheijden', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 53. [typische woorden]

-Zie ook: Breda.

Bavel (K 179a)

b. -J. Jorissen: 'Bavel', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 16-17. [typische woorden]

Beek en Donk (L 204-204a)

a. RND 10, blz. 469.

b. -'Wie kent ze nog?', in: *D'n Tesnuzzik. Kontaktblad Heemkunde Beek en Donk* 6 (1986) nr. 3, blz.12-13, nr. 4, blz. 17-18. [anoniem; alfabetische woordenlijst]

-A. van Eenbergen-Swinkels: 'Beek en Donk', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 18-20. [typische woorden]

-K.M. Schmidt / C. Verschuren: *Beknopte woordenlijst van het Beek en Donks dialect*. [Beek en Donk 1993] [alfabetische woordenlijst]

Beers (L 156)

a. RND 10, blz. 349.

Bergeijk (L 279)

a. RND 8, blz. 1. Volgens P. Meurkens (*De dagboeken van P.N. Panken 1819-1904. Memorieboek van een Brabantse schoolmeester. Tweede Band: 1858-1870*. Eindhoven 1994) moet zich een vertaling van de Verloren Zoon in Pankens nalatenschap bevinden (blz. ii: nr. 8)

b. -P.N. Panken / A.F.O. van Sasse van Ysselst: *Beschrijving van Bergeijk*. 's-Bosch 1900, blz. 67-69. [klanken en woorden die sterk van het Nederlands afwijken]

-Joh. Biemans: *Over bij wijze van sprêke gesproken. Deel II*. [Helmond] 1981.

-Joh. Biemans: *Over bij wijze van sprêke gesproken. Deel III*. Helmond 1982.

-W. van Gompel: 'Vool', in: *Kroniek van De Kempen* dl. 5 (1985), blz. 134-135.

-Joh. Biemans: 'Bergeijk. Ongeloge waar', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 21-24. [typische woorden]

-Joh. Biemans: 'Bergeijkse taalles van meester Panken', in: *Brabants* 4 (2007) nr. 2, blz. 14-15.

c. -Hs Renders L 279 (Kempenl.), handschrift van waarschijnlijk J.M. Renders (1904-1980) met een cahier en een schrijfblok die aantekeningen en woordenlijsten bevatten, vaak uit verzamelingen in handschrift van meester P.N. Panken, voor 't dialect van Bergeijk (L 279) en meer in het algemeen de Kempen. Het schrijfblok berust op materiaal van Panken (rond 1942 overgenomen); het cahier voor de helft op een verzameling van Panken. Zie Meurkens, Panken en Renders (Kempen). In collectie van de NCDN.

-Zie ook: De Kempen.

Bergen op Zoom (I 79)

a. RND 5, blz. 79.

b. -A.J.C. Roovers: 'Uitdrukkingen en zegswijzen te Bergen-op-Zoom en omstreken', in: *Taxandria* 1 (1894), blz. 272, 280, 293-294; 2 (1895), blz. 295-297; 4 (1897), blz. 31-32; 5(1898), blz. 89-91.

- A. Weijnen: 'De zogenaamde 'brieven in Bergen op Zoom's dialect'', in: *Taal en Tongval* 3 (1951), blz.81-85.
- A. Weijnen: 'Elisabeth Friscus heeft geen dialect willen schrijven', in: *Taal en Tongval* 4 (1952), blz. 44-45.
- [H.G.A. Draaijer]: 'Wa zeede gij dèèr?' in: *De waterschans* 2 (1969) - *De waterschans* 4 (1973) [serie bijdragen 1-7]
- C. van Meel: *Klaore taol*. Z.p. 1973. [woordenlijst]
- Vader K: *De dikke van Berrege. 't Eerste Bergse woordenboek*. Halsteren 1983.
- H. Heestermans: *Witte nog? Over Bergse en Westbrabantse woorden en uitdrukkingen. Deel 1 - 8*. Roosendaal 1988-1995.[met woordenlijst]
- H. Heestermans: 'Het Bergse dialect', in: A. Hagenaars e.a.: *Zoom op Bergen*. Bergen op Zoom 1992, blz. 151-158.
- M.P.A.M. Verpalen: 'Bijlage I. Verklarende woordenlijst', in: -: *De betoverde stad. Carnaval en feestarchitectuur in Bergen op Zoom*. Tilburg 1992, 165-176. [uitdrukkingen in verband met Carnaval]
- P. Franken: 'Bergen op Zoom. 'Prettig geregeld!'' in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 25-28. [typische woorden]
- H. Heestermans: 'Bergen op Zoom (2). Kulleke', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 29-30. [typische woorden]
- P.H.B. Michiels: 'Bergen op Zoom (3)', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 31-34. [typische woorden]
- B. Bevers: 'Een echte Brabander bestelt geen patatje. Christel Evers en Janneke Zwaan onderzoeken dialectgebruik', in: *Knipselkrant Taal en Letteren* 4 (1997), 12. [reprint uit *De Stem* van 2 mei 1997]
- H. Heestermans: *Bergs woordenboek*. Bergen op Zoom [1998, 2003: derde gew. druk].
- M. van Oostendorp: 'Bergen op Zoom diminutives in phonological theory', in: *Small words in the big picture: squibs for Hans Bennis; Sjef Barbiers* .[et al.] (eds.). Leiden 1998; blz. 71-75.
- H. Heestermans: 'Franse woorden in het Bergs', in: *De waterschans* 29 (1999) blz.129-130.
- H. Heestermans: 'Vijf Bergs bargoense woorden', in: J. Berns, G. Dibbets en P. van Sterkenburg (red.) *Weijnen Tnegentig: een vriendenboek voor professor dr. A.A. Weijnen bij gelegenheid van zijn negentigste verjaardag*. Schiedam 1999.
- H. Heestermans: 'Vijf Bergs Bargoense woorden', in: *De waterschans* 30 (2000) blz. 71-72.
- J. Swanenberg: 'Het dialect van Bergen op Zoom en omstreken', in *De waterschans* 37 (2007), blz. 28-33.

Berghem (L 100)

- a. RND 10, blz. 273.
- b. -G. van de Camp: 'Berghem. Berghems dialect', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 35-36. [typische woorden]

Berkel (K 166)

- Zie Enschoot, Oisterwijk

Berlicum (L 147)

- a. RND 10, blz. 325.
- b. -M. Gijsen: 'Zegswijzen uit Berlicum', in: *Eigen Volk* 8 (1936), blz. 89-90.
- M.P. Boselie: 'Kaorzen, hool en kookgat te Berlicum', in: *Brabants Heem* 6 (1954), blz. 116, 'Horpin, horhamer en wetstrekel', in: *Brabants Heem* 7 (1955), blz. 150, 'Staand en koarston', in: *Brabants Heem* 7 (1955), blz. 22.
- J. Steenberg: 'Berlicum. Dikke mik...', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 37-38. [typische woorden]
- W. van der Heijden: 'Van lijnde, eegde, drie eegd, drie weege naar Driezeeg', in: *Rondom de Plaets* 8 (1997) nr.4, blz. 126-128.
- Zie ook: De Meierij, Rosmalen

Best (L 201)

- a. RND 10, blz. 457.
- b. -W. van Beerendonk: 'Best', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 39-41. [typische woorden]

Beugen (L 162)

- a. RND 10, blz. 381.

Bladel (K 218)

- a. RND 7, blz. 141.

Boekel (L 183)

- a. RND 10, blz. 413.
- b. -M. van Sleuwen: 'Hendricus Wilhelmus Michiels (1822-1892) en de enquête Willems in 1886', in: *De Wanmeule* 1 (1989)nr. 1, blz. 27-34.
- M. van Sleuwen: 'Dialectmateriaal uit de lijsten van H. Michiels voor de enquête Willems in 1886 en (klank)ontwikkelingen in het dialect van Boekel', in: *De Wanmeule* nr. 3 (1990) blz. 8-10, nr. 5 (1991) blz. 8-10, nr. 6 (1992) blz. 5-8, nr.7 (1993) blz. 33-36, nr. 8 (1994), blz. 6-9, nr. 9 (1995), blz.9-11, nr. 10 (1995), blz. 33-34.
- J. van den Elzen: 'Boekel', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 42. [typische woorden]

-M. van Sleeuwen: 'Oude vogelnamen', in: *De Wanmeule* nr. 8 (1994) - *De Wanmeule* nr. 13 (1997) [serie bijdragen].

-M. van Sleeuwen: 'Bekende en minder bekende in de natuur levende dieren en hun namen in het Boekels dialect', in: *De Wanmeule* nr. 14 (1997), blz. 42-44.

-M. van Sleeuwen 'Namen van een aantal planten in het dialect van Boekel', in: *De Wanmeule* nr. 15 (1998), blz. 25-29.

-M. van Sleeuwen 'Namen van een aantal planten, bloemen, bomen en struiken in het dialect van Boekel', in: *De Wanmeule* nr. 16 (1998), blz. 43-47.

-G. de Bie: 'Spreuke, rijmkes en gezegdes van moeder De Bie, opgetekend door Zoon Gerard de Bie', in: *De Wanmeule* 24, blz. 35-37.

c. -Hs Van Sleeuwen L 183, handschriften en typoscripten van M.P. v. Sleeuwen (1961, '65, '66, '69 en niet gedateerd). In collectie van de NCDN.

Borkel en Schaft (L 281)

a. RND 8, blz. 5.

b. -Joh. H.C. Biemans: 'Een wüstungsverschijnsel te Borkel en het dialect', in: *Brabants Heem* 20 (1968), nr. 2, blz. 42-44.

-*Goed gebekt in eigen dialect* deel 1-5. Valkenswaard 2001-2004. [serie bundeltjes met verhalen en gedichten, waarbij woordenlijstjes worden opgenomen].

Bosschenhoofd (K 175a)

b. -J. Knappers: 'Bosschenhoofd. Den ouwen tijd', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 43-44. [typische woorden]

Boxmeer (L 187)

a. RND 10, blz. 425.

b. -J. Peters: 'Boxmeer. Schon Boksmèrse woorde', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 45-46. [typische woorden]

-C. Hoppenbrouwers: 'De indeling van de zuidoostelijke streektaalen', in: *Tabu. Bulletin voor taalwetenschap* 24 (1994), blz. 37-63 [met op blz. 45: De overeenkomst met het dialect van Boxmeer.]

Boxtel (K 172)

a. RND 9, blz. 173.

b. -J. van de Ven: 'Gewoon spèuele'; een onderzoek naar lexemen in oude en nieuwe kinderspelletjes. Nijmegen 1983 [werkstuk]. Typoscript in collectie van de NCDN.

-Th. van den Aker: 'Boxtel. De stop', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 47-52. [typische woorden]

-G. van de Brand: 'Op z'n Boksels', drie bijdragen, in: 't *Brabants Buukske* 4 (2002) nr.4 - 6.

Breda (K 160)

a. RND 9, blz. 153.

b. -W.C. Ackersdijck: 'Aanmerkingen omtrent enkele woorden en spreekwijzen, door J.H. Hoeffft, toegelicht in de proeve van Bredaasch taaleigen', in: *Taalkundig Magazijn* 3 (1840), blz. 71-80.

-J.R.W. Sinninghe: 'Gezegden uit Achtmaal, gezegden uit Breda', in: *Sinte Geertruydsbronne* 4 (1927).

-A. Weijnen: 'De bruikbaarheid van Hoeffft getoetst', in: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 65(1947-48), blz. 209-212.

-A. Weijnen: 'Het Bredaas dialect', in: *Geschiedenis van Breda. De Middeleeuwen*. Tilburg 1952, blz. 16-25 en 309-316 (Bijlagen).

-N.J. Schuurmans (Broeder Dominicus): *Verbindingen met specifiek enclitische pronomina in het Westbrabants*. Nijmegen 1975 [= *Mededelingen van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde*, Speciaal nummer].

-F. Wetzels: 'Hoort u dit dialect nog in Breda?', in: *Engelbrecht van Nassau* 1 (1982), blz. 19-22.

-J. Willemsen: *Klijn Kielegats Woordenboek*, Breda 1984 (11e druk).

-A. van Eyl-van de Klashorst: 'Dialekt ABC', in: *Brieven van Paulus* 14 (1988-1989) nr.72 en nr. 74.

-W. Joosen: 'Dialekt ABC', in: *Brieven van Paulus* 14 (1988) nr.72.

-C. Swanenberg: 'B'rdaos of Bredaas; brabant brusselke', in: *Brabant Business* 4 (1988) nr. 12, blz. 54-55.

-K. van Alphen: 'Dialekt ABC', in: *Brieven van Paulus* 14 (1989) nr.73.

-P. Terrepetijn OW [Th. Melis] / P. Sjaggerijn OH [Th. Borghouts]: *Eej Kul... Un Bredaas lesboekse*. Breda 1992. [met woordenlijst]

-F. Wetzels: 'Breda (2)', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 54. [typische woorden]

-K[ielegatse] T[aole] I[nstituut]: 'Kwauwkieswakwouw', in: *Engelbrecht van Nassau* 13 (1994), blz. 13-14. [humoristische observaties]

-A. Inklaar en J. Korebrits: *Klein Briddaas Taalgidske*. Breda 1995 (aanwezig in de Brabant-collectie).

-P. Terrepetijn OW [Th. Melis] en P. Sjaggerijn OH (Th. Borghouts), *Tweej kul...Awir un Bredaas Lesboekse*. Breda 1996.

-A. van Dort-van Deursen: 'Het gulden ABC', in: *Teterings erfdeel* 10 (2001) nr.38 blz. 6-12.

-P. Terrepetijn OW [Th. Melis] en P. Sjaggerijn OH (Th. Borghouts), *Dreej kul...Awir un Bredaas Lesboekse*. Breda 2001.

-F. Wetzels: 'Hoe heten de bewoners van Breda en omgeving?.' in *Engelbrecht van Nassau* 22 (2004), blz.39-42.

-Zie ook: Baronie van Breda.

Breugel (L 203b)

- b. -J.J.A. van Kuijk: *Wòrdùbboek Zwènsbêèrgs-Nederlands, wòrdùbboek vur dù pròôt tussù Ejndooovù èn Skèjndùl*. [typoscript NCDN]
-Zie Son.

Budel (L 285)

- a. RND 8, blz. 17.
b. -S.H. Winkelmolen: 'Iets over het Buuls dialect (naar J. Leyssen)', in: *Budel en Cranendonck voorheen en thans*. Budel 1960, 1977 (2), blz. 354-357.
-J.G.M. Biemans: 'Het dialect van Budel, Gastel, Soerendonk en Maarheze: een inleiding', in: *Aa-Kroniek* 9 (1990), blz. 291-302.
-C. Brandts: 'Ons mooie dialect', in: *Aa-Kroniek* 9 (1990) - 14 (1995) [serie bijdragen met o.a. alfabetische woordenlijst]
-H. Jaspers: 'Vogelnamen in ons dialect', in: *Aa-Kroniek* 11 (1992), blz. 101-105.
-C. Brandts, *Prodde nog Buuls?* Budel 1997.
-R. Minten: 'De isoglos(se) van de Strijper Aa' 1-4, in: *Aa-Kroniek* 17 (1998) nr.2 - 18 (1999) nr.1.
-J. Swanenberg: 'In Buul schiète ze op de stuur', in: *Brabants* 2 (2005) 1, blz. 13.
-J. Swanenberg: 'De Kranendonkse dialecten: hoe Brabants of Limburgs zijn ze?', in *Aa-kroniek* 24 (2005) nr. 2, blz. 81-91.

Budel-Schoot of Groot-Schoot (L 285a)

- Zie Budel (L 285)

Capelle (K 132)

- a. RND 9, blz. 115.

Castelré (K 193a)

- c. -Hs Clementia K 193, handschrift van Zr. Clementia (Geerden), dat bestaat uit een woordenlijstje met vogelbenamingen. In collectie van de NCDN.

Chaam (K 181)

- a. RND 9, blz. 191.
b. -W. van den Hout: 'Zomaar enkele woorden en zegswijzen uit het Chaamse dialect', in: *Ledevert luidt* 4 (1983) nr.2, blz. 16.
-'Chaaamse woorden en uitdrukkingen', in: *Ledevert luidt* 6 (1985) nr. 3, blz. 34-35 [anoniem].

Cuijk (L 159) en Land van Cuijk

- a. RND 10, blz. 361.
b. -S. v. W.: 'Dialect in het Land van Kuik', *De Navorscher* 9 (1859), blz. 61-63, 293-294; 10 (1860), blz. 89 en 145-146.
-[H.M.C.] v[an] O[osterzee]: 'Woorden in het Land van Kuik, maar ook in de Meijerij in gebruik', in: *De Navorscher* 10 (1860), blz. 146.
-[R.C.] Römer: 'Woorden in het Land van Kuik, maar ook elders in gebruik', in: *De Navorscher* 10 (1860), blz. 146-147; 11 (1861), blz. 13-14.
-Willem van Cuuk: 'Land van Cuijk', in: *Noord en Zuid* 3 (1880), blz. 178-179.
-H. Nas: 'Het Brabants', in: H. Nas: *Cuijk, Brabant en de boerenbruiloft*. Cuijk 1978, blz. 24-26.
-C. Kerkhoff: *Wâ vérskes, wâ môpkes en nog wât ànder gewawwel*, Enschede 1998 [met woordenlijst]
-Tusse Maos en Peel. Regionale Dialectclub: *Ons ège dialect*. Cuijk 2004 [gezegden, woordenlijstje enz.]
-C. Schuurmans en A. van Tienen: *Wâ'k zeggen woj. Land-van-Cuijks Woordenboek, dialect van Mill*. Almere Enschede 2006.
-J. Swanenberg: 'Schatten uit het Brabants. Oude insectenbenamingen voor insecten in de dialecten van het Land van Cuijk', in *Brabants* 4 (2007), nr. 1, blz. 19-20.
c. -Hs Kerkhoff: woordenlijst in bewerking, aangeboden aan de redactie van het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten* (NCDN).

Den Bosch, zie onder H bij 's-Hertogenbosch

Den Dungen (L 148)

- a. RND 10, blz. 329.
b. -W. van Doorn: 'Hangklippels, hachten en nog wat', in: *Tijdschrift van de Heemkundevereniging Den Dungen* 1 (1976) nr.4 blz.15-16.
-E. Verzandvoort: 'Gezegdes, uitdrukkingen, spreekwoorden en andere zegsels opgetekend in Den Dungen en weergegeven in het dialect van Den Dungen', in: *Tijdschrift van de Heemkundevereniging Den Dungen* 5 (1980) nr. 2, blz. 4-35.
-H. de Booij: 'Den Dungen. B'ons aachtert huis...', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 55-58. [typische woorden]
-W. van de Westelaken: 'Den Dungen (2)', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 59. [typische woorden]
-Th. Donkers: *Zo gezeed. Gezegden op z'n Dungen*, Den Dungen 2001.
c. -Hs Van Engelen L 148 e.o., handschrift (1964) van H. v. Engelen (toen wonend in Den Bosch) als reactie op een vragenlijstje van prof. Weijnen in het Brabants Dagblad. Het bevat een woordenlijstje met dialectwoorden zoals Van Engelen 'in de Meijerij (Den Dungen tot Veghel) rond 1900-1910' heeft 'kunnen beluisteren'. In collectie van de NCDN.

-Hs Van den Hurk, handschrift in de vorm van een notitieboekje met het opschrift 'Dialectwoorden' met in alfabetische volgorde dialectwoorden, gebruikt in de regio Den Dungen (L 148)-Heeswijk (L 178) en enkele uit Gemert (L 207), opgetekend door de historicus dr. W.A. van de Hurk, O.Praem., lid van de Abdij van Berne. Aan de NCDN geschonken in 1998.

Zie De Meierij.

Deurne (L 244)

a. RND 10, blz. 553.

b. -H. van Deurze [=H.N. Ouwering]: 'Legende van het Zandbosch te Deurne, Deurnesche tongval', in: *Tijdschrift voor Noord-Brabantsche geschiedenis, taal- en letterkunde* I (1883-1884), kolom 36-38.

-H. Crompvoets: 'Over dialect van Deurne, Liessel en Vlierden', in: *D'n Uytbeyndel* nr. 9 (1985), blz. 5-11.

-R. Vousten / M. Smits / H. Schroen: 'Dialectverlies en dialectbehoud bij middelbare scholieren in Venray en Deurne', in: *Taal en Tongval* 38 (1986), blz. 146-159.

-H. Crompvoets: *Meijel: dialectologisch een scharnier en tevens een zwart gat*. Hasselt 1991. [= *Mededelingen van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde* nr.61]

-P. Aarts: 'Deurne', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 60-61. [typische woorden]

-H. van Hoek: 'Het Deurnese dialect, 1', in: *D'n uytbeyndel*; (1993), nr.28, blz. 2-3 [vogelnamen.]

-H. van Hoek: 'Het Deurnese dialect II', in: *D'n uytbeyndel* nr. 29 (1994), blz. 15-20. [plantnamen]

-H. van Hoek: *Het Deurnese dialect*. Deurne 1996.

-Zie ook: De Peel.

Diessen (K 198)

a. RND 7, blz. 53.

c. -Ts Ruhe K 197-198, typoscript van dr. H.A.M. Ruhe, arts te Hilvarenbeek en Diessen, bevat een dialectwoordenlijst i.v.m. het menselijk lichaam. In collectie van de NCDN.

Dinteloord (K 151)

a. RND 9, blz. 131.

Dinther (L 178a)

b. -H. Habraken: 'Dinther', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 62-65. [typische woorden]

-W. van Venrooij: 'Heeswijk-Dinther. 'Dialecteren'', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 119-120. [typische woorden]

Dommelen (L 259)

b. -P. Nass: 'Wetenswaardigheden over het klompenmakersambacht', in: *DOMMELEN, 't is mer dè ge't weet*. [Hapert 1980], blz. 135-139.

-*Goed gebekt in eigen dialect* deel 1-5. Valkenswaard 2001-2004. [serie bundeltjes met verhalen en gedichten, waarbij woordenlijstjes worden opgenomen].

Dongen (K 163)

a. RND 9, blz. 159.

b. -H. van den Elshout: *Dongens dialect*. Dongen z.j.

c. -Ts Van Beek K 163, een niet alfabetische woordenlijst in typoscript van A. v. Beek, opgestuurd in 1977. In collectie van de NCDN.

Donk: zie: Beek en Donk

Drongelen (K 133a)

a. RND 9, blz. 117.

c. -Hs Nieuwkoop K 133a, handschrift 17H13 van het dialectenbureau te Amsterdam, van E. Nieuwkoop voor Drongelen.

Drunen (K 143)

a. RND 9, blz. 123.

b. -A. Troostwijk: 'Dialectonderzoek in Drunen', in: *Met gansen trou* 23 (1973), nr. 8, blz. 126-132. (over het verdwijnen van dialect bij jongere generaties).

c. -A. Troostwijk: *Veranderingen in de woordenschat van het dialect van Drunen (N-B)*. Alkmaar 1968. [typoscript]

-Zie ook Nieuwkuijk.

Duizel (K 219): zie Acht Zaligheden, Eersel.

Dussen (K 128)

a. RND 9, blz. 107. Winkler, deel 1, blz. 309. [Reprint in: *Hedde gij, zedde gij, Edde gij, zijde gij. Een bonte staalkaart van Brabantse dialecten*. 's Hertogenbosch 1987, 65-67]

b. -R. Broeders: 'Geertruidenberg, Raamsdonk, Dussen', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 94. [typische woorden]

Eerde (L 180a)

a. -B. van Dam: *Oud-Brabants dorpsleven. Wonen en werken op het Brabantse platteland*. Oisterwijk 1972.

Eersel (K 220)

- a. RND 7, blz. 145.
- b. -H. Mandos: 'Een interessante brief over het interieur van een Brabantsche boerderij in 1840', in: *Brabants Heem* 6 (1954), 51-56.
- W. van Gompel: 'Nee en ja', 'Brood en mik' en diverse andere bijdragen, in: *Rosdoek* 4 (1975) - *Rosdoek* 27 (1982).
- J. van Hout: 'Ja en nee', in: *Rosdoek* 8 (1977) blz. 8-10 en 'Nogmaals ja en nee' in: *Rosdoek* 9 (1977) blz. 8-9.

Eindhoven (L 228)

- a. RND 10, blz. 533.
- b. -G.L. Hagens: 'Oude Eindhovense Gezegden' 1-2, in: 't *Gruun buukske van de Heemkundige Studiekring 'Kempenland'* (1978), afl. 56 en 57, blz. 89 resp. 24-26.
- C. Hoppenbrouwers: 'Drents en Gronings in Eindhoven', in: *Tabu* 22 (1992), blz. 23-36. [betreffende Drents Dorp, een wijk van Eindhoven]
- P.A. van Gennep: 'Eindhoven. Eigen is geen vodge', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 66-70. [typische woorden]
- A. van Roozendaal: 'Schijndel (3) / Eindhoven. Dierbaar Brabants', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 228-229. [typische woorden]
- L. Vrijdag: 'Eindhoven (2)', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 71. [typische woorden]
- c. -Hs Weijts L 228, handschrift met woordenlijsten. In collectie van de NCDN.
- Hs Vermeeren L 228, cahier van K. Vermeeren uit 1940 met een alfabetische lijst van woorden en uitdrukkingen. Op de NCDN aanwezig.
- Ts Borghouts L 228, typoscript van F.P. Borghouts uit 1968 met een woordenlijst. In collectie van de NCDN.
- Zie ook Woensel, de Kempen

Elshout (K 136a)

- b. -P. Radboud Janssen S.O.Cist.: 'Een typische vraagtoon in Elshout', in: *Met gansen trou* 4 (1954), blz. 4.
- Zie ook Nieuwkuijk.

Engelen (K 148)

Zie Nieuwkuijk.

Enschot (K 183b)

- a. RND 9, blz. 197.
- Zie Oisterwijk.

Erp (L 182)

- a. RND 10, blz. 409.
- b. -R. Kerstens: 'Erp', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 76-77. [typische woorden]

Esch (K 171)

- b. -P. Jansen: 'Esch', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 78-79. [typische woorden]
- Zie Oisterwijk.

Escharen (L 154)

- b. -D. van der Graaff: 'Escharen', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 80-81. [typische woorden]
- Zie Oijen.

Etten-Leur (K 176, 157a)

- a. RND 9, blz. 183.
- b. -A.J. van Esch: 'Spreekwoorden uit Etten en omgeving', in: *Brabants Heem* 5 (1953), blz. 65-66.
- L.C. Michels: 'Steiloor', in: *De nieuwe taalgids* 47 (1954), nr. 1, blz. 31.
- H. Buijks: 'Etten-Leur en omgeving. Dialekt - een naam voor rijke bestanden', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 82-85. [typische woorden]
- J. Leijten: 'Etten-Leur (2)', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 86. [typische woorden]
- F. Verschuren: *Tette-leurs woordenboek 'Zèège n'èn schrijve' meej plotjes*. Etten-Leur 2000.
- c. - Hs Etten K 176, *West-Noordbrabants idioticon* (anoniem, z. j.). In collectie van de NCDN.

Fijnaart (K 152)

- a. RND 9, blz. 133.
- b. -A. Weijnen: 'Typische [resp. 'Merkwaardige'] West-Noordbrabantsche woorden [uit Fijnaart, Wagenberg en Oud-Gastel]', in: *Eigen Volk* 7 (1935), blz. 13-14, 107-109; 8 (1936), blz. 19-21; 9 (1937), blz. 254-255.
- A. Weijnen: 'De vocaalphonemen in het dialect van Fijnaart', in: *Onze Taaltuin* 10 (1941-'42), blz. 198-208.

-A. Weijnen: 'Algemeen Brabants, Fijnaart en Asten. Dialectherinnering en dialectbeschouwing', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 5-9. [typische woorden]
c. -Hs Wesselius K 152 (fiches), kaartsysteem met ± 190 kaarten met woorden uit het dialect van Fijnaart door J.F. Wesselius. In bezit van de NCDN.

Gastel (bij Budel, L 285)

b. -J.G.M. Biemans: 'Het dialect van Budel, Gastel, Soerendonk en Maarheze: een inleiding', in: *Aa-Kroniek* 9 (1990), blz. 291-302.
-Zie Budel.

Geertruidenberg (K 129)

a. RND 9, blz. 109.
b. -B. Zijlmans: 'Een nostalgische terugblik. 1. Bergs dialect', in: *De Dongebode* 10 (1984), blz. 30-37.
-R. Broeders: 'Geertruidenberg, Raamsdonk, Dussen', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 94. [typische woorden]

Geffen (L 146)

a. RND 10, blz. 321.
b. -I. van Dinther: 'Geffen. Mår', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 95-96. [typische woorden]

Geldrop (L 240)

a. RND 10, blz. 545.
b. -P. Haans: 'Geldrop', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 97-99. [typische uitdrukkingen]
-A.F.Th van der Heijden: 'Geldrop en omgeving. Bessem', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 100-103. [typische woorden]
-Zie ook: De Kempen.

Gemert (L 207)

a. RND 10, blz. 477.
b. -M.G.J. van den Boom: 'Auw Gimmers', in: *Gemerts heem* (1965-1966), nr.21, blz. 2-4.
-M.G.J. van den Boom en W.J. Vos: 'Landbouwtermen in Gemert', in: *Gemerts heem* (1966), nr. 23, blz. 9-11.
-W.J. Vos: 'Gemerts dialect', in: *Gemerts heem* nr. 25 - 44 (1966-2002). [grote nog lopende serie bijdragen met diverse aantekeningen, uitdrukkingen, spot- en schertsnamen en woordenlijsten]
-M.A. van der Wijst: 'Strawsel (Iets over en uit het Gemerts dialect)' In *Gemerts heem* (1970/71) blz.15-16.

-P.H. Vos: 'Iets over het 'GèM+RTS'', in: *Gemerts heem* nr. 42 (1971), blz. 14-20.
-M.A. van der Wijst: 'Gemertse woordenlijst', in: *Gemerts heem* nr. 61 (1975/76) blz. 3-72.
-M. van de Ven / P. Vos: *De Gemertse handwever. Zijn vaktaal en zijn dagelijks leven*. Gemert 1981 [=Busselke 6. Een uitgave van de Heemkundekring 'De Kommanderij Gemert'].
-P. Vos: 'Een geval van taalverandering. De overgang van korte stijgende diftongen naar korte klinkers in het dialect van Gemert; 1886-1986', in: *Gemerts heem* 27 (1985), blz.113-122.
-M. van Sleeuwen: 'Pjèrsbloemhèjlige of Pjèrbrunghèjlige?', in: *Gemerts heem* 30 (1988), nr. 2, blz. 63.
-M. van der Wijst: 'Wat ik niet ken en Van den Elsen wel. Een vergelijking van dialectvragenlijsten uit 1885 en 1975', in: *Gemerts heem* 34 (1992), blz. 128-132.
-P. Vos: 'Vergelijking van dialectlijsten uit 1885 en 1975(2). Wat ik wel ken en Van der Wijst niet', in: *Gemerts heem* 35 (1993), blz. 10-20.
-P. Vos: 'Gemert. Woorden die mij dierbaar zijn', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 104-106. [typische woorden]
-A. Otten: 'Kaffetunie of kappetunie', in: *Gemerts heem* 36 (1994) nr. 2, blz. 33-34.
-P. Vos: 'Seminarietaal', in: *Medewerkerscontact WBD en WLD* 5 (1994) nr. 2, blz. 7-12; 6 (1995) nr.1, blz. 8-14, nr. 2, blz. 5-13
-M. van Sleeuwen: 'Het 'Hawtreeleke' en de 'Brommus'', in: *Gemerts heem* 38(1996), blz. 57-58. [vogelnamen]
-P. Vos: 'Een geval van taalverandering: de overgang van korte stijgende diftongen naar korte monoftongen in het dialect van Gemert', in: R. van Hout en J. Kruijssen (red.), *Taalvariaties. Toonzettingen en modulaties op een thema*. Dordrecht 1996.
-W.J. Vos en M.A. van der Wijst: *Gemerts Woordenboek*. Gemert 1996.
-W. Vos: 'Dialecten Gemert en Bakel vergeleken', in: *Gemerts heem* 39 (1997) nr.1, blz. 59-68.
-A. Maas: 'Gimmertse woorden', in: 't *Brabants Buukske* 3 (2001) nr.4, blz. 12-13.
-A. Otten: 'Een sleik loopenzaad', in: *Gemerts heem* 43 (2001) nr.3 blz.18-19 [maten en gewichten].
-J. Swanenberg: 't Gimmers: dialect op een driesprong', in: *Gemerts heem* 44 (2002), blz. 14-23.
c. -P.H. Vos: *Het fonologisch systeem van het huidige Gemerts. Historische achtergrond van de fonemen*. Eindhoven 1970. [typoscript]

Gemonde (L 177b)

b. -H. van Grinsven: 'Gimmense weerspreuken', in *Gemonde jaarboek* (1998) blz. 66.
-H. van Grinsven: 'Bloemen, planten, kruid en onkruid', in: 't *Brabants Buukske* 1 (1999) nr.4, blz. 19-20.

Gilze (K 182)

- a. RND 9, blz. 193.
- b. -G. Schrauwen: 'Kleding en tongval', in: -: *Beschrijving van het dorp Gilze. Ten nutte van de inwonende jeugd bearbeid.* 's-Hertogenbosch 1828, blz. 34.
- A. Vermetten-Hoevenaars: 'Oude spreekwoorden en gezegden:' in: *De mulder (Uitgave van Heemkring Molenheide) 2 (1982) - De mulder 7 (1986)*. [serie bijdragen].
- W. van Gestel: 'Streekdialekt', in: *De mulder. 7 (1986)* nr. 19 - 18 (1997) nr. 62. [lange serie met diverse aantekeningen over dialektwoorden, ook getiteld 'Streektaal']
- C. Hoevenaars-Willemse: 'Plaatselijke namen van bloemen, planten en bomen in en rond Gilze', in: *De mulder 8 (1987)* nr. 24, blz. 14-15. [woordenlijst]
- A. Vermetten-Hoevenaars: 'Oude uitdrukkingen over sterven en erven,' in: *De mulder 11 (1990)*, nr. 33, blz. 17-20.
- G. Jacobs: 'De invloed van de Franse overheersing, 1795-1813.', in: *De mulder 13 (1992)* nr.42, blz. 23-26.
- C. Nuijten-Pijpers: 'Gilze', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 107-108. [typische woorden]
- W. van Gestel: *Geïllustreerde Wordenlijst van de streektaal van Gilze en Rijen en omstreken*. Rijen 1996.
- W. van Gestel: *Geïllustreerde spreekwoorden gezegden en uitdrukkingen in de streektaal van Gilze en Rijen en omstreken*. Rijen 2002.
- c. -Hs Veldkamp K 182, bestaat uit een aantal brieven (1966) met woordenlijstjes van C. Veldkamp uit Breda met dialectwoorden uit Gilze (K 182). In collectie van de NCDN.

Ginneken (K 179)

- b. -K. (=C.J.M.) Leijten: 'Dialekt-ABC', in: *Brieven van Paulus: onregelmatig verschijnend informatieblad van de heemkundekring 'Paulus van Daesdonck'* 13 (1987) nr. 68- 14 (1989) nr. 75. [serie bijdragen 1-11].

Goirle (K 184)

- a. RND 9, blz. 199.
- b. -W. van Boxtel: 'Goirle. 'n Protje in on eige taol', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 109-111. [typische woorden]
- A. Houtepen: 'Gôls Fraans', in: *Rond de schutsboom*; 15 (1995), nr. 2, blz. 15-17.
- P. Brock: 'Brabants bont' 1-3, in *Rond de schutsboom* 22 (2002) - 23 (2003).
- J. van Eijk: 'Verbasteringen in Goirle' in *Leydraden* (2004) nr.55, blz. 70-72 en nr. 56, blz. 90-95.
- c. -J. Post: *Veujgeltjesprutterpraat, de terminologie in gebruik bij de vogelvangst in Tilburg en Goirle (Noord-Brabant)*. Nijmegen 1960. Scriptie NCDN.
- A. Hoogendoorn: *Goirlese gezegden en uitdrukkingen*. Typoscript dat bestaat uit 4 pagina's. In collectie van de NCDN.

Grave (L 110)

- a. RND 10, blz. 289. Een jongere vertaling van de Gelijkis uit 1937 is te vinden in: Jacob 1937, blz. 98-100. Zie onder b.
- b. -W.G.J.A. Jacob: *Het dialect van Grave*. 's-Hertogenbosch 1937. [klank- en vormleer met een beknopte woordenlijst]
- L. Caron: 'Grave. 't Graafs dialect', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 112-113. [typische woorden]
- c. -Hs Struick L 110, handschrift van Struick Posthumus, dominee te Grave; bevat aantekeningen bij de dissertatie van W. Jacob. In collectie van de NCDN.

Groot Schoot (L 285a); zie Budel (L 285).

Haaren (K 170)

- a. RND 9, blz. 171.
- b. -C.J. Verhoeven: 'Haarese zegswijzen', in *De Kleine Meijerij 50 (1999) - De Kleine Meijerij 55 (2004)*, meerdere bijdragen.
- C.J. Verhoeven: *Haarese woorde, spreuke en gezegdes*. Almere / Enschede 2007.

Haarsteeg (K 145a)

- b. -A. van Engelen: 'Over dialect gesproken', *Met gansentrou 1 (1950)*, blz. 38-40. [losse opmerkingen]
- A. van Engelen: 'Een praatje over onze streektaalen', in: *Met gansen trou 13 (1963)*, blz. 101-104, 113-115 en 149-152.
- A. van Engelen: 'Een praatje over onze spreektaal', in: *Met gansen trou 13 (1963)*, nr. 6, blz. 81-82.
- A. van der Lee: 'Boerentaal en boerenwijsheden' in: *Met gansen trou 28 (1978) - Met gansen trou 35 (1985)*, serie van 6 bijdragen.
- A.E. van der Lee: 'Haarsteeg een dialectisch buitenbeentje?', in: *Met gansen trou 40 (1990)*, blz. 138-139. [losse opmerkingen]
- A. van der Lee: 'Een haffel dialectwoorden (1-4)', in: *Met gansen trou 46 (1996)* nr. 8-11, [serie met losse opmerkingen]
- c. -Hs Van der Heijden, woordenlijst van Harry van der Heijden, per email aan de streektaalfunctionaris bezorgd in 2004.
- Zie ook Nieuwkuijk.

Halsteren (I 78)

- a. RND 5, blz. 77.

Hank (K 128a)

b. -M. van Drunen-van Erp: 'Hank, Raamsdonksveer', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 114-115. [typische uitdrukkingen]

Hapert (K 218)

b. -J. van Hout: 'Hapert', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 116. [typische woorden]
-Zie ook Bladel, Eersel.

Haps (L 160)

a. RND 10, blz. 373.
b. -M. Peeters-Weem-van Daal: 'Haps', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 117. [typische woorden]
c. - Hs Peters Rit L 160, lijstje (2 blz.) van C. Peters Rit met oude uitdrukkingen en gezegdes uit Haps. In collectie van de NCDN.

Heerle (K 173b)

b. -J. Stroop: 'Wouw, Heerle', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 288-291. [typische woorden]

Heesch (L 149)

a. RND 10, blz. 133.
b. -P. Hendriks: 'Heesch', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 118. [typische woorden]

Heeswijk (L 178)

a. RND 10, blz. 397.
b. -L. de Haas: 'Vinkel, Heeswijk', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 267-269. [typische woorden]
-W. van Venrooij: 'Heeswijk-Dinther. 'Dialecteren'', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 119-120. [typische woorden]

Heeze (L 261)

a. RND 10, blz. 609.
b. -E. Kuijpers: 'Heeze, Acht. Woorden met gevoel', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 121-122. [typische woorden]

Helmond (L 237)

a. RND 10, blz. 541. Winkler, deel 1, blz. 295.
b. -[S. Hanewinkel]: *Reize door de Majorij van 's-Hertogenbosch in den jaare 1798-1799*. Amsterdam 1799-1800 [Reprint: Schiedam z.j. (1973)], deel I, blz. 76. [oude woorden]
-W. Iven: *Miet. Andermaal verteld*. Vught 1980 [woordenlijst blz. 114-126].
-R. Ceelen / J. Langewouters / F. van Lieshout / H. van Zantvoort: *Zouwe kenne waai Hellemonders mekaar vurstoan*. [Helmond 1991]. [= 5de uitgebreide en herziene druk van *Woorde en gezegdes zo as wai Hellemonders die kenne*. Helmond 1983] [woordenlijst]
-W. Iven / M. Mandos: *Bij wijze van spreken. Verhalen en spreekwoorden uit Noord-Brabant*. Eindhoven 1984.
-W. Daniëls: 'Hellimunds', in: -: 'n *Schon boks*. Hapert 1991, blz. 64-66. [uitdrukkingen]
-R. Ceelen, e.a.: *Sprè...kwoorde en gezegdes die waai vur allie in un buukske hebbe gezet*. Helmond 1993. [alfabetische woordenlijst].
-B. van der Horst: 'Helmond', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 123-124. [typische woorden]
-N. van Roessel: 'Schijndel (2) / Helmond. Kiezen is verliezen', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 225-227. [typische woorden]
-H. Reijnen: *Knoke, knoerzel en skraol skenke of Skene, skofte en koj kniejs of Pouwte, merch en verslete werruk: ein retrospectief en prospektief dubbelbleengd onderzoek naor wetmatigheje in d'n Hellemonder en de Hellemondse samenleving en naor de noodzakelukke rol van de keijologie bij zon studie*. Helmond 1999.
-W. Daniëls: *Het Helmonds woordenboek*. 's-Hertogenbosch 2006.
c. -Ts De Vries L 237, typoscript dat bestaat uit 2 brieven (1960, 1961) van W. de Vries met woordenlijstjes. In collectie van de NCDN.
-M. Rood: *De taal van de stropers in Helmond en Mierlo-Hout*. Nijmegen 1966. Kandidaatscriptie, in collectie van de NCDN.

Helvoirt (K 169)

a. RND 9, blz. 169.
b. -T. van Rijsewijk: 'Helvoirt, Udenhout', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 125. [typische woorden]
-Zie ook Oisterwijk.

Herpen (L 104)

-Zie Oijen.

's-Hertogenbosch (K 150)

- a. RND 9, blz. 129.
- b. -A. Weijnen: 'Den Bosch en Noord-Brabant', in: *Brabantia Nostra* 3 (1937-38), blz. 57-60.
- J. Sicking: 'Woorden die verdwijnen' in *Brabants Heem* 23 (1961), blz. 78-79.
- J.M. Jansen: 'Dialekt-onderzoek bij leerlingen van dezese klassen van de Bossche basisscholen en hun ouders', in: *Boschboom Bladeren* nr. 18 (1975), blz. 1-15.
- P.M. Overschie: 'Mogen jouw kinderen later dialekt spreken?', in: *Boschboom Bladeren* nr. 18 (1975), blz. 16-30.
- M. Spierings: 'De taal van 'gans een volk' in Oud-Den Bosch', in: *Boschboom Bladeren* nr. 18 (1975), blz. 31-32.
- J. Bruens: *Spul van de rul. Uitdrukkingen van Bossche kneupen*. 's-Hertogenbosch 1976.
- L. Reelick: 'Hoe zèdde gij dè?', 'Hoe zèdde gij dè? witte gij dè' en 'Witte g dè en hoe zèdde g dè', in: *Rond Janus en Bet* 2 (1980) - *Rond Janus en Bet* 9 (1987) [serie bijdragen].
- J.A.M. Roelands: 'Taal', in: J.A.M. Roelands, *Den Bosch nogmaals*. 's-Hertogenbosch 1980. blz. 9-23.
- O. Hoes: 'Een onderzoek anno 1972 naar het dialekt op Bossche basisscholen: 'dialekt? Dan voel je je vrij!', in: *Rond Janus en Bet* 3 (1981), nr. 3, blz. 15-17.
- H. Heestermans: 'Affeseer 's 'n bietje', in: *Brabantia* 42 (1993) nr. 6/7, blz. 3-6. Onder de titel 'Drie Brabantse dialectwoordenboekjes (boekbespreking)' ook in: *Trefwoord* nr. 7 (1994), blz. 83-85. [over het Bosch' woordenboek]
- L. Reelick e.a.: *Bosch' woordenboek*. 's-Hertogenbosch 1993. [alfabetische woordenlijst]
- L. Reelick: "'s-Hertogenbosch (1)', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 126-127. [typische woorden]
- L. Smulders: "'s-Hertogenbosch (2)', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 128. [typische woorden]
- N. de Vries: "'s-Hertogenbosch (3)', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 129-131. [typische woorden]
- H. van den Berselaar: 'Geen eenheidsworst: kleine klank- en vormleer van de Bossche taal', in: *Boschboom bladeren* (1997) nr.45, blz. 9-14.
- H. van den Berselaar: 'Moerstaal', in: *Bossche Bladen* 1 (1999) - *Bossche Bladen* 8 (2006) [diverse bijdragen].
- C. Swanenberg: 'Moerstaal', in: *Bossche Bladen* 1 (1999) - *Bossche Bladen* 7 (2005) [diverse bijdragen].
- C. Swanenberg: "'s-Hertogenbosch - Honderd jaar Bossche stadstaal', in: *Honderd jaar stadstaal*, J. Kruijsen en N. van der Sijs (red.), Amsterdam / Antwerpen 1999, blz. 207-222.
- L. Reelick e.a.: *Bosch Woordenboek II. Aanvullingen*. 's-Hertogenbosch 2002.
- H. van den Berselaar: *Wê zeet uwes? Over de stadstaal van 's-Hertogenbosch. Met tien Bossche verhalen*. 's-Hertogenbosch 2003 [grammatica].

- J. Swanenberg, 'Is dè spèk? Zekers, mar dan zonder rëndje vèt', boekbespreking van H. van den Berselaar, *Wê zeet uwes? Over de stadstaal van 's-Hertogenbosch. Met tien Bossche verhalen*. 's-Hertogenbosch 2003, in: *Bossche bladen* 5 (2003), blz. 99.
- G. Jansen: 'Tekenen van leven in het stadsdialekt van 's-Hertogenbosch', in *Brabants* 1 (2004) nr. 2, blz. 18-20.
- J. Swanenberg: 'Moerstaal', in: *Bossche Bladen* 7 (2005) - *Bossche Bladen* 9 (2007) [diverse bijdragen].
- G. Pijters-Jansen: 'Moerstaal', in: *Bossche Bladen* 9 (2007) [diverse bijdragen].
- c. -Hs v. d. Eerenbeemt K 150; B. van de Eerenbeemt: *Dialectgrammatica van het Bosch*. Een grammatica van het dialekt van 's-Hertogenbosch (Klankleer, vormleer) met alfabetische woordenlijst, gedateerd januari 1930. In collectie van de NCDN.
- G. Jansen: *Kun je door de bomen het Bosch' nog zien? Een onderzoek naar de linguï stische en sociolinguïstische status van het Bosch' dialect*. Doctoraalscriptie Utrecht 1997. ['s-Hertogenbosch 1997]

Heusden (K 135)

- a. RND 9, blz. 119.
- Zie Nieuwkuijk

Hilvarenbeek (K 197)

- a. RND 7, blz. 49.
- b. -H. Heestermans: 'Affeseer 's 'n bietje', in: *Brabantia* 42 (1993) nr. 6/7, blz. 3-6. Onder de titel 'Drie Brabantse dialectwoordenboekjes (boekbespreking)' ook in: *Trefwoord* nr. 7 (1994), blz. 83-85. [over het woordenboek *Dè 's Biks*]
- F. van Hoof: 'Hilvarenbeek', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 132. [typische woorden]
- K. van Kemenade: 'Biks dialect: een zeldzame schriftelijke bron uit 1929', in: *Tussen Paradijs en Toekomst* 12 (1993) nr.36, blz. 96-97.
- J. Naaijkens: *Dè 's Biks. Een verklarende lijst van een aantal Beekse dialectwoorden, aangevuld met enkele taalverschijnselen en toegelicht met voorbeelden en uitdrukkingen die ontleend zijn aan de Beekse volkstaal en het Beekse volksleven*. Hilvarenbeek 1993 (3de druk). [alfabetische woordenlijst]
- J. Naaijkens: 'Hilvarenbeek', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 133-135. [typische woorden]
- c. Ts Ruhe K 197-198, typoscript van dr. H.A.M. Ruhe, arts te Hilvarenbeek en Diessen, bevat een dialectwoordenlijst i.v.m. het menselijk lichaam. In collectie van de NCDN.

Hoeven (K 175)

- a. RND 9, blz. 181.

Hoogeloon (K 217)

a. RND 7, blz. 137.

Hooge Mierde (K 215)

b. -S. Schellekens: 'Hooge Mierde', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 136-137. [typische woorden]

Hooge Zwaluwe (K 126)

a. RND 9, blz. 105.

b. -W. Schuurmans: 'Het Zwaluwse dialect. Oproep!', in: *De Bûrt* 12 (1992), blz. 20-22.

[uitdrukkingen, gezegdes]

-W. Schuurmans: 'Dialecten tussen Holland en Zeeland', in: *De Bûrt* 16 (1993), blz. 34-35.

-C. Hoppenbrouwers: 'De indeling van de zuidoostelijke streektaalen', in: *Tabu. Bulletin voor taalwetenschap* 24 (1994), blz. 37-63 met op blz. 40: De overeenkomst met het Westbrabants van Hooge Zwaluwe.

-D.S. Hoevenaar: 'Zwalloews dialect', in: *De Bûrt* 25 (1996)- *De Bûrt* 30 (2001), diverse bijdragen.

Hoogerheide (I 102a)

a. RND 5, blz. 105.

b. -P. Watjes: 'Woensdrecht, Hoogerheide, Ossendrecht en Putte', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 284-287. [typische woorden]

-*Dialecten in het Zuidkwartier*. Z.p. (Heemkunde "het Zuidkwartier"), 2007.

c. -Hs Stoffels I 102 / I 057a, handschrift uit 1960 van de familie Stoffels uit Ossendrecht; bevat 2 dialectwoordenlijsten uit Hoogerheide en Nieuw-Vosmeer. In collectie van de NCDN.

Huijbergen (K 188a)

a. RND 7, blz. 5.

b. -C.P.J. Hoeckx: 'Zijde gij van Huijbarege' in: *Den Iechtetrekker. Jaarboek 1982 van de Heemkundekring Huijbergen*. Huijbergen 1982, blz. 59-63.

-K. Hoeckx: 'Verklarende woordenlijst', in: *Den Iechtetrekker. Jaarboek Heemkundekring 'De Wilhelmië' Huijbergen* dl 12 (1993), blz. 63-64. [bij: -: 'Foeimerijn en zun moeder', in: *Hedde gij, zedde gij. Edde gij, zijde gij. Een bonte staalkaart van Brabantse dialecten*. 's Hertogenbosch 1987, blz. 137-139]

-C.P.J. Hoeckx: *Dialectwoorden van Huijbergen in de twintigste eeuw*. Huijbergen 2000.

Huisseling (L 103)

b. -J.H.A. Elemans: *Woord en wereld van de boer. Een monografie over het dialect van Huisseling*. Utrecht 1958. (klank- en vormleer, inventarisatie boerenwoordenschat)

-J. Elemans: *Sociologische gegevens uit Huisselings dialectmateriaal*. Amsterdam 1958 [Bijdragen en mededelingen der Dialectencommissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam XX].

-J. Elemans: 'Zestig bloemen', in: *Taal en Tongval* 21 (1969), nr. 3-4 (Bijdragen Prof. dr. A.A. Weijnen aangeboden bij zijn zestigste verjaardag.), blz. 134-136.

-J. Elemans: 'Huisseling, Ravenstein. De klankwetten van Castenmiller', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 138-140. [typische woorden]

Husel (K 216a)

Zie Acht Zaligheden, Reusel.

Kaathoven (bij Berlicum L 147)

b. -N. Castelijns: 'Kaathoven. Bilden út men keinderjörre', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 141-142. [typische woorden]

Kaatsheuvel (K 164a)

a. RND 9, blz. 163.

b. -Badjou [of Batjou]: 'Ketsheuvelse Praot', in: *Strol Zaand. Periodiek van de Heemkundekring 'De Ketsheuvel'* 5 (1990), blz. 351-355 [gebruik van het hulpwerkwoord *doen*]; 6 (1991), nr. 3, blz. 34-35; blz. 42-43 [gezegdes], nr. 4, blz. 12-16 [assimilatie, woordenlijst], nr. 5, blz. 16-19 [idem]; 7 (1992) nr. 2, blz. 40-41 [woorden en uitdrukkingen in verbandmet tijd], nr. 6, blz. 34-35 [uitdrukkingen in verband met stont en kont]

-A van Riel: *Oê-toch. Het dialect van Kaatsheuvel*. De Moer 2002.

Keldonk (L 182a)

b. -F. Kerkhof: 'Keldonk', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 143-146. [typische woorden]

De Kempen

b. -Volgens P. Meurkens (*De dagboeken van P.N. Panken 1819-1904. Memorieboek van een Brabantse schoolmeester. Tweede Band: 1858-1870*. Eindhoven 1994) moeten zich in Pankens nalatenschap een vertaling van de Verloren Zoon (blz. ii: nr. 8), een geannoteerde Hoeffft (blz. ii: nr. 31) en een Kempisch taaleigen (blz. iii: nrs. 5-6-7) bevinden.

-J. Leenen: 'Kempische dialecten', in: -: *De Kempen*. Z.p. 1924 [2de druk], blz. 75-78.

-J. van Bakel: 'Palatalisaties tussen Peel en Kempenland', in: *Mededelingen van de Nijmeegse Centrale voor Dialect-en Naamkunde* 5 (1966), blz. 8-10.

- A. van der Lee: 'Boerentaal en boerenwijsheden', in: *Campinia: driemaandel ks blad van het Streekarchivariaat Noord-Kempenland*, 25 (1978), nr. 9-10, blz. 137-142.
- J. Goossens: 'Kempens als dialectologisch begrip', in: *Taxandria*, Nieuwe Reeks LI-LIII (1979-1981), blz. 157-174. Ook verschenen in: *Mededelingen van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde* nr. 25 (1983).
- W. van Gompel: 'Ons eige taol', in: *Kroniek van De Kempen* dl. 1 (1981), blz. 73-78; dl. 2 (1982), blz. 121-142; dl. 3 (1983), blz. 99-120; dl. 4 (1984), blz. 105-128; dl. 5 (1985), blz. 123-148; dl. 6 (1986), blz. 137-153. [diverse observaties]
- C. Hoppenbrouwers: 'Ons eige taol', in: *Kroniek van De Kempen* dl. 8 (1988), blz. 77-82 [diverse observaties]
- C. Hoppenbrouwers: 'De taol van Kempenland. Van aauwbètte tot zwiemele', in: *Kroniek van De Kempen* dl. 9 (1989) - dl. 20 (2002). [diverse bijdragen over werkwoorden, bijvoeglijke en zelfstandige naamwoorden, bijwoorden]
- J. Jansen: 'Enkele idiomatische, morfologische en syntactische eigenaardigheden van het dialect van Lommel', in: *Te Lomelle op die Campine* 16 (1990), blz. 99-113.
- J.A. van Hout: 'Kempisch taaleigen', in: *De Rosdoek* nr. 65 (1993), blz. 20-21, nr. 66 (1993), blz. 13-14, nr. 67 (1993), blz. 14-15, nr. 68 (1993), blz. 23-24. [vormleer]
- C. Hoppenbrouwers: *De taal van Kempenland. Van ààwbätte tot zwiemele*. Eindhoven 1996.
- J. van Hout: 'Dialect van de Kempen. Tien korte mijmeringen', in: *De Rosdoek* nr. 78 (1996), blz. 4-9.
- J. van de Ven: 'Kempisch dialect', in: *Heemkundekring Schaijk-Reek* 11 (1996) nr. 63, blz. 5.
- c. -J.M. Renders: 'Op weg naar een Noord-Brabants Woordenboek II', in: *Brabants Heem* 12 (1960), blz. 26-30. [Aantal Kempische woorden op die bij De Bont ontbreken en materiaal van P.N. Panken (1850); zie ook Hs Renders L 226, onder Woensel en Hs Renders L 279 (Kempen) onder Bergeijk]
- Zie ook: Acht Zaligheden, Bergeijk, Eersel, Eindhoven, Geldrop, Oerle, Reusel, Zeelst.

Klundert (K 154)

- a. RND 9, blz. 137.
- b. -F. Versluis: 'Oude Klundertse gezegden', in: *De Overdracht* (1977), blz. 9.
- Ansems: Benamingen en gezegdes betrekking hebbende op het boerenleven', in: *De overdracht*; (1980), blz. 18-19.
- L. van Mierden: 'Het 'Klundertse' dialect', in: *De Overdracht* (1980), blz. 23.
- A. van Elewout: 'Klundertse woorden', in: *De Overdracht* 15 (1989) nr. 3, blz. 8-9.
- A. van Elewout: 'Zo zeeje we da', in: *De Overdracht* 15 (1989) - 16 (1990) nr. 4 [zes bijdragen; woordenlijstje].

Knegsel (L 255a)

Zie Acht Zaligheden, Oerle.

Kruisland (K 173a)

- a. RND 9, blz. 177.

Lage Mierde (K 214)

- a. RND 7, blz. 129.
- b. -W. van Gompel: 'M'n eigen', in: *Kroniek van De Kempen* dl. 3 (1983), blz. 106.

Lage Zwaluwe (K 125)

- a. RND 9, blz. 103.
- b. -W. Schuurmans: 'Het Zwaluwse dialect. Oproep!', in: *De Burt* 12 (1992), blz. 20-22. [uitdrukkingen, gezegdes]
- D. Hoevenaar: 'Lage Zwaluwe', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 151-152. [typische woorden]
- W. Schuurmans: 'Dialecten tussen Holland en Zeeland', in: *De Burt* 16 (1993), blz. 34-35.
- D.S. Hoevenaar: 'Zwalloews dialect', in: *De Burt* 25 (1996)- 30 (2001), diverse bijdragen.

Land van Cuijk: zie Cuijk

Langeweg, bij Terheijden (K 158) en Wagenberg (K 158a)

- b. -J. van der Made (red.): *Oit ôds dialect (Uit ons dialect). Een kleine bonte verzameling van woorden, gezegden en uitdrukkingen uit onze kleurrijke streektaal*. [Ondertitel op de omslag: *Leesboekse en taolboekse = De Vlassel* nr. 82 (1997); woordenlijst, grammaticale aantekeningen].

De Langstraat

- b. -J.A.J.A. van Heyst: 'Langstraatse spreekwijzen, bij verscheidene gelegenheden opgevangen', in: *Taxandria* 6 (1899) blz. 235-236.
- A. van Engelen: 'Over dialect gesproken', *Met gansen trou* 1 (1950), blz. 38-40. [losse opmerkingen]
- Zie ook: Waalwijk, Haarsteeg, Drunen, Nieuwkuijk.

Leende (L 262)

- a. RND 10, blz. 613.

Leur (K 157a): zie Eften-Leur

Liempde (L 199)

- a. RND 10, blz. 449.

b. -[R. van Laere]: 'Enkele gezegden en gebruikte woorden (dialect)', in: -: *Kulhannes*. Liempde 1992, blz. 212-228.

-R. van Laere: 'Liempde', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 153-155. [typische woorden]

-R. van Laere: *Liempd sprak*. Liempde 2002.

Lierop (L 242)

b. -S. van Schalen: 'Lierop. D'n doel', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 156-159. [typische woorden]

Lieshout (L 203)

a. RND 10, blz. 465.

b. -[Werkgroep dialecten]: *Liessents woordebuukske*. Lieshout1985.

-[Werkgroep dialecten]: *In en um de boerdereij*. [Lieshout 1992]. [thematisch geordend woordenboekje van agrarische terminologie]

-I. van de Gevel-Slits: 'Lieshout, Mariahout', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 160. [typische woorden]

-I. van de Gevel-Slits: 'Oit dun auwen tijd', in: *D'n effer* 8 (1995) nr.4, blz.15.

-K. van Hoof: 'Liessents dialect', in: 't *Brabants Buukske* 2 (2000) nr.3 blz. 11.

-Werkgroep dialecten: 'Cultuurtalen en dialecten', in *D'n effer* 13 (2000) nr.4, blz. 24-26.

-Werkgroep dialecten: 'Franse woorden in ons dialect', in: *D'n effer* 14 (2000) nr.3 blz. 26-27.

-Werkgroep dialecten: 'Verkleinwoorden in ons dialect', in: *D'n effer* 14 (2001) nr.4, blz. 38-39.

-H. Lamers: 'Lieshout bestaat niet', in: *D'n effer* 16 (2002) nr.3, blz. 21-27.

-H.A.J.M. Lamers: 'Het Liessentse Leesplengske', in: *D'n effer* 17 (2003) nr. 6, blz. 19-23.

-J. Swanenberg: 'Het dialect in Lieshout en omstreken' (1-3), in: *D'n effer* 20 (2006) nr. 1-3.

Liessel (L 263a)

a. RND 10, blz. 621.

b. -H. Crompvoets: 'Over dialect van Deurne, Liessel en Vlierden', in: *D'n Uytbeyndel* nr. 9 (1985), blz. 5-11.

-*Het Lijssels Dialect-woordenboek*. Liessel 1989.

Lith (L 93)

a. RND 10, blz. 257.

b. -L. Bongers: 'Lith', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 161-162. [typische uitdrukkingen]

Loon-op-Zand (K 164)

a. RND 9, blz. 161.

b. -J. van Beers: 'Loon op Zand', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 163-166. [typische woorden]

-A. van der Lee: 'Loon op Zand (2)', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 167-168. [typische woorden]

-A. van der Lee: 'Het kleurr k taalgebruik van de Loonse boeren' in: *Straet en vaert. Jaarboek heemkundekring Loon op 't Sandt*; (1999), blz. 45-52.

Luijksgestel (K 242)

a. RND 7, blz. 237.

Maarheeze (L 284)

a. RND 8, blz. 13.

b. -J.G.M. Biemans: 'Het dialect van Budel, Gastel, Soerendonk en Maarheeze: een inleiding', in: *Aa-Kroniek* 9 (1990), blz. 291-302.

-J. Biemans: 'Dialect uit Maarheeze', in: *Aa-Kroniek* 12 (1993), blz. 98-107. [inleiding, thematische woordenlijst]

Maashees (L 212)

a. RND 10, blz. 497.

c. -Hs Maashees L 212, anoniem handschrift, z.j., met woordenlijst. In collectie van de NCDN.

Made (K 127)

b. -[J. Kooiman]: *Ut May's woordeboekske*. [z.p., z.j.]. [alfabetisch woordenboek]

-[J. Kooiman]: *Ut May's woordeboek. Méj veul ouwe foto's van De May en zun Mayenèers*. [Made 1990]. [alfabetisch woordenboek; 2de uitgebreide druk van bovengenoemde uitgave]

-J. Kooiman: 'Made', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 169-170. [typische woorden]

Maren (L 91a)

b. -B. Kooijman: 'Maren. In de palm van mijn hand', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 171-172. [typische woorden]

Mariahout (L 203c)

b. -I. van de Gevel-Slits: 'Lieshout, Mariahout', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 160. [typische woorden]

Meerveldhoven (L 225a)

b. -M. van de Ven: 'Haol - hool - schoergat', in: *Brabants Heem* 6 (1954), blz. 151.

Megen (L 96)

a. RND 10, blz. 261.

b. -P. Marc. Heyer O.F.M.: 'Gebruiken bij begraven te Megen rond 1800', in: *Brabants Heem* 9 (1957), blz. 88-90.

De Meierij

a. -C.R. Hermans: 'Proeven van Belgisch-Nederduitsche dialecten. XII. Dialect der Meierij van s' Hertogenbosch', in: *Belgisch Museum* 3 (1839), blz. 387-391. [Maaslands][Verloren Zoon] [Reprint in: *Hedde gij, zedde gij, Edde gij, zijde gij. Een bonte staalkaart van Brabantse dialecten.* 's-Hertogenbosch 1987, 198-199]

b. -[S. Hanewinkel]: *Reize door de Majorij van 's-Hertogenbosch in den jaare 1798-1799.* Amsterdam 1799-1800 [Reprint: Schiedam z.j. (1973)], deel I, blz. 76, 125; deel II, blz. 102-105. [oude woorden]

-C. Lixa: 'Lijst van eenige woorden in de Meierij van Den Bosch in gebruik', in: *De Navorscher* 9 (1859), blz. 328; 10 (1860), blz. 346-347.

-[H.M.C.] v[an] O[osterzee]: 'Woorden in het Land van Kuik, maar ook in de Meierij in gebruik', in: *De Navorscher* 10 (1860), blz. 146.

-H.M.C. v[an] O[osterzee]: 'Woorden in de Meierij van Den Bosch in gebruik', in: *De Navorscher* 11 (1861), blz. 20; 24 (1874), blz. 468.

-A.J.C. Kremer: 'Woorden in de Meierij van Den Bosch in gebruik', in: *De Navorscher* 24 (1874), blz. 335-336; 26 (1876), blz. 563-564.

-C. Lixa: 'Woorden in de Meierij van Den Bosch in gebruik', in: *De Navorscher* 24 (1874), blz. 416-418.

-[J.J.] de Vlam: 'Bijdrage tot het taaleigen der Meierij', in: *Taal- en letterbode* 6 (1875), blz. 72-73.

-A. Sassen: 'Bijdrage tot een Meierijsch idioticon', in: *Noord-Brabantsche almanak voor het jaar 1892.* 's Bosch 1891, blz. 723-744.

-J. Cuypers: 'Bijdrage tot een Meierijsch idioticon', in: *Noord-Brabantsche almanak voor het jaar 1893.* 's Bosch 1892, blz. 840-858.

-H.M. van de Ven: 'Enkele eigenaardigheden uit het Meyereische dialect', in: *Eigen Volk* 3 (1931), blz. 136-137.

-A. Weijnen: 'De Meierijse verkorting', in: *Taal en Tongval* 4 (1952), blz. 175-181.

-A. van Loey: 'Middel nederlandse werkwoorden op -rzen', in: *Verlagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor taal en letterkunde* 1958, blz. 647-651.

-A. Weijnen: 'De Meierijse niet-geronde vormen van de objectsvorm van het persoonlijk voornaamwoord van de tweede persoon', in: *Taal en Tongval* 13 (1961), blz. 21-23.

-K. Heeroma: *Brabants uit de 18de eeuw. De Meierijse woordenlijsten van J. L. Verster.* Amsterdam 1968 [Bijdragen en Mededelingen der Dialectencommissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam XXXIV].

-J. Vromans: 'Kleine Meierijse metrologie', in: *Mededelingen van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde* nr. 13(1974), blz. 45-67.

-C. Swanenberg: *Wiej wè bewaort ... 'n oostbrabants woordebuukske (...).* Delft 1986z.

-C. Swanenberg: *...Diej he' wè ... 'n oostbrabants woordebuukske (...).* Delft 1987.

-C. Swanenberg: *Zin 't wefke...Zei-spreuken en humoristische verhaaltjes met haar in de hoofdrol.* Delft 1988.

-C. Swanenberg: *...En ze waar al 80 jaor maagd.* 'n oostbrabants woordebuukske. Delft 1991.

-C. Swanenberg / G. Rooijackers: '800 jaar de Meierij, de Meierijenaars en hun taal', in: Th. Cuijpers: *Ach lieve tijd: 800 jaar de Meierij en de Meierijenaars.* Zwolle 1994- ..., blz. 367-386 [= deel 16 (1996)]

-C. en J. Swanenberg: *Èige grèij.* 'n Meierijs woordenboek. Enschede 1996. [alfabetisch woordenboek van het Noordoost-Meierijs]

-C. Swanenberg en J. Swanenberg: *Vergee:te grèij. Aanvullingen op Èige grèij.* Enschede 2000.

-J. Swanenberg en C. Swanenberg: *Op goei gevuul. Vormleer van de Meierijse dialecten.* Almere / Enschede 2007.

c. -H. van de Biezen: *Meierijse woorden.* (z.j.); eigendom van de bibliotheek van de Abdij van Berne te Heeswijk (een cahier met bijlagen). [Niet bij NCDN.]

-Zie ook: St.-Michielsgestel, St. Oedenrode, Uden, Zeeland.

Middelbeers (K 199a)

a. RND 7, blz. 57.

b. -E. Verspaandonk: 'Middelbeers, Ulicoten', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant.* Delft 1993, blz. 173-176. [typische woorden]

Middelrode (L 177c)

b. -J. Swanenberg: 'Middelrode', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant.* Delft 1993, blz. 177-178. [typische woorden]

Mierlo (L 241)

a. RND 10, blz. 549.

b. -G. van der Vleuten: *Mens van Mierle, Bóks mi 'n lééfke.* Mierlo 1986.

-G. van der Vleuten: 'Mierlo', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant.* Delft 1993, blz. 179-180. [typische woorden]

-G. van der Vleuten: *Mierlo's woordenboek.* Mierlo 2002 [tweede uitgebreide druk].

Mierlo-Hout (L 241a)

- b. -G. van der Vleuten: *Mierlo's woordenboek*. Mierlo 2002 [tweede uitgebreide druk met een woordenlijst voor Mierlo-Hout op blz. 204-210].
- c. -Ts Bijsterveld L 241a, verzameling van woorden, zegswijzen en teksten in het dialect van mevr. D. Bijsterveld-Nooyen (1961 en 1978). In collectie van de NCDN.
- M. Rood: *De taal van de stropers in Helmond en Mierlo-Hout*. Nijmegen 1966. Kandidaatscriptie NCDN.

Mill (L 158)

- b. -C. Schuurmans en A. van Tienen: *Wa'k zeggen woj. Land-van-Cuijks Woordenboek, dialect van Mill*. Almere Enschede 2006.

Moergestel (K 186)

- a. RND 9, blz. 205.
- b. -K. van Elderen: *Op zun Gèssels*. 3 delen. Moergestel 1983-84. [diverse aantekeningen in en over dialect]
- Zie ook Oisterwijk.

Neerkant (L 0265)

- b. -L. Joosten: 'Neerkant. Onder de Panningerzijlinie', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 181-182. [typische woorden]

Netersel (K 218b)

- b. -W. Hendriks: *Nittersels Wóórdenbuukske. Dialect van de Acht Zaligheden*. Almere 2005.

Nieuw Ginneken, zie Ginneken (K 179)

Nieuw Vosmeer (I 57a)

- b. -J. Stroop: 'Sociale aspecten van het dialect in het werk van A.M. de Jong', in: *A.M. de Jong. Zes voordrachten*. 's- Hertogenbosch 1981, blz. 48-66. Ook verschenen in: J. Stroop: *Sprekend een Westbrabander [2]. Krantestukjes over dialectverschijnselen in West-Noord-Brabant*. Amsterdam 1981, blz. 119-139.
- c. -Hs Stoffels I 102 / I 057a, handschrift uit 1960 van de familie Stoffels uit Ossendrecht; bevat 2 dialectwoordenlijsten uit Hoogerheide en Nieuw-Vosmeer. In collectie van de NCDN.

Nieuwkuijk (K 146)

- b. -A. van Engelen: 'Ken uw dialect', in: *Met gansen trou* 22 (1972) - *Met gansen trou* 33 (1983), diverse bijdragen.

- J.C. van Oostrum: 'Uitstervend dialect', in: *Met gansen trou* 27 (1977) blz.15-16.
- L. Sikkers: 'Oude gezegdes uit onze streek', in: *Met gansen trou* 52 (2002) nr.12, blz. 185-190.
- Zie ook Drunen, Haarsteeg.

Nijnsel (L 200a)

- b. -T. Sijbers / M. Mandos-Van de Pol: *Over Bij wijze van sprèke gesproken*. Helmond 19803. [spreekwoorden en zegswijzen].
- T. Sijbers: 'Nijnsel. Speelse sprongen', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 183-185. [typische woorden]
- T. Sijbers: *Klink-Klaor-Klank*. Enschede 1995 [met woordenlijst (blz. 154-157)].
- c. -Hs Van Nostrum L 200a, lijst van uitdrukkingen van C. van Nostrum. In collectie van de NCDN.

Nispen (K 188)

- a. RND 7, blz. 1.

Nistelrode (L 151)

- a. RND 10, blz. 341.
- b. -A. de Laat: 'Nistelrode. Skòn Nisserois', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 186-187. [typische woorden]

Nuenen (L 235)

- a. RND 10, blz. 537.
- b. -J. van Bakel: 'Een impasse in het dialect van Nuenen', in: *Taal en Tongval* 11 (1959), blz. 24-36. [Naar aanleiding hiervan: A. Weijnen: 'Het vraagstuk van de oorsprong der stijgende diftongen', in: *Taal en Tongval* 11 (1959), blz.37.]
- J. van Bakel: 'De meest gesloten vocaalfonemen in het dialect van Nuenen bij Eindhoven', in: *Tijdschrift voor NederlandseTaal- en Letterkunde* 78 (1960-61), blz. 199-217.
- J. van Bakel: 'Dialectfossielen', in: *Taal en Tongval* 13 (1961), blz. 13-15.
- G. Aarts: 'Nuenen', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 188-189. [typische woorden]

Nuland (L 145)

- a. RND 10, blz. 317).
- b. -Mister v. Pinxteren: 'Aauw gezegdes', in: *Spoorzoeker. Heemkundig periodiek Heemkundevereniging 'Nuwelan'* 4 (1991) nr. 2, blz. 21-22; nr 4, blz. 2-3.
- Zie De Meierij, Rosmalen.

Oeffelt (L 161)

a. RND 10, blz. 377.

-Zie Cuijk.

Oerle (L 224)

a. Een jongere vertaling uit 1958 is opgenomen in De Bont 1958, deel II, blz. 799-800. Zie onder b.

b. -A.P. de Bont: *Dialekt van Kempenland. Meer in het bijzonder d'Oerse taol*. Deel 1: *Klank- en vormleer*, Deel 2: *Vocabularium*. Assen 1958-1962; Deel 4: *Bestiarium*. 's-Hertogenbosch 2005.

-J. van de Biggelaar: 'Grepn uit de onvoltooide van A.P. de Bont', in: *De Rosdoek* 1986, nr. 40, blz. 6-7, nr. 41, blz. 10-13, nr. 42, blz. 21-23.

-Zie ook: De Kempen.

Oijen (L 095)

c. -Hs Mischgofsky L 095, handschrift van L. Mischgofsky met een woordenlijst voor Oijen (z.j.), eigendom van de NCDN. [het hs bevat ook 'die 40 Sätze von Wenker' ingevuld voor Oijen, Oss (L 099), Herpen (L 104) en Escharen (L 154)]

Oirschot (K 187)

a. RND 9, blz. 207. Winkler, deel 1, blz. 302.

b. -J. de Josseling de Jong: 'De verkleinwoorden in een Noordbrabantsch dialect', in: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 22 (1903), blz. 125-131.

-M. van der Heijden: 'Oirschot. Een haffel flarden', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 193-195. [typische woorden]

-J. van Hout: 'Oirschot (2)', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 196. [typische woorden]

c. Hs Oirschot K 187, anoniem handschrift (z.j.) met als zegslieden F. v. Kessel (70 j.; vader uit Schijndel) en G. v.d. Schoot (68 j.; 'alles uit Oirschot'). In collectie van de NCDN.

Oisterwijk (K 185)

a. RND 9, blz. 203

b. -P.J.M. Wuisman: "'Vaaig', 'Kremmig' en 'Hel': enige dialect-vragen aan onze lezers", in: *De Kleine Meijerij* 27 (1976) blz. 61.

-P. Wuisman: 'Kwanselen en knellen', in: *De Kleine Meijerij* 29 (1978), nr. 2, blz. 53-54.

-P.J.M. Wuisman: 'Ramen (raomen) en een ramscheut' en 'Haffel, haffelen en haffelkatje' in *De Kleine Meijerij* 31 (1980) blz. 109 en blz. 117.

-A. van der Eerden: 'Oisterwijk', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 197. [typische woorden]

Oosterhout (K 161)

a. RND 9, blz. 155.

b. -J.A.A.M. Oomen: 'Het Oosterhoutse dialect', in: *Mededelingenblad van de Heemkundekring 'De Heerlijkheid Oosterhout'* 10 (1986), blz. 752-753.

-Th. van Drunen: 'Oosterhout, Waspik', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 198-200. [typische woorden]

-Chr. Buiks: 'Oosterhouts dialect', in: *Mededelingenblad van de heemkundekring 'De Heerlijkheid Oosterhout'* 19 (1995), blz. 2492-2506. [alfabetische woordenlijst]

-P. Klaverdijk: 'Woorden uit Oosterhout en omgeving', in: *Mededelingenblad van de heemkundekring 'De Heerlijkheid Oosterhout'* 20 (1996), blz. 2575-2580. [thematische woordenlijst]

c. -Ts Ireneus K 161, typoscript van broeder Ireneus (M. van der Avoird) met woordenlijst uit 1960 (15 pp.; met enkele beschouwingen over dialect). In collectie van de NCDN.

Oploo (L 186)

a. RND 10, blz. 421.

b. -A. Vloet: 'Oploo. Dialect uut Ploewe', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 201-202. [typische woorden]

Oss (L 99)

a. RND 10, blz. 269.

-C.R. Hermans: 'Proeven van Belgisch-Nederduitse dialecten. XII. Dialect der Meierey van s' Hertogenbosch', in: *Belgisch Museum* 3 (1839), blz. 387-391. [Maaslandse vertaling van de Parabel van de Verloren Zoon] Reprint in: *Hedde gij, zedde gij, Edde gij, zijde gij. Een bonte staalkaart van Brabantse dialecten*. 's-Hertogenbosch 1987, 1988-1999.

b. -F.J.M. van de Ven: 'Het dialect', in: -: *Vierduizend jaar Oss*. Berlicum 1975, blz. 89-91.

-R. Albers: 'Oss', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 203-204. [typische woorden]

-G. Ulijn: 'Oss (2)', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 205-206. [typische woorden]

-Zie Oijen.

Ossendrecht (I 118)

a. RND 3, blz. 25.

b. -D. Mous, P. Jacobs, J. van Dooren: 'Woorden en begrippen die betrekking hebben op de boerderij', in: *Tijding* (1978), nr. 1, blz. 14-20.

- 'Gezegden & uitdrukkingen uit Ossendrecht e.o.', in: *Tijding* (1978), nr. 3, blz. 9-12.

-D.& A. H[ugens-]V[erbrugge].: 'Bloemen en planten in onze streek met een eigen dialectische naam', in: *Tijding* (1985) nr. 3, blz. 26-32. [woordenlijst]

-D. en A. Hugens-Verbrugge: 'Oos Ostrechs dialekt', in: *Tijding* (1986) nr. 3 - *Tijding* (1990) nr. 3, [alfabetische woordenlijst] en 'Oos Ostrechs dialect. Deel 2', in: *Tijding* (1991) nr. 1, blz. 68-73. [alfabetische woordenlijst: aanvulling]

-J. van den Bussche: 'Van wat verdween', in: *Tijding* (1990) nr.1, blz. 61-63.

-P. Watjes: 'Woensdrecht, Hoogerheide, Ossendrecht en Putte', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 284-287. [typische woorden]

-*Dialecten in het Zuidkwartier*. Z.p. (Heemkunde "het Zuidkwartier"), 2007.

Oud Gastel (K 153)

a. RND 9, blz. 135.

b. -A. Weijnen: 'Typische [resp. 'Merkwaardige'] West-Noordbrabantsche woorden [uit Fijnaart, Wagenberg en Oud-Gastel]', in: *Eigen Volk* 7 (1935), blz. 13-14, 107-109; 8 (1936), blz. 19-21; 9 (1937), blz. 254-255.

-A. Weijnen: 'Bijzondere Oudgastelse woorden', in: *Jaarboek De Ghulden Roos* nr. 4 (1944-45), blz. 78-87.

-H.C.J. Zandbergen: 'Een inventarisatie van de Gastelse volkstaal', resp.: 'Een aanvulling op de inventarisatie van de Gastelse volkstaal', resp. 'Tweede aanvulling op de inventarisatielijst van de Gastelse volkstaal', resp. 'Derde aanvulling op de inventarisatielijst van de Gastelse volkstaal', resp. 'Dialekt. Vierde aanvulling', in: *Jaarboek Heemkundekring Het Land van Gastel*. 1985, blz. 3-20; 1986, blz. 95-109; 1987, blz. 40-46; 1988, blz.87-88; 1991, blz. 108-109. [woordenlijst]

-H.C.J. Zandbergen: 'Spreekwoorden, uitdrukkingen en gezegden zoals die in het Gastels dialect worden gebruikt', resp.: 'Spreekwoorden, uitdrukkingen en gezegden zoals die in het Gastels dialect worden gebezigd', resp. 'Spreekwoorden, uitdrukkingen en gezegden. Tweede aanvulling', in: *Jaarboek Heemkundekring Het Land van Gastel*. 1987, blz. 36-39; 1988, blz. 85-86; 1991, blz. 109-111.

-F. van Merrienboer: 'Volkstaal: bijnamen van Gastelse en Stampergatse personen: 2e aanvulling', in: *Jaarboek Heemkundekring Het Land van Gastel (Oud Gastel)*, (1991) blz. 107-108.

-G. van Gastel: 'Gastel. Bij wijze van brief', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 87-88. [typische woorden]

-C. van der Horst: 'Gastel en omgeving. Mwòje rwòje kòle', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 89-90. [typische woorden]

-M. de Koning: 'Gastel (3). Het dialect als echte taal', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 91-93. [typische woorden]

-H.C.J. Zandbergen en F. van Merrienboer, *Naostebij, het Gastels woordenboek*. Oud-Gastel 1994 (2e druk). [eerder als losse bijdragen verschenen in het jaarboek van de heemkundekring]

-G. van Gastel: *Daor emme Giele wir*. Enschede 2003 [enkele observaties].

-M. de Koning: 'Paopekanekes', in: *Brabants* 4 (2006), nr. 3, blz. 37

Oudenbosch (K 157)

a. RND 9, blz. 143.

c. -Hs Vermeulen Noordwestbr. (K 157), aantekeningen van F. Vermeulen over het Westbrabants, in het bijzonder het dialect van Oudenbosch (z. j.). Het hs, bestaande uit 20 schriften en losse blaadjes, bevindt zich in de collectie van de NCDN.

Overloon (L 209a)

a. RND 10, blz. 489.

De Peel

b. -[A. Sassen]: 'Hoe men in Peelland persoons- en geslachtsnamen verbuigt', in: *Tijdschrift voor Noord-Brabantsche Geschiedenis, Taal- en Letterkunde* 1 (1883-84), kol. 42-44.

-[A. Sassen]: 'De verbuiging van de gemeene zelfstandige naamwoorden met de hun voorafgaande bepalende woorden in Peelland', in: *Tijdschrift voor Noord-Brabantsche Geschiedenis, Taal- en Letterkunde* 2 (1884-85), kol. 16.

-A.F. van Beurden: 'De Limburgsche en Brabantsche Peel', in: *Limburg's Jaarboek* 25 (1919), blz. 78-127.

-A. Weijnen: 'Uit de vaktaal der Peelarbeiders', in: *Onze Taaltuin* 6 (1937-38), blz. 331-335.

-A. Weijnen: 'Geboeid door onze Brabantse taal; III, Het Peellands dialect', in: *Brabantia Nostra* 6 (1940-'41), blz. 324-326.

-J. van Bakel: 'Palatalisaties tussen Peel en Kempenland', in: *Mededelingen van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde* 5 (1966), blz. 8-10.

-Zie Aarle-Rixtel, Asten, Deurne, Helmond.

Prinsenbeek (K 158c)

a. RND 9, blz. 149.

b. -H. Kegge: 'Prinsenbeek. Peerke', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 207-208. [typische woorden]

-P. de Nijs: 'Dialectwoorden' in *De Klepel* 1 (1997) nr. 3 - *De Klepel* 3 (1999) nr. 11, diverse bijdragen.

-P. de Nijs: 'Dialect' in *De Klepel* 3 (2000) nr. 12 - *De Klepel* 8 (2004) nr. 30, diverse bijdragen.

-P. de Nijs: 'Op z'n Biks' in *De Klepel* 8 (2004) nr.28 en 29.

c. -Hs De Nijs K 158c, in 1991 ingezonden woordenlijst van P.B. de Nijs. In collectie van de NCDN.

Putte (K 202)

a. RND 7, blz. 69.

b. -P. Watjes: 'Woensdrecht, Hoogerheide, Ossendrecht en Putte', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 284-287. [typische woorden]

-*Dialecten in het Zuidkwartier*. Z.p. (Heemkunde "het Zuidkwartier"), 2007.

Raamsdonk (K 130)

b. -R. Broeders: 'Geertruidenberg, Raamsdonk, Dussen', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 94. [typische woorden]

Raamsdonksveer (K 129a)

a. RND 9, blz. 111.

b. -M. van Drunen-van Erp: 'Hank, Raamsdonksveer', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 114-115. [typische uitdrukkingen]

Ravenstein (L 102)

a. RND 10, blz. 277.

b. -J. Elemans: 'Huisseling, Ravenstein. De klankwetten van Castenmiller', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 138-140. [typische woorden]

c. -M.B.J.M. Kersten: *Woordonderzoek: familierelaties - verwantschapsnamen*. Nijmegen z.j. [werkstuk]. In collectie van de NCDN.

Reusel (K 216)

a. RND 7, blz. 133.

b. -W. van Gompel: 'Holderdebolder koei op zolder. Een overzicht van klankexpressief taalmateriaal', in: -: *Van Gummigallegen*. [Bijdragen tot de kennis van het Reusels Heem, deel 2]. Reusel 1979, blz. 117-145.

-W. van Gompel (red.): *Van Gummigallegen*. Reusel 1979 [Bijdragen tot de kennis van het Reusels Heem deel 2].

-W. van Gompel: *Plant en mens in Reusel; een overzicht*. [Bijdragen tot de kennis van het Reusels Heem, deel 3]. Bladel 1979.

-W. van Gompel (red.): *Volksvermaak in Reusel*. Reusel 1981 [Bijdragen tot de kennis van het Reusels Heem deel 4].

-W. van Gompel: 'M'n eigen', in: *Kroniek van De Kempen* dl. 3 (1983), blz. 106.

-G. Janssen: 'Non de parole voe ...', in: N. Daniëls e.a.: *Reusel à la de meet*. [Bijdragen tot de kennis van het Reusels Heem, deel 5]. Reusel 1983, blz. 50-60. [Franse leenwoorden]

-W. van Gompel: 'Nou', in: *Kroniek van De Kempen* dl. 4 (1984), blz. 12-121.

-[Redaktie]: 'Woordenboek van het Reusels dialect', in: *De Schééper* 4 (1992) nr. 13, blz. 5. [aankondiging]

-W. van Gompel: 'Wittet nog?', in: *De Schééper* 4 (1992) nr. 14 - 6 (1994) nr. 23 [serie o.m. over aanspreekvormen].

-J. Jansen: 'Reusel. Van stekker tot stoppelkétje', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 209-210. [typische woorden]

-W. van Gompel: 'Het Reusels dialect', in: *De Schééper* 6 (1995), nr. 24 - *De Schééper* 15 (2003), nr. 59, [diverse bijdragen].

-G. Janssen: 'Schelle duu nie zeer....' in *De Schééper* 9 (1997) nr. 35 - *De Schééper* 16 (2004) nr. 63, meerdere bijdragen.

-P. Wouters: 'Oud-Reusel', 1-3, in: *De Schééper* 12 (2001) nr.48 - 14 (2002) nr.52.

-W. van Gompel: *Reusels Woordenboek. Deel 1 - De mens, Deel 2 - De wereld, Deel 3 - Beroepen en andere bezigheden, Deel 4 - Inleiding, Schets van het dialect, Aanvullingen, Registers*. Reusel 2002, 2003, 2004, 2006.

-W. van Gompel: 'Het Reusels woordenboek en zijn lezers' in: *Brabants* 1 (2004) nr. 1, blz. 16-18.

c. - Ts HWR K 216, typoscript van de Heemkunde Werkgroep Reusel (HWR; K 216) i.v.m. de tentoonstelling 'Het Reusels Dialect' (okt. 1993) dat woordenlijsten met dialectmateriaal in verschillende rubrieken bevat. In collectie van de NCDN.

-Zie ook: Acht Zaligheden, De Kempen.

Riel (K 184a)

a. RND 9, blz. 201.

Riethoven (L 258)

a. RND 10, blz. 601.

Rijen (K161a)

a. RND 9, blz. 157.

Zie Gilze.

Rijkevoort (L 187a)

a. RND 10, blz. 429.

Rijsbergen (K 180)

a. RND 9, blz. 189. Winkler, deel 1, blz. 306-309.

b. -D. de Bruijn: 'Rijsbergen', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 211. [typische woorden]

-Zie ook Baronie van Breda.

Rixtel: zie Aarle-Rixtel

Roosendaal (K 174)

a. RND 9, blz. 179.

b. -A. Weijnen: 'Een Roosendaals sjiboeth', in: *Eigen Volk* 10 (1938), blz. 191-196.

- A. Weijnen: 'Taalgrenzen in het gebied van De Ghulden Roos', in: *Jaarboek De Ghulden Roos* nr. 2 (1942), blz.13-21.
- J. van Nassau e.a.: 'Oòns taoltje', serie bijdragen in *De Klaproos* 1 (1980) - *De Klaproos* 16 (1985). [spelling, grammatica, woordverzameling, zie vooral de lijst in nr. 12 (1983) enz.] In collectie van de NCDN.
- J. van Nassau: "'t Roosendaals woordenboek', in: *Heemkundekring Roosendaal en Nispen* nr. 8 (1985), blz. 39-45.
- A.A. Weijnen: 'De taal van het Rekeningboek van het Sint-Ambrosiusgilde te Roosendaal', in: *Jaarboek De Ghulden Roos* nr. 48 (1988), blz. 5-10.
- W. Ernest: 'Roosendaal', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 212. [typische woorden]
- [J. van Nassau]: 'Oons taoltje. De wording van een woordenboek', in: *Heemkundekring Roosendaal en Nispen* nr. 25 (1994), blz. 38-40.
- J. van Nassau: 'Roosendaals schóónste', in: *Brabants* 3 (2006) nr. 1, blz. 42-44.
- J. van Nassau: 'En brakke da me waare', in: *Brabants* 4 (2007), nr. 1, blz. 21-23.
- c. -W. Knappers: *Dialekt; een probleem in het voortgezet onderwijs?* Z.p. 1980 [Typoscript].

Rosmalen (L 144)

- a. RND 10, blz. 313.
- b. -C. Swanenberg: *Wiej wè bewaort ... 'n oostbrabants woordebuukske (...)*. Delft 1986z.
- C. Swanenberg: *...Diej he' wè ... 'n oostbrabants woordebuukske (...)*. Delft 1987.
- C. Swanenberg: *Zin 't wefke...Zei-spreuken en humoristische verhaaltjes met haar in de hoofdrol*. Delft 1988.
- C. Swanenberg: *...En ze waar al 80 jaor maagd. 'n oostbrabants woordebuukske*. Delft 1991.
- H. Coppens: 'Rosmalen', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 213-216. [typische woorden]
- N. Gurtjes: 'Kruisstraat (Rosmalen)', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 147-150. [typische woorden]
- H. Coppens: 'Voor u gehoord', in: *Rosmalla* 4 (1994) nr. 2 - 13 (2003) [serie over zegswijzen]
- C. en J. Swanenberg: *Èige grèij. 'n Meierijs woordenboek*. Enschede 1996. [alfabetisch woordenboek]
- C. Swanenberg: 'Haone en henne', in: *Rosmalla* 6 (1996) blz. 22-24.
- C. Swanenberg: 'Over koei en kalver', in: *Rosmalla* 7 (1997) blz. 34-36.
- C. Swanenberg en J. Swanenberg: *Vergee:te grèij. Aanvullingen op Èige grèij*. Enschede 2000.
- C. Swanenberg: *Wie wè bewaort diej he' wè*. Enschede 2003.
- J. Swanenberg en C. Swanenberg: *Op goei gevuul. Vormleer van de Meierijs dialecten*. Almere / Enschede 2007.

Rucphen (K 177)

- b. -R. de Rooij: 'Zèèg 't mar as 'ne Rucvenner', in: 't *Rucvennerke* 1 (1988) nr. 3, blz. 8-9, nr. 4, blz. 10-11; 2 (1989) nr. 1, blz. 14-15. [zegswijzen]
- M. [=R.] de Rooij: 'Zoo zèèg 't n'n Rucvenner', in: 't *Rucvennerke* 2 (1989) nr. 2- 6 (1993). [serie alfabetische woordenlijsten]
- R. de Rooij: 'Rucphen', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 217-219. [typische woorden]

Sambeek (L 188)

- a. Winkler, deel 1, blz. 299.
- b. -[anoniem]: 'Grenstalen', in: 't *Daghet in den Oosten* 21 (1905), blz. 40-42.
- Zie Boxmeer.

Schajjk (L 150)

- a. RND 10, blz. 337.
- b. -W. Brands: *Schajjk in dialect*. Schajjk z.j. (1984? of 1975?). (Aanwezig in de Brabant-collectie en in de collectie van de NCDN.).
- A. van der Heijden: 'Schajjk', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 220. [typische woorden]
- N. van den Bergh e.a.: *Um nie te vergeete. Schajjks dialectboekje*. Schajjk / Reek 2007.

Schijf (K 177a)

- b. -A. Weijnen: 'De woordenschat te Schijf', in: *Jaarboek De Ghulden Roos* nr. 12 (1952), blz. 102-108.

Schijndel (L 179)

- a. RND 10, blz. 401.
- b. -F.J. Couwenbergh: *De vriendwerkers-terminologie*. Sleeuwijk 1972.
- M. Vervoort: *Wè zittie. Skèindels Woorde-buukske*. Schijndel 1988 (aanwezig in de Brabant-collectie).
- M. Vervoort: *De leste... Gè bent! Schijndels zakwoordenboekje*. Schijndel 1994.
- J. Geerts: 'Schijndel. 'In ons eigen taal'', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 221-224. [typische woorden]
- N. van Roessel: 'Schijndel (2) / Helmond. Kiezen is verliezen', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 225-227. [typische woorden]
- A. van Roozendaal: 'Schijndel (3) / Eindhoven. Dierbaar Brabants', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 228-229. [typische woorden]
- P. van Esch: *Hiermeej hède oew eige nie gekùld*. Schijndel 1994 [spreekwoorden].

-P. van Esch: *Brabantse spreekwoorden en gezegden: (mi'ne skeendelse tongval)*. Schijndel 2001 [spreekwoorden].

-Zie ook de Meierij.

Sint-Agatha (L 159b)

a. RND 10, blz. 369.

Sint-Anthonis (L 185)

b. -M. Goossens: 'Sint Anthonis', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 230-233. [typische woorden]

Sint-Hubert (L 158a)

a. RND 10, blz. 357.

Sint-Michielsgestel (L 177)

a. RND 10, blz. 393.

b. -W.F. Mürköster: 'Een Brabantsch raadsel en zijn Indische dubbelganger', in: *Driemaandelijksche Bladen* 10 (1910), blz. 48-53 [Herdrukt in: J. van Ginneken / J. Endepols: *De regenboogkleuren van Nederlands taal*. 's-Hertogenbosch 19312, blz. 90].

-F. van Gèssel: 'Sint Michielsgestel. B'ons in de straot in vruger jorre', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 234-237. [typische woorden]

-W. van Gulick: 'Sint Michielsgestel (2)', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 238. [typische woorden]

c. -H. Kapteijns: *De boerentaal van St.-Michielsgestel*. 1945 Nijmegen [Scriptie (typoscript) Nijmegen].

-Zie ook De Meierij.

Sint-Oedenrode (L 200)

a. RND 10, blz. 453.

b. -J. Raaijmakers: 'De klampert of klampvogel', in: *Heemschild* 20 (1986), nr. 4, blz. 62-63.

-W. van Rooij: 'Ons dialect [1-4]', in: *Heemschild* 20-22 (1986-1988) [serie bijdragen].

-P. van Breugel: 'Sint-Oedenrode. Kamp blaost', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 239-242. [typische woorden]

-W. van Rooij: 'Sint Oedenrode (2). Van smèreges toew saoves', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 243-244. [typische woorden]

c. -Hs Jansen L 200, *Gewoonten en gebruiken rond 1900 in Rooi*. Handschrift van F.N. Jansen, woordenlijst en uitdrukkingen uit St-Oedenrode, eind 19de eeuw. 4 Kleine cahiers, eigendom van de NCDN.

- Hs Van de Laar L 200, handschrift uit 1968-1969 van J. v.d. Laar met lijstjes met dialectwoorden en uitdrukkingen. In collectie van de NCDN.

-Zie ook De Meierij.

Sint-Willebrord (K 177c)

a. RND 9, blz. 187.

c. - Hs Gielen K 177c, anoniem handschrift uit 1918-1922 dat prof. dr. J. Gielen in 1959 naar prof. Weijnen stuurde, met verhalen in dialect, gebruiken en liedjes, lijsten met woorden, zegswijzen en uitdrukkingen uit/over St-Willebrord. In collectie van de NCDN.

Sleeuwijk (K 100a)

b. -S. de Leeuw: 'Sleeuwijks dialect', in: *Neerlands Volksleven* 21 (1971), blz. 209-211.

Soerendonk (L 283)

b. -J.G.M. Biemans: 'Het dialect van Budel, Gastel, Soerendonk en Maarheze: een inleiding', in: *Aa-Kroniek* 9 (1990), blz. 291-302.

-N. Compen: 'Soerendonk. Hoeszègen', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 245-248. [typische woorden]

Zie Budel.

Someren (L 264)

a. RND 10, blz. 625.

b. -Zùmmers, *nie te beschrieve*: Someren 2001 [woordenlijst van Werkgroep Zùmmers woordenboek]

Son (L 202)

a. RND 10, blz. 461.

Sprang (K 139)

Zie Capelle.

Sprundel (K 177b)

a. RND 9, blz. 185.

b. -M. van de Maagdenberg: 'Sprundel', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 249. [typische woorden]

c. -W. van den Bosch: 'Taal' op school, een les dialectwoorden zoeken op een Sprundelse basisschool. Nijmegen 1983 [werkstuk]. Typoscript, collectie van de NCDN.

Stampersgat (K 0153)

b. -F. van Merriënboer: 'Volkstaal: bijnamen van Gastelse en Stampersgatse personen: 2e aanvulling', in: *Jaarboek Heemkundekring Het Land van Gastel (Oud Gastel)*, (1991) blz. 107-108.

Standdaarbuiten (K 156)

a. RND 9, blz. 141.

Steenbergen (I 57)

a. RND 5, blz. 51.

b. -T. Bakx: 'Opmerkingen over het Steenbergse dialect', in: *Stad en Land van Steenbergen, gedenkbundel bij gelegenheid van de herdenking Steenbergen 500 jaar Nassaustad 1458-1958*. Steenbergen 1958.

-T. Bakx: 'De klinkers van het Steenbergse dialect', in: *Taal en Tongval* 12 (1960), blz. 149-167.

-T. Bakx: 'Enkele opmerkingen over de medeklinkers in het Steenbergs dialect', in: *Taal en Tongval* 13 (1961), blz. 19-20.

-Zie ook: Nieuw Vosmeer.

Steensel (L 255b)

Zie Acht Zaligheden.

Terheijden (K 158)

a. RND 9, blz. 145.

b. -H. Krijnen: 'Breda, Terheijden', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 53. [typische woorden]

-H. Krijnen: 'Veel gehoorde uitdrukkingen', in: H. Krijnen: *Weer 'n boekje van H.K. Widam. Korte verhalen en gedichtjes*. = *De Vlassel* nr. 71 (1995), blz. 114-116. [uitdrukkingen]

-J. van der Made (red.): *Oit ôds dialect (Uit ons dialekt). Een kleine bonte verzameling van woorden, gezegden en uitdrukkingen uit onze kleurrijke streektaal*. [Ondertitel op de omslag: *Leesboekse en taalboekse* = *De Vlassel* nr. 82 (1997). Woordenlijst, grammaticale aantekeningen].

Teteringen (K 159)

a. RND 9, blz. 151.

b. -A. van Dort-van Deursen: 'Het gulden ABC', in: *Teterings erfdeel* 10 (2001) nr.38 blz. 6-12.

Tilburg (K 183)

a. RND 9, blz. 195.

b. -P. van Beek: 'Tilburgse taalplastiek', in: *Nieuwsblad van het Zuiden*, Tilburg (1964-1972) [column; zie ook www.cubra.nl].

-J.J.M. Sicking: 'Tilburgs dialect', in: *Historische Bijdragen. Orgaan van de Heemkundekring Tilborgh* 3 (1972), nr.4/5, blz. 54-55.

-J. Vromans: 'Tilburg met mate', in: *Actum Tilliburgis* 7 (1976), blz. 58-65.

-H. Vereijken: 'De spelling van het Tilburgs dialect', in: *Actum Tilliburgis* 10 (1979), blz. 148-160.

-Werkgroep Tilburgs Taaleigen: 'Uit het dagelijks leven van Tilburg vruger', in: *Actum Tilliburgis* 12 (1981), blz. 49-55.

-[E. Klaassen / J. Smits / H. van Rijen (e.a.)]: *Tilburgs dialect*. Tilburg 1984, 2de uitgebreide druk 1985. [woordenboek]

-W. Sterenburg: 'Erkende spelling voor Tilburgs dialect', in: *Tilburg* 2 (1984) nr. 4, blz. 10-11.

-H. Vereijken: 'De spelling van het Tilburgs dialect', in: R. Janssen: *We hebben gezongen en niks gehad*. Tilburg / Breda 1984, blz. 239-245.

-A. Weijnen: 'Etymologische invallen, 3: Tilburgs 'vaajeg'', in: *Taal en Tongval* 37 (1985), nr. 3-4, blz. 204.

-D. Boutkan: 'Morfonologische klinkerverwisseling in het Tilburgs stadsdialect', in: *Taal en Tongval* 42 (1990), 46-60.

-B. van Dijk: "Hedde semenketije et Tilburgs woordebuukske op zak?" Niet alleen geografie bepalend voor dialect', in: *Tilburg* 11 (1993) nr.2, blz. 40-46.

-H. Heestermans: 'Affeseer 's 'n bietje', in: *Brabantia* 42 (1993) nr. 6/7, blz. 3-6. Onderde titel 'Drie Brabantse dialectwoordenboekjes (boekbespreking)' ook in: *Trefwoord* nr. 7 (1994), blz. 83-85. [over *Mèn Tilbörgs Wõordeboek*]

-A. van Oirschot: 'Tilburg, Breda', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 250. [typische woorden]

-H. van Rijen: *Mèn Tilbörgs Wõordeboek*. Tilburg 1993. [alfabetisch woordenboek]

-E. Schilders: 'Tilburg (2), Oisterwijk, Berkel-Enschot', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 251-252. [typische woorden]

-J. v.d. Ven: 'Tilburg (4), Gemert, De Rips, Heeze', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 256. [typische woorden]

-F. Verbunt: *Tilburgs vur tonpraoters en aandere saawealers*. [Groot woordeboek van de Tilburgse Taol.] Tilburg 1993 [3de druk], 1996 [7e druk] [alfabetisch woordenboek].

-S. Verhoeven: 'Tilburg (5)', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 257-258. [typische woorden]

-M. van Oostendorp: *Vowel quality and phonological projection*. Tilburg 1995.

-L. Toorians: 'Liever Latijn en Grieks dan dode talen: Tilburgs tussen nostalgie en toekomst', in: *Brabant cultureel* 44 (1995), nr. 8, blz. 20-21.

-D. Boutkan / M. Kossman: *Het stadsdialect van Tilburg. Klank en vormleer*. Amsterdam 1996.

- P. Spapens: 'Een Tilburgs etentje ten bate van het Tilburgs dialect', in: *Alledaagse dingen*; (1997), afl. 1, blz. 12-13.
- F. Swets: 'Tilburg Dutch vowel alternations and phonological elements', in: *Linguistics in the Netherlands ...*; vol. 17 (2000), blz. 199-207.
- M. van Oostendorp: 'The phonology of postvocalic /r/ in Brabant Dutch and Limburg Dutch', in: H. Van de Velde en R. van Hout (eds.), *r-atrics: sociolinguistic, phonetic and phonological characteristics of /r/*; Speciaal nr. van: *Étud. trav.*; (2001), nr.4 (déc), blz. 113-122.
- H. van Rijen: *Mèn Tilbörgs Wóórdeboek; hoe-t ók kan!* Tilburg 2002 [tweede uitgebreide druk].
- P. Spapens, G. Steijns, W. Sterenborg en F. Verbunt, *Goedgetòld. Diksjenèèr van de Tilbörgse taal.* Zaltbommel 2004.
- F. Swets: *The phonological word in Tilburg Dutch.* Dissertatie UvA, Amsterdam 2004.
- J. Swanenberg: 'Tilburgs. Taal van een stad en van een streek', in: *Tilburg* 23 (2005) nr. 1, blz. 7-10.
- c. - Hs Van Ginneken K 183, woordenlijst voor Tilburg, verzameld door J. Van Ginneken (1916), eigendom van de NCDN.
- N. Daamen, *Tilburgs dialect.* Handschrift uit 1916.
- H. Mandos: *Het fonologisch vocaalsysteem van het Tilburgsch dialect.* Nijmegen 1932-3. Scriptie bij Van Ginneken, NCDN.
- J. Post: *Veujgeltjesprutterspraat, de terminologie in gebruik bij de vogelvangst in Tilburg en Goirle (Noord-Brabant).* Nijmegen 1960. Scriptie NCDN.
- W. Jonkerouw: typoscript over boeventaaltje in Tilburg, 1940-50. Tilburg 1988, aanwezig in de Brabant-collectie.

Uden (L 152)

- RND 10, blz. 345.
- b. -Brabantius: 'Proeve eener grammatica der taal van oostelijk Noord-Brabant', in: *Onze Volkstaal* 1 (1882), blz. 162-173.
- Brabantius: 'Woordenlijst der Noord-Brabantsche volkstaal', in: *Onze Volkstaal* 1 (1882), blz. 193-237.
- A. van den Elsen: *Udense vertellingen, in den hoek van 't vuur.* Uden 1977. [woordenlijst op blz. 171-5]
- P. van Hout: 'Uden', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant.* Delft 1993, blz. 259-260. [typische woorden]
- P. Noy: 'Vogels en hun bijnamen', in *Sprokkelingen* 13 (1999) nr.50, blz. 6-8 en 14 (2000) nr.51, blz.15-16.
- A. Zegers: *Het dialect van het Land van Ravenstein, in het bijzonder van Uden en Zeeland,* Uden 1999.
- Ut Újes. Un streektaal mi klank, wèrremte èn gevuul.* Samengesteld door een groep Udenaren o.l.v. Ad Vrenssen. Uden 2001.
- c. -Hs Heere L 152, handschrift van L. Heere, in 1940 aan prof. Weijnen toegestuurd. In collectie van de NCDN.
- Zie ook De Meerij.

Udenhout (K 165)

- a. RND 9, blz. 165.
- b. -C. Verhoeven: *Herinneringen aan mijn moedertaal.* Baarn 1978, Delft 1994 [algemene beschouwingen plus een woordenlijst]
- T. van Rijsewijk: 'Helvoirt, Udenhout', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant.* Delft 1993, blz. 125. [typische woorden]
- C. Verhoeven: 'Udenhout. Woorden van anderen', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant.* Delft 1993, blz. 261-263. [typische woorden]
- J. Denissen: 'Herinneringen aan de moedertaal van Cornelis Verhoeven.' in *Unentse sprokkels, jaarboek van Heemcentrum 't Schoor.* Udenhout 2003. blz. 34-37.
- Zie ook Oisterwijk.

Ulicoten (K 195b)

- b. -E. Verspaandonk: 'Middelbeers, Ulicoten', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant.* Delft 1993, blz. 173-176. [typische woorden]
- Zie Baarle-Nassau.

Valkenswaard (L 260)

- a. RND 10, blz. 605.
- b. -C. Hoppenbrouwers: 'Valkenswaard, een stadje met een bekker?', in: *Taal en Tongval* 23 (1971), blz. 201-202.
- C. Hoppenbrouwers: 'Gradual Dialect Loss and Semantic Fields', in: K. Deprez (ed.): *Language and Intergroup Relations in Flanders and in The Netherlands.* Dordrecht / Providence RI 1989, blz. 83-97.
- C. Hoppenbrouwers: 'Lexicale veranderingen', in: -: *Het regiolect: van dialect tot Algemeen Nederlands.* Muiderberg 1990, 137-157.
- J.B. Berns: 'Merckenswaert van het Meertens-Instituut', in: *Merckenswaert. Jaarboek [2] Heemkundekring 'Weerderheem'.* Valkenswaard 1993, blz.197-200. [met bibliografie]
- A. Dams: 'Praktisch dialect', in: *Merckenswaert. Jaarboek [2] Heemkundekring 'Weerderheem'.* Valkenswaard 1993, blz. 201-211. [toelichtingen bij dialectteksten]
- F. Hoppenbrouwers: 'Valkenswaard', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant.* Delft 1993, blz. 264-265. [typische woorden]
- Goed gebekt in eigen dialect* deel 1-5. Valkenswaard 2001-2004. [serie bundeltjes met verhalen en gedichten, waarbij woordenlijstjes worden opgenomen].
- J. Swanenberg: "Inleidend hoofdstuk", in *M'n Moederstaal. Zôð gezeed, zôð geschreeve.* Almere / Enschede 2007, blz. 9-28. [bundel verhalen en gedichten, waarbij woordenlijstjes worden opgenomen].

Veghel (L 180)

- a. RND 10, blz. 405.
b. -G. Wonders: 'Iets over moeders en Janne', in: *Van Vehchele tot Veghel* 9 (1989) nr.3, blz. 68.
-J. Fransen: 'Veghel', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 266. [typische woorden]
c. -Hs Vissers L 180, handschrift van 253 bladen van O.F.M. Vissers, Cap., en Pater J. Silverius. Bevat behalve een woordenlijst ook gegevens van grammaticale aard, spreekwoorden en uitdrukkingen. In collectie van de NCDN (afgestaan in 1949). Het Meertens-Instituut te Amsterdam bezit een overeenkomstig handschrift.

Veldhoven (L 255)

- a. RND 10, blz. 593.
c. -S. van Hulst: *Dialect in Veldhoven, een sociolinguïstisch onderzoek naar dialectkennis en houding van dialectsprekers in Veldhoven*. Nijmegen 1988. Doctoraalscriptie, in scriptiekast NCDN.

Vessem (K 200)

- a. RND 7, blz. 61.

Vierlingsbeek (L 190)

- a. RND 10, blz. 437.

Vinkel (L 145a)

- b. -L. de Haas: 'Vinkel, Heeswijk', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 267-269. [typische woorden]

Vlierden (L 243)

- a. RND 10, blz. 621.
b. -J. Coppens: 'De timmerman aan het werk; Vlierdens dialect', in: *D'n Uytbeyndel* nr. 8 (1985), blz. 9-10.
-H. Crompvoets: 'Over dialect van Deurne, Liessel en Vlierden', in: *D'n Uytbeyndel* nr. 9 (1985), blz. 5-11.

Vlijmen (K147)

- a. RND 9, blz. 125.
-Zie Nieuwkuijk.

Vortum (L 189)

- a. RND 10, blz. 433.

Vught (K 168)

- a. RND 9, blz. 167.
b. -J. Kuper: 'Vught', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 272-273. [typische woorden]
-J. Smeets: 'Vught (2), 's-Hertogenbosch, Hilvarenbeek, Kaatsheuvel, Veghel, Wintelre', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 274-277. [typische woorden]

Waalre (L 257)

- b. -A. Dams: 'Waalre', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 278. [typische woorden]

Waalwijk (K 141)

- a. RND 9, blz. 121.
b. -P.J. Berkelmans: 'Wölleks dialect', in: *De Klopkei* 3 (1979), blz. 369-371; 4 (1980), blz. 457-461.
-J.M. Vugts: 'Nogmaals het Wölleks Dialect', in: *De Klopkei* 4 (1980), blz. 488-497.
-P.J. Berkelmans: 'In hoeverre spreekt de Waalwijkse jeugd nog 'dialect'?', in: *De Klopkei* 5 (1981), blz. 594-597.
-B. Stevens: 'Het gesproken en het geschreven dialect' in *De Klopkei* 8 (1984), blz. 27-32.
-J.M. Vugts: 'Een Waalwijks gezegde: Paardentrekkers', in *De Klopkei* 14 (1990) nr.1 blz. 28.
-W. Pullens: 'Waalwijk, Baardwijk', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 279-281. [typische woorden]
-H. Verwiel: 'Waalwijk (2)', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 282. [typische woorden]
-S. Alessie: 'Woorde in oonze taol' in *De Klopkei* 23 (1999) nr.3 blz. 104-105.

Wagenberg (K 158a)

- a. RND 9, blz. 147.
b. -A. Weijnen: 'Typische [resp. 'Merkwaardige'] West-Noordbrabantsche woorden [uit Fijnaart, Wagenberg en Oud-Gastel]', in: *Eigen Volk* 7 (1935), blz. 13-14, 107-109; 8 (1936), blz. 19-21; 9 (1937), blz. 254-255.
-J. van der Made (red.): *Oit ôôs dialect (Uit ons dialect). Een kleine bonte verzameling van woorden, gezegden en uitdrukkingen uit onze kleurrijke streektaal*. [Ondertitel op de omslag: *Leesboekse en taalboekse = De Vlasselt* nr. 82 (1997). Woordenlijst, grammaticale aantekeningen].

Wanroij (L 184)

- a. RND 10, blz. 417

b. -R. van Sambeek-Derks: 'Wanroij', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 283. [typische woorden]

Waspik (K 131)

a. RND 9, blz. 113.

b. -Th. van Drunen: 'Oosterhout, Waspik', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 198-200. [typische woorden]

-D. Berendse e.a.: *Waspikse Praot*. Waspik 2007.

Werkendam (K 100)

a. RND 9, blz. 77.

b. -F.J. Couwenbergh: *De vriendwerkers-terminologie*. Sleeuwijk 1972.

-A. Visser: 'Het spraakgebruik te Werkendam', in: -: *Werkendam ontdekt verleden*. Werkendam [1978], blz. 251-260.

-Th. Westerhout: 'Werkendamse terminologie', in: *Mededelingenblad van de Historische Vereniging Werkendam en De Werken c.a.* 3 (1994) nr. 1, blz. 31-37. [woordenlijst]

Westerhoven (L 280)

b. -C. Hoppenbrouwers: 'Het verkleinwoord in het Westerhovens', in: *Spektator* 7 (1977-78), blz. 462-477.

-W. van Gompel: 'Haus', in: *Kroniek van De Kempen* dl. 2 (1982), blz. 138.

-C. Hoppenbrouwers: *Language change. A study of phonemic and analogical change with particular reference to S.E. Dutch dialects*. Meppel 1982.

-C. Hoppenbrouwers: 'Het genus in een Brabants regiolect', in: *Tabu* 13 (1983), blz. 1-25.

-C. Hoppenbrouwers: 'Fonische ontwikkelingen in een Brabants regiolect', in: J. Taeldeman en H. Dewulf (red.) *Dialect, standaardtaal en maatschappij*. Leuven / Amersfoort 1985, blz. 149-159.

-C. Hoppenbrouwers: 'Het genus in de Oostbrabantse dialecten', in: -: *Het regiolect: van dialect tot Algemeen Nederlands*. Muiderberg 1990, 109-127.

Wijk (K 110)

a. RND 9, blz. 87.

Woensdrecht (I 102)

b. -P. Watjes: 'Woensdrecht, Hoogerheide, Ossendrecht en Putte', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 284-287. [typische woorden]

-*Dialecten in het Zuidkwartier*. Z.p. (Heemkunde "het Zuidkwartier"), 2007.

Woensel (L 226)

b.-J.M. Renders: 'Iets over het Woensels' in *Renders* (1978) blz.10-13.

-L. van Woensel: 'Eindhoven-Woensel', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 72-75. [typische woorden]

c. -Hs Renders L 226, aantekeningen over het dialect van Woensel van W. Renders, daterend van ongeveer 1900 (bibliotheek UvT?).

-J.M. Renders: *Het dialect van Woensel*. Nijmegen z.j. [Scriptie (typoscript) bij Van Ginneken. Fonologische studie. In collectie van de NCDN].

Woudrichem (K 102)

a. RND 9, blz. 81.

Wouw (K 173)

a. RND 9, blz. 175.

b. -J. Stroop: 'Wouw in het westbrabantse taallandschap', in: *Jaarboek De Ghulden Roos* nr. 43 (1983), blz. 41-53.

-J. Stroop: 'Over schuilgaande medeklinkers en hun sporen', in: *De Vierschaer* 3 (1985), nr. 4, blz. 59-66.

-J. Stroop: 'Wouw, Heerle', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 288-291. [typische woorden]

c. -Hs Vos K 173, handschrift van Vos uit Wouw; kopie van een zoekgeraakt origineel, eigendom van de Ghulden Roos, daterend van ca. 1920.

Zeeland (L 157)

a. RND 10, blz. 353.

b. -Brabantius: 'Proeve eener grammatica der taal van oostelijk Noord-Brabant', in: *Onze Volkstaal* 1 (1882), blz. 162-173.

-Brabantius: 'Woordenlijst der Noord-Brabantsche volkstaal', in: *Onze Volkstaal* 1 (1882), blz. 193-237.

-A. Zegers: *Het dialect van het Land van Ravenstein, in het bijzonder van Uden en Zeeland*, Uden 1999.

c. -A. van Gerwen: *Het dialect van Zeeland* (N.Br.). Nijmegen z.j. [Scriptie (typoscript) bij Van Ginneken.]

-Zie ook De Meerij.

Zeelst (L 225)

a. RND 10, blz. 529.

b. -J. Cuypers: 'Spreekwoorden te Zeelst in gebruik', in: *Tijdschrift voor Noord-Brabantsche Geschiedenis, Taal-en Letterkunde* 1 (1883-84), kol. 235-236.

- J. Cuypers: 'Spreekwoorden en uitdrukkingen in Zeelst en omstreken saamgelezen', in: *Noord-Brabantsche almanak voor het jaar 1891*. 's Bosch 1890, blz. 431-456.
- J. Cuypers: 'Spreekwoorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen. (Zeelst en omstreken). Tweede honderdtal. *Noord-Brabantsche almanak voor het jaar 1893*. 's Bosch 1892, blz. 877-894.
- Zie ook De Kempen.

Zegge (K 175b)

- b. -A. Koevoets: 'Zegs zogezeed', in: *Heemkundekring 'Den Lande van Zegge'* (2003) blz. 7-19.
- A. Koevoets: *Zegs zogezeed. Jaarboek 2006 Heemkundekring Den Lande van Zegge*. Zegge 2006.

Zevenbergen (K 155)

- a. RND 9, blz. 139.
- b. -W. Meulblok: 'Enkele zinnen in Zevenbergs dialect', in: *Oud Nieuws*. 9 (1989) nr. 2, blz. 20. [enkele observaties]
- E. Goverde: 'Zevenbergen', in: C. Swanenberg (red.): *Onder ons gezegd in Brabant*. Delft 1993, blz. 292-293. [typische woorden]
- J. de Groot en I. Krielen-Van Dorst: 'Op z'n Zeuveberregs gezeed', in: *Oud nieuws* 12 (1992) nr. 37-*Oud nieuws* 21 (2001) nr. 64 [lange serie bijdragen, o.m. over spelling en met woordenlijsten].
- J. de Groot en I. Krielen: 'Op z'n Zeuveberregs gezeed', Zevenbergen 1998 [woordenlijst].

Zevenbergschen Hoek (K 125a)

- c. -Hs Strijbosch K 125a, handschrift van C. Strijbosch dat bestaat uit een tweetal brieven uit 1960 met allerlei woorden en uitdrukkingen over allerlei onderwerpen. In collectie van de NCDN.

Zundert (K 190)

- a. RND 7, blz. 17.
- b. -P. Dictus: 'T ies wonder. Aspecten van de Zundertse woordenschat en de kennis daarvan bij jonge Zundertenaren'. Tilburg 1985.
- Zie ook Baronie van Breda.

REGISTER OP AUTEURSNAAM

Aarts, G.: 117

Aarts, P.: 96

Ackersdijck, W.C.: 93

Aker, Th. van den: 92

Albers, R.: 119

Alessie, S.: 133

Alphen, K. van: 93

Ansems: 110

Avoird, M. van der: 119

Badjou [of Batjou]: 109

Bakel, J. van: 61, 63, 72, 73, 109, 117, 121

Bakx, T.: 128

Barten, A.: 86

Beek, A. van: 97

Beek, P. van: 129

Beerendonk, W. van: 91

Beers, J. van: 113

Belemans, R.: 23, 54, 61, 63, 73, 76, 77

Berendse, D.: 134

Berkelmans, P.J.: 133

Berns, J.: 61, 73, 74, 77, 131

Berselaar, H. van den: 106

Beurden, A.F. van: 121

Bevens, B.: 76

Bie, G. de: 92

Biemans, J.G.M.: 94, 100, 113, 127

Biemans, J.H.C.: 80, 89, 92

Biezen, A. van de: 81

Biezen, H. van de: 115

Biggelaar, J. van de: 118

Bijsterveld, A.J.: 52, 78

Bijsterveld-Nooyen, D.: 116

- Blancquaert, E.: 69, 71
 Blomme, I.: 61, 73, 78
 Boland, H.: 73
 Bongers, L.: 112
 Bont, A.P. de: 39, 59, 60, 63, 72, 84, 118
 Booï, H. de: 95
 Boom, M.G.J. van den: 100
 Borghouts, F.P.: 98
 Borghouts, Th.: zie Sjaggerijn
 Bosch, W. van den: 127
 Boselie, M.P.: 62, 91
 Boutkan, D.: 129
 Bostel, W. van: 102
 Brabantius: 59, 70, 81, 130, 135
 Brand, G. van de: 93
 Brand, H. van den: zie Brabantius
 Brands, W.: 125
 Brandts, C.: 62, 94
 Bree, C. van: 87
 Breugel, P. van: 126
 Brock, P.: 102
 Broeders, R.: 97, 100, 122
 Brok, H.: 68, 73-76
 Bruens, J.: 106
 Bruijn, D. de: 123
 Buijks, H.: 99
 Buiks, Chr.: 119
 Bussche, J. van den: 120
Camp, G. van de: 90
 Caron, L.: 103
 Castelijns, N.: 109
 Ceelen, R.: 105
 Claessens, J.C.: 69, 71
 Compen, N.: 127
 Coppens, H.: 124
 Coppens, J.: 87, 132
 Coupé, G.: 73, 78
 Couwenbergh, F.J.: 125, 134
 Crompvoets, H.: 61, 73, 74, 78, 87, 96, 112, 132
 Cuuk, W. van: 95
 Cuypers, J.: 59, 114, 135, 136
Daamen, N.: 130
 Dam, B. van: 97
 Dams, A.: 73, 75, 76, 131, 133
 Daniëls, W.: 79, 82, 83, 86, 105
 Decroos, B.: 61, 73, 77
 Denissen, J.: 131
 Deprez, K.: 87
 Deurze, H. van: 96
 Dictus, P.: 136
 Dijk, B. van: 129
 Dinther, I. van: 100
 Donkers, Th.: 95
 Dooren, J. van: 119
 Doorn, W. van: 95
 Dort-van Deursen, A. van: 128
 Draaijer, H.G.A.: 62, 90
 Draye, L.: 73
 Driessen, G.: 44, 45
 Drunen, Th. van: 119, 134
 Drunen-van Erp, M. van: 104, 122
Eenbergen-Swinkels, A. van: 89
 Eerden, A. van der: 118
 Eerenbeemt, B. van de: 107
 Eijk, J. van: 102
 Elderen, K. van: 116
 Elemans, J.H.A.: 39, 108, 109, 122
 Elewout, A. van: 110
 Elsen, A. van den: 130
 Elshout, H. van den: 97
 Elst, A.: 84
 Elzen, J. van den: 91
 Engelen, A. van: 62, 103, 111, 116
 Engelen, H. van: 95
 Ernest, W.: 124
 Esch, A.J. van: 99
 Esch, P. van: 125, 126
 Essink, H.: 62, 87
 Eyl-van de Klashorst, A. van: 93
Franken, P.: 90
 Fransen, J.: 132
 Frissen, C.: 73, 74
Gastel, G. van: 120
 Geerden, C.: 94
 Geerts, J.: 125
 Gennep, P.A. van: 98
 Gerwen, A. van: 59, 81, 135
 Gèssel, F. van: 126
 Gestel, W. van: 62, 102
 Gevel-Slits, I. van de: 112, 113
 Gielen, J.: 127
 Gijsen, M.: 91
 Ginneken, J. van: 4, 24, 31, 39, 59, 70, 71, 81, 84, 130
 Goffin, W.: 69, 71
 Gompel, W. van: 61, 62, 80, 89, 98, 110, 111, 122, 123, 134
 Goossens, J.: 23, 63, 73, 75, 77, 110
 Goossens, M.: 50, 126
 Goverde, E.: 136
 Graaff, D. van der: 99
 Grinsven, H. van: 101
 Groot, J. de: 62, 136
 Gulick, W. van: 126
 Gurtjes, N.: 124
Haage, M.: 83
 Haans, P.: 100
 Haas, L. de: 104, 132
 Habraken, H.: 96
 Hagen, A.: 25, 41, 46, 61, 73, 75
 Hagens, G.L.: 98
 Hanewinkel, S.: 57, 81, 105, 114
 Heere, L.: 131
 Heeringa, W.: 24
 Heeroma, K.: 57, 82, 115
 Heestermans, H.: 15, 24, 60, 76, 84, 85, 90, 106, 107, 129
 Heijden, A. van der: 125
 Heijden, A.F.Th van der: 100
 Heijden, H. van der: 103
 Heijden, M. van der: 58, 118
 Heijden, W. van der: 91
 Hendrickx, E.: 86, 88
 Hendriks, P.: 104
 Hendriks, W.: 116
 Hermans, C.R.: 114, 119
 Hermkens, H.: 74, 78
 Heyer, P. Marc. O.F.M.: 114
 Heyst, J.A.J.A. van: 111
 Hoeckx, C.P.J.: 108
 Hoek, H. van: 96
 Hoes, O.: 106
 Hoeffft, J.H.: 57, 88
 Hoevenaar, D.S.: 108, 111
 Hoevenaars-Willemse, C.: 102
 Hol, A.R.: 69, 71
 Hoof, F. van: 107
 Hoof, K. van: 112
 Hoogendoorn, A.: 102
 Hoppenbrouwers, C.: 52, 63, 74, 76, 82, 83, 87, 92, 98, 108, 110, 131, 134
 Hoppenbrouwers, F.: 80, 131
 Horst, B. van der: 105
 Horst, C. van der: 120
 Houblon, F.: 79, 80
 Hout, J. van: 118
 Hout, J.(A.) van: 98, 104, 110

- Hout, P. van: 130
Hout, R. van: 61, 73
Hout, W. van den: 94
Houtepen, A.: 102
Hugens-Verbrugge, A.: 84, 120
Hugens-Verbrugge, D.: 84, 120
Hulst, S. van: 132
Hulten, M. van: 87
Hurk, W.A. van de: 96
Inklaar, A.: 93
Iven, W.: 75, 88, 105
Jacob, W.G.J.A.: 59, 103
Jacobs, G.: 102
Jacobs, P.: 119
Jansen, F.N.: 126
Jansen, G.: 107
Jansen, J.: 110, 122
Jansen, J.M.: 106
Jansen, P.: 99
Janssen S.O.Cist, P. Radboud: 98
Janssen Steenberg, W.A.M.: 73
Janssen, B.: 82
Janssen, G.: 62, 122, 123
Janssen, W.A.F.: 82
Janssens, G.: 73
Jaspers, H.: 94
Jonkergouw, W.: 129
Joosen, W.: 93
Joosten, L.: 116
Jorissen, J.: 88
Josseling de Jong, J. de: 118
Kapteijns, H.: 126
Kegge, H.: 121
Kemenade, K. van: 107
Kerkhof, F.: 109
Kerkhoff, C.: 95
Kersten, M.B.J.M.: 122
Kerstens, R.: 99
Keymeulen, J. Van: 75, 77
Klaassen, E.: 129
Klaverdijk, P.: 119
Knappers, J.: 92
Knappers, W.: 124
Knoops, Th.: 87
Koevoets, A.: 136
Koning, M. de: 80, 85, 120
Kooijman, B.: 113
Kooiman, J.: 113
Korebrits, J.: 93
Kossmann, M.: 129
Kremer, A.J.C.: 114
Krielen-Van Dorst, I.: 62, 136
Krijnen, H.: 88, 128
Kruijssen, J.: 25, 55, 73, 77, 79
Kruip-v.d. Heijden, J.H.: 86
Kuijk, J.J.A. van: 94
Kuijpers, E.: 86, 104
Kunst, H.: 83
Kuper, J.: 133
Laar, J. van de: 127
Laat, A. de: 117
Laat, N. de: 83
Laere, R. van: 112
Lagerwerf, L.: 76
Lamers, H.A.J.M.: 74, 112
Langendonck, W. Van: 73
Langewouters, J.: 105
Lee, A. van der: 62, 74, 76, 103, 110, 113
Leenen, J.: 109
Leeuw, S. de: 127
Leijten, J.: 99
Leijten, C.J.M.: 102
Lieshout, F. van: 105
Lieshout, H. van: 73
Livestro-Nieuwenhuis, L.: 74
Lixa, C.: 114
Loey, A. van: 74, 114
Lubbers, M.H.: 73
Maagdenberg, M. van de: 127
Maas, A.: 101
Made, J. van der: 111, 128, 133
Manders, T.: 87
Mandos, H.: 59, 63, 75, 82, 98, 130
M. Mandos-van de Pol: 63, 75, 105, 117
Mars, F.K.M.: 73
Meel, C. van: 90
Meertens, P.J.: 69, 71
Melis, Th: zie Terrepetijn
Merrienboer, F. van: 120, 128
Messelink-Zijlmans, H.L.M.M.: 73
Meulblok, W.: 136
Michels, L.C.: 72, 99
Michielsen, P.H.B.: 90
Mierden, L. van: 110
Minten, R.: 94
Mischgofsky, L.: 118
Mous, D.: 119
Mürköster, W.F.: 126
Naaijken, J.: 48, 61, 107
Nas, H.: 95
Nass, P.: 97
Nassau, J. van: 124
Nieuwenhof, M. van der: 44
Nieuwkoop, E.: 97
Nijs, P. de: 121
Nostrum, C. van: 117
Noy, P.: 130
Nuijten-Pijpers, C.: 102
Oirschot, A. van: 74, 129
Olislaegers, W.: 88
Oomen, J.A.A.M.: 119
Ooms, M.: 61, 73, 76-79
Oostendorp, M. van: 63, 79, 90, 129, 130
Oosterzee, H.M.C. van: 58, 95, 114
Oostrum, J.C. van: 117
Ottten, A.: 101
Oudheusden, J. van: 43, 46
Ouwering, H.N: zie Deurze, H. van
Overschie, P.M.: 106
Panken, P.N.: 70, 89
Passage, J.: 69, 71
Pée, W.: 69, 71
Peeters, F.J.P.: 72
Peeters-Weem-van Daal, M.: 104
Peters Rit, C.: 104
Peters, J.: 92
Pinxteren, Mister v.: 117
Post, J.: 102, 130
Pullens, W.: 87, 133
Raaijmakers, J.: 126
Reelick, L.: 61, 106
Reijnen, H.: 105
Reijs, J.: 74
Reker, S.: 78
Renders, J.M.: 59, 71, 82, 88, 110, 135
Renders, W.: 135
Riel, A van: 109
Riether, A.: 76
Rijen, H. van: 129, 130
Rijssewijk, T. van: 105, 131
Roelands, J.A.M.: 106
Roessel, N. van: 105, 125
Römer, R.C.: 95
Rood, M.: 105, 116
Rooij, J. de: 74
Rooij, R. [=M.] de: 125
Rooij, W. van: 126
Rooijakkers, G.: 79, 80, 115

Roovers, A.J.C.: 90
 Roozendaal, A. van: 98, 125
 Roukens, W.: 81
 Ruhe, H.A.M.: 96, 107
Sambeek-Derks, R. van: 134
 Sas, H. t': 83
 Sasse van Ysselt, A.F.O. van: 89
 Sassen, A.: 59, 81, 114, 121
 Schalen, S. van: 112
 Schellekens, S.: 108
 Scherpenzeel, M. van: 86, 87
 Schilders, E.: 129
 Schmidt, K.M.: 89
 Schrauwen, G.: 57, 102
 Schrijnen, J.: 39, 59, 81
 Schroen, H.: 96
 Schutter, G. de: 74, 75
 Schuurmans, C.: 95, 116
 Schuurmans, N.J.: 84, 93
 Schuurmans, W.: 84, 108, 111
 Shetter, W.Z.: 72
 Sicking, J.J.M.: 106, 129
 Sijbers, T.: 117
 Sikkers, L.: 117
 Sinninghe, J.R.W.: 86, 93
 Sjaggerijn, P. OH: 93
 Sleuwen, M.P. van: 91, 92, 101
 Slik, F. van der: 44
 Smeets, J.: 133
 Smits, J.: 129
 Smits, M.: 96
 Smulders, L.: 106
 Spapens, P.: 130
 Spierings, M.: 106
 Steenberg, J.: 91
 Steijns, G.: 130
 Sterenborg, W.: 129, 130
 Sterkenburg, P.G.J. van: 74, 77
 Stevens, A.: 69, 71
 Stevens, B.: 133
 Stoffels: 108, 116
 Strijbosch, C.: 136
 Stroop, J.: 15, 23, 24, 60, 74, 79, 84, 85, 104, 116, 135
 Struick Posthumus: 103
 Swanenberg, C.: 61, 75-77, 80, 82, 83, 85, 93, 106, 115, 124
 Swanenberg, J.: 61, 73, 76-81, 83, 90, 94, 95, 101, 107, 112, 115, 124, 130, 131
 Swets, F.: 130
Taeldeman, J.: 40, 74, 75
 Terrepetijn, P. OW: 93
 Tienen, A. van: 95, 116
 Toorians, L.: 129
 Troostwijk, A.: 97
Ulijn, G.: 82, 119
Vader K.: 90
 Vangassen, H.: 72
 Veldkamp, C.: 102
 Ven, C. van de: 79-81
 Ven, F.J.M. van de: 119
 Ven, H.M. van de: 114
 Ven, J. van de: 92, 110, 129
 Ven, M. van de: 101, 114
 Ven, M.H. van de: 70
 Venrooij, W. van: 96, 104
 Verbaarschot, G.: 88
 Verbunt, F.: 129, 130
 Vereijken, H.: 129
 Verhoeven, C.: 47, 61, 74, 131
 Verhoeven, C.J.: 62, 103
 Verhoeven, S.: 129
 Verkuylen, C.A.: 76
 Vermeeren, K.: 98
 Vermetten-Hoevenaars, A.: 102
 Vermeulen, F.: 85, 121
 Vermeulen, W.: 88
 Verpalen, M.P.A.M.: 90
 Verschuren, C.: 89
 Verschuren, F.: 61, 99
 Verschuuren, J.: 86
 Versluis, F.: 110
 Verspaandonk, E.: 115, 131
 Verster, J.L.: 57
 Vervoort, M.: 125
 Verwiel, H.: 133
 Verzandvoort, E.: 95
 Vin, A. de: 84
 Visser, A.: 134
 Vissers, O.F.M.: 132
 Vlam, J.J. de: 114
 Vlam, P.H. de: 88
 Vleuten, G. van der: 115, 116
 Vloet, A.: 119
 Vooyo, C.G.N. de: 71
 Vos, P.H.: 61, 73, 76-81, 101
 Vos, W.J.: 62, 88, 101
 Vos: 135
 Vousten, R.: 96
 Vries, N. de: 106
 Vries, W. de: 105
 Vrijdag, L.: 48, 98
 Vromans, J.: 61, 73, 74, 115, 129
 Vugts, J.M.: 133
W, S. v.: 95
 Watjes, P.: 108, 120, 121, 134
 Weijnen, A.A.: 7, 11, 16, 23, 24, 30, 31, 33, 34, 37, 59-61, 63, 69, 71-75, 77, 81-85, 87, 88, 90, 93, 99, 100, 106, 114, 120, 121, 123-125, 129, 133
 Weijtens: 98
 Wellekens, W.: 77
 Wesselius, J.F.: 100
 Westelaken, W. van de: 95
 Westerhout, Th.: 134
 Wetzels, F.: 93
 Wijst, M.A. van der: 100, 101
 Wilm, M.B.J.: 83
 Winkelmolen, S.H.: 94
 Winkler, J.: 57-59, 69, 70
 Woensel, L. van: 135
 Wonders, G.: 132
 Wouters, P.: 123
 Wuisman, P.J.M.: 118
Zandbergen, H.C.J.: 120
 Zantvoort, H. van: 105
 Zegers, A.: 130, 135
 Zijlmans, B.: 100

DE HEEMKINDEREN, 3

Studies over het lokaal en regionaal erfgoedveld onder redactie van Arnoud-Jan Bijsterveld en Gerard Rooijackers

DE HEEMKINDEREN

In deze reeks verscheen eerder:

1. Cees Slegers, Mensen uit de kringen van Brabants Heem.
Heemkundebeoefening in Noord-Brabant.
2. Johan de Bruijn, De blik op het zuiden.

Het heem van Hein Mandos & Miep Mandos-van de Pol 1907-1996

COLOFON

© 2008 Uitgeverij Veerhuis, Alphen aan de Maas.
© Dr. J. Swanenberg en dr. H. Brok

Dit boek kwam mede tot stand dankzij de steun van het prof. dr. H.F.J.M. van den Eerenbeemtfonds en Stichting het Brabants. De boekverzorging was in handen van Dikgedrukt te Eindhoven, Strijp-S. Het boek is gezet uit de Maiola en gedrukt op 120 gm² houtvrij Offset door drukkerij Wilco te Amersfoort. Het bindwerk werd verzorgd door Boekbinderij ... te ...

ISBN 13:
NUR 521

Uitgeverij Veerhuis BV
Nieuwe Schans 4, NL-6626 BC Alphen aan de Maas
www.uitgeverijveerhuis.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeleelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever. De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten van de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degene die desondanks menen rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever richten.

No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photo copying, recording or otherwise, without the prior permission from the publisher.